

1972

**KRONIEK
VAN
AFRIKA**

De band van Bamako — Boeroendi: voorspel en drama —
Nieuwe thuislozen: de Aziaten van Oeganda

Afrika en de wereldmodellen

Mythe en realiteit van geboortenbeperking in Afrika

Succession to the throne in a Cameroonian Fandom

KRONIEK VAN AFRIKA

1972/3 twaalfde jaargang

Voor het Afrika-Studiecentrum uitgegeven door Van Gorcum & Comp. n.v. Assen

Kroniek

De band van Bamako — Boeroendi: voorspel en drama
Nieuwe thuislozen: de Aziaten van Oeganda 93 - 111

Artikelen

R. Buijtenhuijs — Afrika en de wereldmodellen 112 - 119
Klaas de Jonge — Mythe en realiteit van geboortenbeperving in Afrika 120 - 131
G. Strootman — Succession to the throne in a Cameroonian Fandom 132 - 145

Documenten

Vrede in Soedan 146 - 161

Boekbesprekingen

Bernd Heine — *Status and Use of African Lingua Francas* (Thilo C. Schadeberg) 162 - 165
Ewald Götz — *Siedlerbetriebe im Bewässerungsgebiet des Unteren Medjerdatales/Tunesien* (P. J. van Dooren) 165 - 167
Tchad. Une néo-colonie ((R. Buijtenhuijs) 167 - 168

Boekaankondigingen

door A. E. Bayer en P. A. Emanuel 169 - 171

Brieven

172

Redactie

A. E. Bayer en P. A. Emanuel
Afrika-Studiecentrum Stationsplein 10 Leiden

Administratie

Voor abonnementen, adreswijzigingen, enz.: Van Gorcum & Comp. n.v. Assen
Telefoon (05920) 15647 / Postgiro 802255

Jaarabonnement f 21,00 / studentenabonnement f 16,00 / losse nummers f 6,00

Verschijnt 4 × per jaar.

De band van Bamako

Teleurstelling over hun Douane-unie van Westafrikaanse staten (UDEAO), in juni 1966 opgericht omdat de Westafrikaanse Douane-unie (UDOA) van juni 1959 niet aan de verwachtingen — om althans de economische gevaren van een dreigende Balkanisatie van Frans-Westafrika te voorkomen — had voldaan, bracht de zeven lidstaten ertoe zich in mei 1970 in Bamako schriftelijk te verbinden tot de vorming van een Economische Gemeenschap voor West-Afrika (Communauté économique de l'Afrique de l'Ouest, CEAO). Vóór november 1971 had die gemeenschap haar beslag moeten krijgen maar het werd maart 1972, eer de secretaris-generaal van de UDEAO op een rondreis langs de zeven hoofdsteden het verdragsontwerp aan de staatshoofden kon aanbieden. Op 26 mei kwamen in Bamako de ministers van financiën bijeen en hoewel zij oorspronkelijk drie dagen zouden vergaderen, werd het een week. Ook de staatshoofden tenslotte, die op 2 en 3 juni conferereerden, wederom in Bamako, moesten in besloten zitting nog werk verzetten om de allerlaatste hindernissen vóór hun paraaf op te ruimen. En nog is de zaak, te weten het verdrag, niet rond.

Ongetwijfeld is voor Boven-Volta, Dahomey, Ivoorkust, Mali, Mauretanië, Niger en Senegal de omzetting van een douane-unie, die maar schijn is, in een economische gemeenschap die werkelijk wat moet gaan betekenen een zeer belangrijke aan gelegenheid. In grote lijnen stelt men zich de nieuwe organisatie en de nieuwe samenwerking als volgt voor.

Vier organen bepalen de structuur van de CEAO. Hoogste college wordt een Conferentie van Staatshoofden, die minstens een maal per jaar bijeenkomt en met eenparigheid van stemmen besluiten neemt. Daarop volgt een Raad van Ministers, die minstens twee maal per jaar vergadert en eveneens alleen eenstemmige besluiten neemt. Derde orgaan wordt een voor vier jaar benoemde Secretaris-generaal, die aan het hoofd komt te staan van een algemene secretarie. Voor een Hof van Arbitrage, tenslotte, moeten nog regels vastgesteld en bij protocol aan het verdrag worden toegevoegd.

De nieuwe gemeenschap zal uiteindelijk wel een gemeenschappelijk buitentarief en vrij interstatelijk personen- en geldverkeer kennen, maar intern niet tot stand komen via een geleidelijke afschaffing van douane-rechten omdat een dergelijke maatregel de bestaande economische ongelijkheid alleen maar zou accentueren. In plaats daarvan beoogt men een 'gebied van geordend economisch verkeer' (zone d'échanges organisés) te scheppen door middel van vrijstellingen van rechten zowel als door heffingen, compensaties en stimulerende maatregelen. Daarnaast zal een beleid van actieve regionale economische samenwerking gevoerd worden.

Middelen tot verwezenlijking van deze doelen moeten komen uit een gemeenschappelijk ontwikkelingsfonds, dat gevoed wordt door heffingen op douane-inkomsten der lidstaten en eventueel door buitenlandse hulp. Voorts gaat men nieuwe diensten oprichten: behalve een interstatelijke dienst voor de statistiek ook gemeenschappelijke bureaus ter bevordering van de landbouw (BCDA), voor vee en vlees (OCBV), voor industriële ontwikkeling en ter bevordering van het economische verkeer (intern en met derde landen). Op de algemene secretarie zullen gespecialiseerde commissies worden ingesteld, bestaande uit door de lidstaten aangewezen leden

en de secretaris-generaal. Bovendien komt er een gemeenschappelijk ontwikkelingsplan voor vervoer en verbindingen, waarvan het opstellen alleen al, zoals bij voorbaat aangekondigd, de nodige tijd zal vergen.

Het verdrag telt een vijftigtal artikelen, die voor de inwerkingtreding nog gewijzigd kunnen worden. Behalve het reeds vermelde protocol over het Hof van Arbitrage zullen nog acht andere protocollen worden opgesteld over productie en verhandeling van vee en vlees, industriële ontwikkeling en ruilverkeer, samenwerking op het terrein van vervoer en statistiek, douane-procedures voor het interne goederenverkeer en regelingen met betrekking tot financiën en comptabiliteit. Eind december komen de staatshoofden opnieuw in Bamako bijeen om de protocollen te ondertekenen, die vervolgens aan het verdrag gehecht worden. Bovendien zullen dan in de tekst van het verdrag die wijzigingen worden aangebracht, die door de definitieve tekst van de protocollen noodzakelijk zijn geworden.

Het verdrag gaat werken in het jaar volgend op dat waarin minstens vijf lidstaten geratificeerd hebben. Een oorspronkelijk opgesteld tijdschema ging ervan uit, dat dit laatste nog in 1972 het geval zou zijn. Het verdrag zou dan op 1 januari 1973 in werking kunnen treden, terwijl januari 1974 en januari 1976 streefdata zouden zijn voor bepaalde heffingen en harmonisaties. Op 1 januari 1985 zou tenslotte het gemeenschappelijke buitentarief gaan gelden. In dit schema zouden de UDEAO en tweezijdige handelsovereenkomsten tussen de lidstaten tot 1 januari 1974 van kracht blijven.

Hoe wijd, hoe werkelijk?

Inspiratie tot dit plan haalden de opstellers uit Brussel. Uit Brussel kwam ook de technische hulp voor het tijdrovend uitwerken in technische regelingen. Voor wie zich in die bijzonderheden verdiept, lijkt de opzet van de Westafrikaanse economische gemeenschap wel wat zwaar, maar de ambitie van de zeven lidstaten reikt dan ook verder dan economische integratie van stukken voormalig Frans imperium. De voorlopige voorzitter van de CEAO, de Malische president Moussa Traoré, herhaalde in zijn slotrede van de conferentie van juni wat hij al in mei 1970 had verklaard, dat de gemeenschap open stond 'voor alle broederstaten'. President Moktar Ould Daddah van Mauretanië, toen ook nog voorzitter van de OUA, merkte na afloop van de conferentie op de nieuwe gemeenschap als een subregionale groepering te zien, die zich in zou moeten voegen in een groter geheel, en wel 'de economische gemeenschap van alle staten van West-Afrika'. Als voorzitter van de OCAM had president Senghor van Senegal na de conferentie van Lomee, in april, met zoveel woorden op het belang van toetreding tot de CEAO van voormalige Britse gebieden gewezen.

De OUA, in economische aangelegenheden nooit erg spraakzaam, hield weliswaar kort daarop (5-15 juni) in Rabat haar negende jaarvergadering maar liet de CEAO daarbij buiten beschouwing. In voormalig Brits-West-Afrika daarentegen, met name in Nigerië, houdt men deze nieuwe ontwikkeling in het algemene streven naar nauwere economische samenwerking wel degelijk in het oog. Begin maart bezocht president Gowon Bamako, waar hij verklaarde een economische gemeenschap van Mauretanië tot Nigerië 'een noodzakelijkheid, zo niet een eis van de tijd' te achten. Hij ried ook aan categoriën als 'anglofoon' en 'francofoon' te schrappen; behalve

dat zij economisch schadelijk waren, dreigden zij politieke scheidslijnen te trekken. Eind april maakte hij van de gelegenheid gebruik de OCAM-conferentie in Lomee te bezoeken als inleiding op een officieel bezoek aan Togo. Dat werd niet alleen afgesloten met de ondertekening van een vriendschapsverdrag dat ook samenwerking en wederzijdse bijstand regelde; beide staatshoofden verklaarden bovendien een economische groepering Nigerië/Togo op te willen richten, die naar zij hoopten uit zou groeien tot een Westafrikaanse economische gemeenschap. Generaal Gowon riep op gezamenlijk 'over taalhindernissen heen te lopen om een Westafrikaanse Economische Gemeenschap te vormen waar alle landen in dit gebied, van Kameroen tot Mauretanië, deel van zullen uitmaken'. Met zijn collega had hij in het slotcommuniqué ook gewezen op de noodzaak zowel bilaterale, regionale als multilaterale samenwerking te bevorderen als even zovele bijdragen tot Afrikaanse eenheid. Hij liet dan ook niet na president Traoré in juni met het CEAO-verdrag geluk te wensen. Togo had met waarnemers de conferenties in Bamako van 1970 en 1972 bijgewoond, maar verkoos toch buiten de CEAO te blijven.

Deze consideratie voor een goede buur, die ook de machtigste buur is, laat zich indenken. Nigerië telt misschien wel twee maal zoveel inwoners als de CEAO-landen bij elkaar en heeft een belangwekkend economisch potentieel dat, naarmate het gelukt de gevolgen van de burgeroorlog te boven te komen, in West-Afrika steeds sterker aantrekkingskracht zal uitoefenen. Om diezelfde redenen zal Nigerië er bepaald ook niet toe neigen zich zonder meer bij een groepering aan te sluiten die door anderen opgezet en daarmee uiteraard in de eerste plaats ook op belangen van die anderen afgestemd is.

Bovendien staat Nigerië niet alleen. Zo stelde bijvoorbeeld binnen de CEAO en nog in Bamako president Hamani Diori voor, dat de nieuwe gemeenschap dadelijk aan zou sturen op samenwerking 'en zelfs integratie' met naburig voormalig Britis gebied. Thuisgekomen herinnerde hij er ook nog aan, dat Niger veel meer handel drijft met Ghana en Nigerië dan met de nieuwe CEAO-genoten. Buiten de CEAO stelde Stephen Tolbert, Liberië's minister van financiën, op 5 juli in Freetown en op 6 juli in Conakry aan de presidenten Stevens en Sekou Toure voor, dat Liberië, Sierra Leone en Guinee een economische groepering zouden vormen. Waar deze drie landen in zoveel opzichten zoveel van elkaar verschillen, lijkt het niet waarschijnlijk dat een dergelijk initiatief op korte termijn resultaat zal opleveren. Wel echter is het symptomatisch, enerzijds voor een zekere beduchtheid die de CEAO elders ook heeft opgewekt, anderzijds voor een algemeen blijkend besef van de noodzaak tot nauwere economische aaneensluiting.

Voorlopig lijkt dus voor de CEAO niet zozeer de omvang van belang, als wel de inhoud die de leden aan de nieuwe gemeenschap kunnen geven. Wij hopen nader daarop in te gaan, als het verdrag zijn definitieve vorm heeft gekregen.

Boeroendi: voorspel en drama

De republiek Boeroendi met een oppervlakte van ongeveer 30.000 km², hooggelegen in het hart van Afrika, telt meer dan 3.500.000 inwoners. Het is daarmee een der dichtst bevolkte landen van Afrika. Er leven drie bevolkingsgroepen. Verreweg de grootste is die der Hoetoe, die tussen de 80 en 90% van de totale bevolking van het land omvat. Zij hebben de autochthone bevolking, de Twa, bij ons beter bekend als Pygmeen, nu twee procent der bevolking, naar de meest onherbergzame delen van het land teruggedrongen. Op hun beurt zijn de landbouwende Hoetoe door de nomadische veehouders, de Toetsi, tot een zekere graad van onderworpenheid gebracht, in die zin dat uit de Toetsi de heersende politieke kaste (Ganwa), die niet meer dan een procent van de bevolking omvat, is voortgekomen. Het is nodig, in enkele woorden iets van de politieke achtergrond te schetsen voor een relaas van de gebeurtenissen in Boeroendi die de laatste maanden zoveel slachtoffers hebben geëist, en waarop het woord genocide, volkemoord, vermoedelijk van toepassing is. Door de aanwezigheid van de Ganwa, die geacht worden van prinselijke bloede te zijn, en die in enkele dynastieën worden ingedeeld, uit wie (bij toerbeurt) de *Mwami* of koning wordt gekozen, bestaat voor de vorstenkeuze geen machtsstrijd tussen Toetsi en Hoetoe. De gewone Toetsi hebben namelijk evenmin kans om koning te worden als de Hoetoe. De *Mwami* wordt geacht koning bij de gratie Gods te zijn en als zodanig boven de partijen te staan, ook boven eventuele tegenstellingen tussen Toetsi en Hoetoe. Het huidige drama is dan ook niet helemaal los te denken van de koloniale geschiedenis van het gebied dat vroeger bekend was als Ruanda-Urundi. De tijd waarin Ruanda-Urundi, zoals het vroeger heette, een blank koloniaal bestuur heeft gekend, was vergeleken met andere Afrikaanse landen betrekkelijk kort.

Toen het echter eenmaal kwam, omstreeks 1900, was de uitwerking op land en volk dan ook sterker dan in vele andere gebieden van Afrika. In Boeroendi ontstond hierdoor de kans op rassenconflicten, die ook nu weer zo vele duizenden slachtoffers hebben geëist. Daar in beide landen de Arabieren niet zijn doorgedrongen, kwam de cultuur-schok van de confrontatie met de Europeanen des te harder aan. Oorzaken voor Ruanda-Urundi's ongestoorde eeuwen waren ten eerste de natuurlijke barrières in de vorm van moerassen en bergen en ten tweede de krijgshafte reputatie die deze volken zich hadden verworven. Arabieren die het land wilden bereizen voor handelsdoeleinden, werden niet toegelaten of kwamen niet terug. De eerste Witte Paters die zich in het gebied wilden vestigen, werden in 1881 tot op de laatste man vermoord. De eersten die niet alleen hier rondreisden maar ook weer terugkeerden, waren de Oostenrijkse ontdekkingsreiziger Oskar Baumann en enkele Duitse officieren, waarbij Graf von Goetzen's expeditie door Ruanda van 1894 moet worden genoemd. De eerste ontmoeting van Kapitein van Goetzen met Mwami Mwezi Kisabo van Boeroendi viel in 1899. De pacificatie van het land door de Duitsers kwam echter pas jaren later tot stand, na vele en bloedige militaire expedities. Toen was Graf von Goetzen al opgeklommen tot de post van gouverneur-generaal van Deutsch-Ost-Afrika in Dar es Salaam.

Het gebied van Ruanda-Urundi is, in tegenstelling tot het overige Deutsch-Ost-Afrika, door middel van indirect bestuur geregeerd. Dit betekende dat de Mwami

in allerlei details door ging met regeren zoals hij dat gewend was, dat de hoofdlijnen van diens beleid echter door de Duitse heersers werden bepaald. Dit kwam goed uit. Het enorme gebied van Deutsch-Ost-Afrika werd bestuurd door niet meer dan 70 Duitse ambtenaren. Daar kwam bij dat de pretenties van de Ganwa-aristokratie veel sympathie ontmoetten bij de *Landjunkers* van het jonge keizerrijk.

Kapitein von Grawert, resident van Boeroendi, formuleerde de Duitse politiek als volgt in een rapport van 1905: 'Ons ideaal is het de sultans zonder meer te erkennen, hetzij via belastingen of door andere middelen op een wijze die hun zo gemakkelijk mogelijk lijkt; dit zal hun belangen met de onze versmelten.' Dat de resident het vermoeden uitsprak dat deze *indirect rule* in Ruanda makkelijker zou zijn te verwezenlijken dan in Urundi, waar eerst de aangetaste autoriteit van de *Mwami* moest worden hersteld, bleek juist. De Duitse politiek in Boeroendi was dan ook steeds een uitvoering van plannen volgens een gegist bestek. Dit element van improvisatie leidde vaak tot tegenstellingen die niet uit menselijke vijandschappen voortkwamen maar uit de opportunistische wijze waarop het Duitse bestuur — via het bestuur van de *Mwami* — was ingericht.

Toen de Duitsers zich in Boeroendi hadden gevestigd, woedde er ondergronds een zware strijd tussen de oude koning *Mwami Mwezi Kisabo* en rebellerende *chiefs*. Dat de *Mwami* een verzoenende houding tegen de Duitse bezetters aannam, was niet meer dan een methode om zijn positie tegenover zijn binnenlandse tegenstanders te versterken. Zijn beloften van samenwerking bleken echter niet meer dan tijdelijke noodzaak. Zonen van de Ganwa-groepen die vroeger het onderspit hadden gedolven tegen *Mwami Ntare*, *Kisabo's* vader, hadden n.l. sterke posities in buitengewesten van Boeroendi verworven. De sterkste tegenstander van *Kisabo* was chieft *Kilima* in het Noordwesten. De Duitsers trachtten een soort middenweg te vinden tussen koning en hoofden waarbij beide partijen tevreden waren. Zij konden moeilijk anders handelen, want als ze hun volle steun ofwel aan de koning ofwel aan de chiefs hadden gegeven, zouden ze de andere partij tot onverzoenlijke tegenstanders hebben gemaakt. Bovendien was er in het Duitse bestuur nog een tegenstelling tussen Graf von Goetzen in Dar es Salaam en de resident in Boeroendi's hoofdstad Bujumbura. Zo zijn er in de Duitse politiek t.a.v. Boeroendi drie perioden te onderscheiden: die van non-interventie van 1899 tot 1903, toen Kapitein van Beringe tegen *Mwami Mwezi Kisabo*, door wie hij zich bedrogen voelde, te velde trok en *Kilima* erkend werd als onafhankelijk chieft; vervolgens de periode van consolidatie van 1903 tot 1908, waarin de onafhankelijkheid van de chiefs werd beperkt en *Kilima* verslagen; tenslotte de periode van verdeel en heers, waarin de Duitse resident een evenwichtstoestand tussen *Mwami* en chiefs trachtten te bestendigen. Ook deze laatste periode — na de dood van *Kisabo* in 1908 — was vervuld van conflicten, wederzijds wantrouwen en samenzweringen. Terwijl in Ruanda de positie van de *Mwami* door de Duitse koloniale heersers werd versterkt, werd deze in Boeroendi, waar hij traditioneel al meer was aangevochten, nog verder ondermijnd. In terugblik hebben de Duitsers meer gedaan aan de organisatie van strafexpedities, — nu eens tegen de *Mwami*, dan weer tegen chiefs —, dan aan de opbouw van een doelmatig bestuursapparaat. De geografische steunpunten van hun macht waren niet veel meer dan een aantal op strategische punten gebouwde politieposten.

De nederlaag in de eerste wereldoorlog betekende voor Duitsland het verlies van zijn koloniën, waaronder ook die in Afrika. De gebieden Ruanda-Urundi werden aan België toegewezen krachtens de Milner-Orts-overeenkomst van 1919. In 1925 werd het mandaat over deze gebieden definitief aan België toegewezen. De eerste jaren van het Belgische mandaat gebeurde er van Belgische kant ook maar heel weinig, ondanks de scherpe Belgische kritiek op de Duitse administratieve erfenis, die was aangetroffen. Ook bij de Belgen waren militairen voor een groot deel belast met bestuursfuncties. De Belgische residenten moesten optreden als manusjes-van-alles, als rechters, adviseurs en commissarissen van politie en zij hadden daarbij maar een handvol Europeanen tot hun beschikking. Het merkwaardige feit heeft zich voorgedaan dat het westerse grondenrecht van Ruanda-Urundi tot 1925 het Duitse recht is gebleven, terwijl Belgische officieren-bestuurders eerlijk moesten toegeven, daar niets van te weten.

De eerste Belgische resident in Boeroendi, Ryckmans, die inzag dat de tegenstellingen tussen de centrale macht in het land, de koning, d.w.z. de strijd tussen twee prinselijke dynastieën van de Ganwa, de Bezi en de Batara, moesten worden geneutraliseerd en in samenwerking omgezet, riep de Regentenraad in het leven. Prinsen van het geslacht Bezi en prinsen van Batara kregen daarin zitting. Dit gebeurde in 1922, na de dood van regent Ntarugera. Deze 'legitimisering' van de traditionele strijd tussen twee dynastieën was mogelijk geweest door het feit dat Mwami Mwambutsa nog minderjarig was. De Bezi-prinsen hebben in volgende jaren echter gedaan wat zij konden om het zwaartepunt van de macht weer uitsluitend aan hun zijde te brengen, waar het voor de Belgische ingreep lag. In Rwanda voerde het Belgische bestuur meer een politiek om de Toetsi-elite nagenoeg het alleenrecht op hogere opleidingen te geven. In Boeroendi werden in de late jaren twintig in toenemende mate ook Hoetoe op de bakermat voor de toekomstige Afrikaanse bestuurders, de *Muramvya Ecole pour Fils de Chefs*, toegelaten. Bovendien had al in de jaren twintig in Boeroendi het voornamelijk uit Hoetoe bestaande volk het gevoel dat de rechtspraak in hoogste instantie, het tribunaal van Mwami, rechtvaardig en onpartijdig recht werd gesproken.

Na de tweede wereldoorlog kwamen de mandaatgebieden, waaronder ook Ruanda-Urundi, onder bestuur van de Verenigde Naties. De Belgische regering, waaraan het bestuur over het gebied was gedelegeerd, formuleerde nu zijn politiek als 'gericht op opheffen van het feodale regime'. Zowel de bezoeken van door de Beheerschapsraad afgevaardigde missies als de herhaalde kritiek die België in de Verenigde Naties moest horen t.a.v. zijn Afrikaanse gebieden, en de algemene aandacht die daardoor op deze politiek viel, hadden invloed op inhoud en tempo van het beleid, ook ten aanzien van Ruanda-Urundi.

Ondanks dit alles kan toch niet worden gezegd dat de Belgische regering een werkelijk radicale aanpak van constitutionele hervormingen in Ruanda-Urundi voorstond. René Lemarchand zegt hierover kernachtig: Zoals in Congo, was de Belgische politiek in Ruanda-Urundi een klassiek voorbeeld van 'te weinig en te laat'. In de jaren vijftig werden uiteindelijk toch niet meer dan beperkte constitutionele hervormingen aangebracht, zoals het instellen van adviserende raden op elke trap van de bestuurshierarchie. Eerst in het jaar 1959 werden de processen van democratisering

ring versneld, door het instellen van gekozen regeringsorganen en werd een begin gemaakt met het voorbereiden van Ruanda en Urundi op hun status van afzonderlijke onafhankelijke landen. Een van de grootste moeilijkheden echter, die 'democratisering' in de weg stonden was, dat noch in Ruanda noch in Urundi politieke partijen in de moderne zin van het woord waren ontstaan. Vooral in Boeroendi bestonden niet zoveel bezwaren tegen de Toetsi als ethnische groep. Uit stemmingen, zowel in Ruanda als Urundi bleek dan ook dat de massa's nog altijd innerlijk gebonden waren aan het waarde-systeem waarin de voortreffelijkheid van de Toetsi werd erkend. Dit was door het Duitse zowel als door het Belgische bestuur gecontinueerd, door een mengsel van een *laissez faire* politiek en een werkelijk ingrijpen van overheidswege ten gunste van de Toetsi. Opmerkelijk was daarbij dat de vertegenwoordiging van de Hoetoe in de bestuurslichamen groter was, naarmate dit lichaam meer op plaatselijk niveau regeerde. Hoe breder de volmachten van het bestuurslichaam, hoe minder Hoetoe erin waren vertegenwoordigd. Een voorbeeld: op plaatselijk niveau, in de hulpraden van het bestuur, hadden 122 Hoetoe zitting tegenover 284 Toetsi. In de *Conseils de Territoire* (districtsraden) was de verhouding: 26 Hoetoe tegenover 112 Toetsi, terwijl in de hoogste raad, de *Conseil Supérieur du Pays*, maar 3 Hoetoe zitting hadden tegenover 30 Toetsi. Slechts enkele jaren voor de onafhankelijkheid in 1959 schreef de bekwame ministerpresident Pierre Ngendandumwe, die in 1965 werd vermoord (wat een ramp voor Boeroendi was): 'De huidige tragedie in Ruanda Urundi bestaat niet alleen in het feit van de kolonisatie door de blanken maar ook in de paradox dat, hoewel de Toetsi een minderheid vormen, bijna alle ambten van chief, subchief en rechter in hun handen zijn.'

Een voor buitenstaanders volkomen onverwachte politieke gebeurtenis sloeg iedere hoop op een politiek samengaan van Ruanda en Urundi de bodem in: in januari van 1961 werd een door Hoetoe-intellectuelen en door het Belgische bestuur heimelijk gesteunde staatsgreep in Gitarama, in centraal Ruanda uitgevoerd. De republiek werd uitgeroepen. Zowel de voorlopige regering als de assemblée werden van dat ogenblik af volkomen beheerst door de Hoetoe. Ondanks protesten in de Verenigde Naties hielden het Belgische bestuur en de Belgische regering vast aan de opvatting dat de Hoetoe-putschisten de enige en wettige voorlopige regering van Ruanda vormden. De verkiezingen voor de wetgevende vergadering bevestigden overigens deze opvatting.

Ook in Urundi werden in 1960 gemeentelijke verkiezingen gehouden op basis waarvan in januari 1961 een voorlopige regering werd gevormd. Ook in Urundi werden in 1961 verkiezingen voor de wetgevende vergadering gehouden en wat onverwacht uit de bus kwam als sterkste groepering was een ethnisch gemengde neo-traditionalistische partij die krachtig ijverde voor handhaving van de monarchie. Zetelde dus in Rwanda een Hoetoe-regering, tot stand gekomen als resultaat van een staatsgreep en zonder enige inspraak meer van Toetsi, in Urundi daarentegen was via verkiezingen een staatsvorm ontstaan waarin beide volken, Hoetoe en Toetsi een aandeel hadden, verenigd in één partij die bovendien de dynastie van de Mwami steunde.

Hiermee was de kans op een herenigd houden van beide landen in de a.s. onafhankelijkheid uiterst klein geworden. Dit is dan ook ondanks grote inspanning van de

zijde van de commissie-Brooks uit de Verenigde Naties, die de opdracht kreeg dit toch te proberen, niet gelukt. In weerwil van de welsprekendheid en de sterke argumenten van de Nigeriaanse Angie Brooks, die er terecht op wees dat 'balkanisering' gevaarlijk was voor eenheid en solidariteit van Afrika ging elk van de twee kleine gebieden ondanks hun zo verwante problemen en vergelijkbare bevolkingen, onverbiddelijk zijns weegs. Zoals de mislukking na de conferentie van Addis Abeba, waar deze kwestie werd behandeld, door de Burundische delegatie werd geformuleerd, is het duidelijk genoeg: 'De recente politieke evolutie van de twee landen is diametraal verschillende richtingen uitgegaan, in het ene land door revolutionaire en in het andere door vreedzame methoden. Het resultaat is een wederzijdse vijandigheid die geen ruimte laat voor enige hoop op een politieke unie in de nabije toekomst.'

Aldus gingen de tweelinglanden Ruanda-Urundi in 1962 de onafhankelijkheid en ieder voor zich de geschiedenis in als de Republiek Rwanda en het Koninkrijk Boeroendi.

Terwijl in Rwanda de vraag of het land republiek moest zijn of monarchie onlosmakelijk was verbonden met de vraag of het de Hoetoe zouden zijn die de dienst uitmaakten of de Toetsi, liep de politieke kloof die de gemoederen in Boeroendi scheidde heel anders. In Boeroendi ging het toen nog niet in de eerste plaats om Hoetoe of Toetsi maar om twee elites: de gepriviligeerde kaste van de koning en diens familieleden en een opgekomen kleine groep van capabele en intelligente mannen van verschillende kom-af die er alles voor voelde een staatsorde die hun geen kansen bood door welke middelen dan ook, omver te werpen. Kenmerkend voor de gebeurtenissen in Boeroendi is dan ook dat niet principes hier de gang der geschiedenis uitmaakten maar dat de gebeurtenissen in het land bepaald werden door persoonlijke bindingen, d.w.z. persoonlijke loyaliteit en vooral persoonlijke haat. Hier ging het niet om revolutie maar om rebellie, de woorden die erbij werden gesproken door de verschillende partijen doen dan ook veel gekunstelder, veel minder echt aan. Dat wil niet zeggen dat er in het volk van Boeroendi in de jaren sedert de onafhankelijkheid niets veranderd is. Veranderd is er veel, vooral ten aanzien van de gevoelens t.a.v. het vorstenhuis, dat door de meer politiek ontwikkelde in steeds groter getale werd afgewezen, terwijl het op het ogenblik van de onafhankelijkheid door allen werd aanvaard.

In materieel en economisch opzicht heeft Boeroendi sedert de onafhankelijkheid niet zo veel vorderingen gemaakt, onder de Mwami niet en, sinds 1966, onder het huidige staatshoofd Micombero, al evenmin.

Zolang de Mwami — of liever de machtige raad van *ganwa*, prinsen van den bloede die in feite voor hem regeerden — het heft in handen had was het politieke leven, bij een schijnbaar vrije meningsuiting voor ieder, toch in feite bevroren. Deze bevrozingstactiek werkte niet zodanig dat vertegenwoordigers van een nieuwe politieke elite niet mochten meespreken, maar in die zin dat alleen het hof uitmaakte welke rol zij in de politiek van het land mochten spelen en hoe lang. In feite blokkeerden de *ganwa* op deze wijze iedere wezenlijke politieke verandering, zelfs al was de koning, Mwambutsa, zelf daar helemaal niet zo'n tegenstander van. Het 'veto' van de *ganwa* kon aan elk initiatief dat hun onwelgevallig was, een einde ma-

ken, ongeveer zoals iedere grote mogeheid die permanent in de Veiligheidsraad der V.N. zitting heeft, een 'veto' kan uitspreken over elk besluit dat haar niet aangaat.

UPRONA en Rwagasore

De Parti de l'Unité et du Progrès National was een politieke partij met een dubbel gezicht: enerzijds was zij een nationalistische partij zoals zij tegen het einde van het koloniale tijdperk in bijna alle Afrikaanse landen waren ontstaan. Anderzijds was zij tot stand gekomen als reactie op gevaren die monarchale instellingen en de sociale orde die door deze instellingen werd gehandhaafd, bedreigden. Het Belgische bestuur had in 1957 enkele maatregelen genomen tot het instellen van enkele stedelijke zones waar de Mwami geen zeggenschap over zou hebben (Centres Extra-Coutumiers) en UPRONA ontstond, op initiatief van 'chief' Leopold Bihumugam, ten dele als reactie op deze Belgische ingreep, ten dele om de nationale gevoelens die op onafhankelijkheid waren gericht te bundelen. De *Batare*, de Ganwa-groep die met het heersende geslacht der *Bezi* traditioneel om de troon wedijverden, sympathiseerden in het geheim en soms zelfs openlijk met deze Belgische maatregelen, eenvoudig omdat deze de macht van de Mwami (en dus van de *Bezi*) in de stedelijke gebieden aantastten.

Prins Paul Rwagasore, zoon van Mwami Mambutsa, had in Antwerpen gestudeerd. Bij zijn terugkeer kreeg hij het chieftdom Butanayerera toegewezen. Daarnaast beheerste hij, dadelijk na zijn terugkeer, van 1958 af, zonder er overigens officieel lid van te zijn, UPRONA. Hij was — als zoon van de vorst — een Ganwa bij uitnemendheid en dus ook een Toetsi. Hij zag er echter uit als een Hoetoe. Het Belgische bestuur mocht hem niet. Zijn eis van 'onafhankelijkheid nu' viel bij de resident en zijn staf niet in goede aarde, zoals men zich kan voorstellen. Daarmee werd zijn populariteit bij Toetsi en Hoetoe echter nog eens onderstreept. 'De Belgen beschuldigen ons (= leiders van UPRONA) ervan communisten te zijn, maar ze verwijten ons ook dat we monarchisten zijn' was een van zijn uitspraken. 'Wat zijn we dan eigenlijk?' Ook weer door deze vraag naar eigen identiteit voelde hij als geen ander het (zoals René Lemarchand het noemde) 'latente populisme van de massa's' aan, voortkomend uit de aloude ontevredenheid van boeren met hoofden, districts-hoofden en het bestuur in het algemeen en met daarnaast hun diep-gewortelde verbondenheid met het koningschap. Uit de Kirundi-naam voor UPRONA, ABADASIGANA wat betekent 'de volgelingen van Mwezi' spreekt iets van die warmte. Maar UPRONA was daarnaast in allerlei opzichten ook werkelijk progressief en het mengsel van deze elementen was zodanig subtiel gekozen als alleen Rwagasore dat verstond. Zo wilde UPRONA bijvoorbeeld dat chiefs en subchiefs door het volk werden gekozen maar het richtte zich nimmer tegen het instituut als zodanig. Een andere vooraanstaande politicus van UPRONA was de Hoetoe Mirerekano, schrijver van het bekend geworden pamflet *mbire gito canje* (= luister, mijn zoon), verschenen in 1961. Dit bloemrijke geschrift illustreert duidelijk wat de monarchie betekent voor de Murundi (= inwoner van Burundi). Hij brengt kort en helder het tweevoudige aspect van UPRONA over waar hij zegt: 'Vecht met de boog en pijlen van Rwagasore en de zijnen . . . alle Barundi, Toetsi, Hoetoe en Twa zijn als korrels in een aar van

gierst.' UPRONA werd weliswaar door Toetsi en Hoetoe tezamen geleid, maar met een zeker overwicht voor de Toetsi. Niemand kan zeggen hoe lang deze partij haar dominantie had gehandhaafd als prins Rwagasore langer had geleefd, maar er was althans een kans geweest op nationale eenheid. De organisatie was nog betrekkelijk zwak en er was nog niet een gestadige krachtige medewerking van brede lagen uit de bevolking. De voornaamste wortels in het volk had UPRONA eigenlijk alleen in Bujumbura, de hoofdstad. Ook daar was haar invloed echter in hoge mate afhankelijk van het charisma van prins Rwagasore. Verder moet de tegenwerking, ja, onderdrukking, van de zijde van de Belgische overheid niet worden onderschat, die in UPRONA-leden crypto-communisten bleven zien.

Toetsi tegenover Hoetoe

Bij de verkiezingen van 1961 behaalde UPRONA een éclatante overwinning op de politieke tegenstanders, waarvan de PDC (Parti Démocrate Chrétien) de voornaamste was. Rwagasores volgelingen verzamelden 80% van alle uitgebrachte stemmen. Het leek even een grote doorbraak van de nationale eenheid tegenover intrigues en persoonlijke vetes. Toen kwam onverwacht het einde: op 13 oktober 1961, toen Paul Rwagasore aan het meer dineerde, werd hij dodelijk getroffen door de kogel van een Griekse schutter gehoord door o.m. Joseph Ntitendereza, zoon van Chief Baranyanka. Deze ideologische tegenstander en vooral persoonlijke vijand van de prins is — onder een juridisch bevreemdende figuur — hiervoor ter dood veroordeeld. René Lemarchand schrijft hierover dat het uiteindelijke doel van Rwagasore's tegenstanders, van wie Biroli naast Ntitendereza wordt genoemd, was, onlusten in het land te veroorzaken die dan door de PDC zouden worden uitgebuit. Hij wijst er op dat de Belgische overheid deze voor het land zo rampzalige daad zou hebben aangemoedigd.

Samenvattend en in grote lijnen kan worden gezegd dat na de dood van Rwagasore een gevaarlijke verandering van de politieke tegenstellingen is ingetreden waarbij de fatale scheidslijn meer begon samen te vallen met de scheiding tussen Toetsi en Hoetoe. Ook het aantal gewelddadige acties tussen de twee voornaamste bevolkingsgroepen nam toe.

Binnen UPRONA ontstond een ware worsteling om het leiderschap der partij. In 1962 werd het gebruik in het parlement twee facties te onderscheiden die langzamerhand (op een paar persoonlijke uitzonderingen na) niet alleen tot een politiek etiket werden, maar ook tot een aanwijzing tot welk ras de groeps-leden hoorden, n.l. de Casablanca-groep voor de Toetsi, de Monrovia-groep voor de Hoetoe.

Nog explosiever werd de situatie toen langzamerhand gendarmerie en leger hun ontoegankelijkheid voor politieke gistingprocessen gingen verliezen, en de individuele leden van deze organisaties zich meer en meer bewust werden van de tegenstellingen.

Dat in het zo verwante nabuurland Rwanda zowel in 1959 als in 1963/64 revoluties van de Hoetoe hebben geleid tot het uitroeien van duizenden Toetsi en tot een grote vluchtelingenstroom van Toetsi, er waren er 52.000 (o.m. naar Boeroendi), verleende aan de wederzijdse angstgevoelens een groeiende intensiteit.

Een tweede politieke moord, die op de (Hoetoe) ministerpresident Pierre Ngen-

dandumwe, door een groep Rwandese Toetsi bleek het resultaat te zijn van een intrigue van enkele Casablanca-persoonlijkheden. Er zijn ook bronnen die verklaren dat de Chinese ambassade ermee te maken heeft gehad. In ieder geval werd de politieke kloof tussen Hoetoe en Toetsi onoverbrugbaar. Dat Boeroendi in de jaren om 1965 zo sterk werd betrokken bij de koude oorlog tussen Oost en West werd mede veroorzaakt door de aanwezigheid van vele sympatisanten van Peking onder de Toetsi-vluchtelingen in Boeroendi. Ook het Westen kreeg haar 'clients' in Boeroendi. Deze waren, zoals men zich kan voorstellen, meer onder de Hoetoe te vinden. Mwami Mwabutsa weigerde na de verkiezingen van mei 1965, waarbij de Hoetoe-candidaten een meerderheid van 80% der stemmen behaalden, hier de consequentie uit te trekken. Hij benoemde een nabij familielid, Leopold Biha, tot premier. Het werd nog erger toen Mwami Mwabutsa zich in Zwitserland vestigde en extremisten der Toetsi de vrije hand liet in het onderdrukken van de meerderheid.

De Republiek

In 1966 leent prins Charles Ndizeye zich en zijn naam voor een staatsgreep van het leger onder kapitein Michel Micombero. Enkele maanden lang regeert prins Charles onder de naam van Ntare V in Boeroendi. Het is moeilijk vast te stellen of Micombero van het begin af aan de bedoeling had, zelf de macht in het land over te nemen. Er zijn wel aanwijzingen voor groeiende conflicten tussen de nieuwe Mwami, die zijn vader van de troon vervallen verklaarde en de leider van het militaire regiem. Korte tijd later wordt de republiek uitgeroepen met Michel Micombero als president. Belgische waarnemers, die land en verhoudingen goed kennen (zie Génocide au Burundi, van E.-Xavier Ugeux in *Remarques Africaines* no. 400) schrijven aan Micombero in het begin van zijn bewind in ieder geval goede bedoelingen en daarnaast enkele geslaagde initiatieven toe. Ugeux wijst er echter op dat deze 'goede militair geen staatsman is, in staat zijn land de nieuwe structuren te verschaffen die nodig zijn geworden door het verdwijnen van de monarchie. In het gevolg van de president echter bevinden zich wederom Toetsi-extremisten die hun invloed aanwenden om Micombero van de werkelijkheid te isoleren en hun eigen politieke oogmerken te verwezenlijken. Ugeux ziet als de 'eminence grise' van Micombero, wiens extremisme t.a.v. de Hoetoe-meerderheid, bijna geen grenzen kent, Arthemon Simbananiye. Hij is ook na de jongste gebeurtenissen een der belangrijkste ministers in Micombero's kabinet gebleven.

De bloedige gebeurtenissen waarvan wij de voorgeschiedenis in de voorgaande pagina's in grote trekken hebben weergegeven, hoeven hier niet meer uitvoerig te worden behandeld daar ze op de voorpagina's van de kranten al een ruime plaats hebben verworven.

In de laatste dagen van april en de eerste dagen van mei van dit jaar is de laatste grote botsing tussen Hoetoe en Toetsi begonnen. De ambassadeur van Boeroendi bij de Verenigde Naties, Terence Nzanze, heeft op 1 juni op een pers-conferentie verteld dat ongeveer 8000 aanvallers per boot het Tanganjikameer zijn overgestoken, waarna 3000 Burundezen zich bij hen voegden. Van het ogenblik af waarop de aanval — op 29 april — begon, werden zelfs de droeve records van Pierre Mulele,

de in Peking getrainde revolutionnaire die in 1964 in de Congolese provincie Kwilu ten aanval was gegaan, overtroffen. Onder de invloed van hasjis, beschermd door de amuletten van hun witch doctors verlieten de opstandelingen overal hun schuilplaatsen in het dichte oerwoud langs de Tanzaniaanse grens. De aanvallen waren gericht op het Zuiden, het Noordoosten en Bujumbura. In het Noordoosten werden de aanvallers snel afgeslagen. In de provincie Bururi echter, in het Zuiden, zochten ze hun slachtoffers aan de hand van lijsten met namen en adressen. Als de mededelingen van de Burundische regering juist zijn, hadden ze de opdracht alle Toetsi te doden: mannen, vrouwen en kinderen. De plannen van de Hoetoe-aanval zouden zijn opgesteld door een geheim genootschap van Hoetoe, dat regelmatig contributies inde van haar leden, variërend van *f* 5,— voor een arme Hoetoe tot *f* 1500,— voor een rijke zakenman.

Betrouwbare berichten van missionarissen schatten dat niet meer dan 1700 Toetsi bij de eerste aanvallen in het Zuiden zijn gedood en dat ongeveer 4000 Toetsi hun leven in het gehele land hebben verloren. (De rapporten van de regering spreken van 40 000 à 50 000 doden onder de Toetsi.)

Toen de militaire overwinning van de regering eenmaal een feit was, begonnen de repressailles. Overal in het land werden in de eerste plaats die Hoetoe die voortgezet onderwijs hadden genoten en ook de scholieren zelf van huis gehaald, doodgeschoten en begraven.

President Micombero heeft op een persconferentie meegedeeld dat koning Ntara — wiens veiligheid hij tevoren had gegarandeerd — dadelijk na het begin van de opstand op 29 april door een tribunaal is veroordeeld en terechtgesteld in Kitera, waar hij huis-arrest had in het voormalige koninklijke paleis. De president zei verder dat tussen 50 000 en 100 000 inwoners van Burundi hun leven hadden verloren bij de recente rebellie en de onderdrukking daarvan. Er zijn ook veel hogere aantallen doden genoemd. De indruk overweegt echter, dat niemand de precieze aantallen Hoetoe en Toetsi die ditmaal het leven hebben gelaten, kent.

Enkele diplomaten die het land goed kennen hebben aanwijzingen dat de regering, die van tevoren op de hoogte is geweest van de plannen der Hoetoe om aan te vallen, deze aanval heeft laten doorgaan om daarna een goede aanleiding te hebben tot uitroeiing van de ontwikkelde lagen der Hoetoe-bevolking die zij daarna inderdaad heeft voltrokken.

20 augustus

aeb

Nieuwe thuislozen: de Aziaten van Oeganda

Op 5 augustus hield president Idi Amin van Oeganda een van zijn vele redevoeringen in een militaire barak. Behalve de kwinkslagen die de soldaten van hem gewend waren en de sinds kort krijgshaftige taal tegenover Zuid-Afrika, vertelde de president iets wat niemand op dat ogenblik had verwacht: alle Aziaten met Britse paspoorten moesten Oeganda binnen 3 maanden verlaten. In een droom had hij Gods stem gehoord die hem had gezegd dat dit moest gebeuren. De president zei dat de beslissing betrekking had op ongeveer 80 000 mensen. (Opmerkelijk was al dadelijk dat het aantal van 80 000 op alle Aziaten zou slaan die in Oeganda leven,

dus niet alleen op de bijna 50 000 die een Brits paspoort bezitten maar ook op de ruim 20 000 die al Oegandees staatsburger zijn en op de duizenden die in de laatste anderhalf jaar naturalisatie hebben aangevraagd.) Ter motivering van zijn besluit noemde Amin de Aziaten 'saboteurs van 's lands economie'. Hij gaf zijn troepen aanwijzing, zich gereed te houden 'ieder te arresteren die tracht de economie te saboteren en het volk in verwarring te brengen'. Wat een dergelijke volmacht betekent voor troepen wier vingers toch al los aan de trekker zitten, zoals uit tal van incidenten is gebleken, laat zich raden. Al in het afgelopen halve jaar hebben soldaten het de Aziatische winkeliers en groothandelaren moeilijk genoeg gemaakt. Veel zakenlieden werden gedwongen, regelmatig geldsommen aan militairen te betalen voor 'bescherming'. Aziatische meisjes zijn verkracht, voormannen van Aziatische groepen, die tegen dit alles protesteerden, weggesleept en nooit meer gezien.

De beschuldigingen die Oeganda's minister van buitenlandse zaken, Wanume Kibedi, vervolgens tot de Aziatische minderheid richtte, doen sterk denken aan de verwijten die al zo vaak te horen waren in landen waar ethnische minderheden met een markant cultureel profiel gebruikt werden als zondebok, om de aandacht af te leiden van interne moeilijkheden in zo'n land. Ten eerste zouden de Aziaten valse documenten hebben gebruikt voor goederen die uit het buitenland werden besteld. Ten tweede zouden ze bedragen die ze voor geëxporteerde goederen ontvingen veelal niet naar Oeganda, maar naar buitenlandse banken hadden overgemaakt. Ten derde waren Aziaten op valutasmokkel betrapt. Nu is dit een vicieuze cirkel. Als leden van een intelligente maar onmachtige minderheid hun positie bedreigd voelen, zijn ze geneigd hun eigen huid te redden door in het buitenland een appeltje voor de dorst op te slaan. De gevallen die bekend raken, worden door de vervolgende meerderheid uitgebuit als rechtvaardiging voor 'harde maatregelen'. De argumentatie van minister Kibedi tegenover Londen was: al twee jaar lang hebben wij met de Britse autoriteiten onderhandeld over een oplossing voor de Aziaten met Britse paspoorten. We voelden echter aan alle verdragen en uitstel van Britse zijde dat we er zo nooit zouden komen, terwijl de Aziaten onderwijl door gingen onze economie te ondermijnen. Het ging hier bovendien om Aziaten die niet alleen geen Oegandese staatsburgers zijn, maar het ook niet willen zijn.

Wat is de bedoeling achter deze zetten van president Amin op het politieke schaakbord? Toen van Britse kant werd bedreigd dat een al te harde houding in zake de Britse Aziaten zou kunnen leiden tot een stopzetting van de aanzienlijke hulpverlening aan Oeganda, reageerde generaal Amin heel koeltjes door te zeggen dat de Britten dat dan maar moesten doen en dat Oeganda wel anderen kan vinden die het land economisch willen bijstaan. Wilde Amin misschien de banden met Groot-Brittannië slaken? Bekend is geworden dat de generaal in de eerste euphorie van zijn overwinning fantastische militaire ideeën naar voren heeft gebracht die hij voornamelijk met hulp van Israëliërs en Britten wilde realiseren. Zo had hij Israël voorgesteld, hem te helpen Tanga op Tanzania te veroveren om zijn land een haven aan de Indische oceaan te verschaffen. Kort nadat de Israëliërs dit voorstel van de hand wezen, kwam zijn koerswijziging van 180 graden die tot een bruuske uitwijzing van de Israëliërs leidde. Aan de Britten verzocht hij, hem vliegtui-

gen te leveren om Dar es Salaam te bombarderen. In die eerste milde tijd toonde hij zich voor een Afrikaans heerser bevreemdend welwillend tegenover Zuid-Afrika. Hij bood zelfs aan met premier Vorster te gaan praten maar toen zijn *démarche* met reserve werd bejegend sloeg hij ook hier radicaal om en wierp zich op als de kampioen bij uitnemendheid voor de bevrijding van Afrika. In ogenblikken van zelfverheffing moet hij er zich op hebben beroemd, in staat te zijn Israël in een week eronder te krijgen. Bescheidenlijk gaf hij toe voor Zuid-Afrika wel veertien dagen nodig te hebben. President Amin heeft voor een stagnerende economie als die van Oeganda buiten verhouding hoge bedragen voor het leger nodig, dat hij in de ruim anderhalf jaar van zijn bewind van 12 000 tot 23 000 man uitbreidde. In dit leger echter was een voor de nieuwe president niet ongevaarlijke verdeeldheid ontstaan, iets waarop de journalist Martin Meredith in een opzienbarend bericht voor de *Observer*, dat vóór publicatie in handen der Oegandese autoriteiten was gevallen, de aandacht had gevestigd. Dit rapport meldde onder meer dat generaal Amin niet tot actie durfde over te gaan tegen de machtige groep van Westnilotische officieren in zijn leger wier steun hij had gekregen bij de staatsgreep in januari 1971. (Zo greep hij bv. niet in toen de gewezen sergeant en na de staatsgreep tot luitenant-kolonel verheven Waris Ali, commandant van het Simba-bataljon, een onderzoek naar de verdwijning van twee Amerikanen stelselmatig belemmerde. Kennelijk is Amin in deze kwestie tussen twee vuren geraakt. Hij was namelijk persoonlijk bevriend met Nicolas Stroh, ondermeer korrespondent van de *Washington Star*, met wie hij een tijdlang placht te zwemmen. Hieruit is te verklaren dat hij, gehoor gevend aan Britse en Amerikaanse druk, een commissie van onderzoek benoemde om deze verdwijning van Stroh tezamen met die van Robert Siedle, docent te Makarere, te onderzoeken. Dat het hier aanvankelijk niet om een schijnbeweging ging, kan worden opgemaakt uit de keuze van de rechter die dit onderzoek moest leiden: David Jeffreys Jones. Anderzijds durfde Amin het, gezien de afhankelijkheid van zijn machtspositie van de steun van het leger, niet aan, drastisch in te grijpen waar het ging om zijn trouwste steunpilaar. Vooral toen rechter Jones, die ondanks tegenstand hardnekkig volhield door het getuigenis van een deserteur uit het leger, luitenant Tibitica, die hij in Tanzania ondervroeg, nagenoeg zeker wist dat de Amerikanen in het hoofdkwartier van Waris Ali en consorten om het leven waren gekomen. Het motief tot hun liquidatie is duidelijk als men weet dat beide Amerikanen meer wilden weten van vermoedelijke slachtpartijen onder soldaten van de volken der Angoli en Langi in sommige kazernes van het Oegandese leger. Rechter David Jeffreys Jones wist zeker dat het rapport dat hij uiteindelijk schreef over Stroh's en Siedle's dood hem in onmiddellijk levensgevaar zou brengen. Hij heeft daar de konsekwentie uit getrokken, zijn ontslag genomen, het land verlaten en eerst daarna per post zijn rapport opgestuurd.)

In Meredith's artikel wordt verder gezegd dat officieren in Oeganda aanzienlijke voorrechten genieten, zoals belastingvrije dranken en auto's, vaste kleden en allerlei luxe artikelen. Hij heeft de indruk gekregen dat Amin het land van dag tot dag bestuurt en dat een alles verziende traagheid het bestuursapparaat verlamt. Oorzaak daarvan is de angst van civiele overheidsdienaren enig initiatief te ontplooiën of op hun stuk te staan uit vrees de toorn van de generaal op hun hals te halen. Er is niets te merken van een beleid op lange termijn. Een veel gehoorde

maar altijd fluisterend uitgesproken klacht in ambtenarenkringen is, dat er geen duidelijke directieven van de president uitgaan, die desondanks iedereen domineert en zich overal mee bemoeit.

Dit alles neemt echter niet weg dat generaal Amin in de meeste delen van het land nog altijd heel populair is. Het ziet er dan ook naar uit dat het leger de macht in Oeganda voorlopig zal houden. Dit is des te erger als de president in dit leger, waar de toekomst van het land van afhangt, niet de discipline durft te herstellen.

Op grond van zijn rapport werd Martin Meredith uitgewezen, nadat hij 50 uur lang was vastgehouden. Daarbij was een brief van Colin Legum, correspondent voor Gemeenbestzaken van de Britse *Guardian* met enkele namen van vooraanstaanden in Oeganda, die Meredith aan gegevens over de staat van zaken in het land zouden kunnen helpen, in handen van Amins geheime dienst gevallen. Al diegenen die op dit lijstje voorkwamen, zijn onmiddellijk daarop in moeilijkheden gekomen. Een hunner, de Aziatische advocaat Amil Clerk, voormalig parlamentslid en een der leiders van de Aziatische minderheidsgroepen in het land, is omstreeks 18 mei door twee officieren van de veiligheidsdienst van huis gehaald. Daarna is nooit meer iets van hem gehoord. Daar Clerk een Brits paspoort bezat heeft ook deze verdwijning diplomatieke consequenties. De Oegandese regering verklaarde niets van de verblijfplaats van Clerk te weten en sprak het vermoeden uit dat hij naar Kenia of Tanzania zou zijn gevlucht. Hij bleek echter noch in het ene noch in het andere land te zijn aangekomen. Eenzelfde lot trof, voor zover bekend, Abu Mayanja, die ook in het Oeganda van Obote bekendheid genoot. Het merkwaardige aan deze recente verdwijningen is, dat het om mensen gaat die stuk voor stuk steun aan het regime van generaal Amin hadden gegeven. De ongerustheid bij de gezinnen van de betrokkenen is te groter daar enkele honderden zo niet duizenden inwoners van Oeganda sinds de staatsgreep van generaal Amin spoorloos zijn verdwenen. Weliswaar zijn enkelen hunner later in Kenia of Tanzania boven water gekomen. Tal van anderen echter bleken te zijn gearresteerd zonder dat hun familie op de hoogte was gebracht, velen zijn in de gevangenis gestorven. Van weer anderen, waaronder ook een van Amin's voormalige ministers, zijn de lijken gevonden. Deze groeiende onzekerheid heeft een algemeen klimaat van angst in Oeganda doen ontstaan. Het past helemaal in de stijl van president Amin, de bevolking afleiding te bezorgen door een maatregel op een heel ander front, zoals het verbieden van minirokjes, de zo bescheiden kledingstukken die het de laatste jaren ook al in Tanzania, Zambia en Malawi moesten ontgelden. En altijd op ogenblikken waarop de regeringen in kwestie crisis-situaties op andere gebieden onder de ogen moesten zien.

In oktober 1971 waren er al aanwijzingen dat de Oegandese regering stappen tegen de Aziaten in Oeganda voorbereidde: omstreeks die tijd is op een bijeenkomst van Aziaten, gericht tegen een aangekondigde volkstelling onder hen, een open brief aan de Britse Hoge Commissaris Richard Slater voorgelezen waarin werd gezegd dat dit voornemen 'een racistisch trekje' vertoonde. In die dagen trachtte de Oegandese regering olie op de golven te gieten door de toelichting dat de regering alleen maar nadere inlichtingen over de Aziaten wilde verzamelen om een politiek te formuleren over kwesties als het verlenen van Oegandees staatsburgerschap. (In zekere zin was dit ook waar. Na Amin's fatale aankondiging van begin augustus 1972

werd n.l. eenvoudig gezegd dat alle lopende aanvragen van Aziaten tot naturalisatie en bloc waren afgewezen.) De daarop volgende instructie, dat iedere Aziaat zijn duimafdruk op het censusformulier moest zetten, werd als 'zeer vernederend' bestempeld. Kort daarna werd bekendgemaakt dat Aziaten Oeganda niet meer mochten verlaten.

Voor oplettende waarnemers kwam de aankondiging van 5 augustus dat alle Aziaten met een Brits paspoort vóór 1 november het land uit moesten zijn dan ook niet helemaal als een donderslag uit heldere hemel. Het element van verrassing lag in de korthed van de termijn en in de wijze waarop dit onvrijwillige vertrek werd geregeld, of liever gezegd, waarop de regeling van het probleem aan anderen, in casu aan Groot-Brittanje, werd overgelaten.

Op een tijdstip waarop de regering in Londen al veel hoofdbreken had met stakende havenarbeiders en een smeulende burgeroorlog in Noord-Ierland, is de knelende vraag, wat het Britse Paspoort eigenlijk waard is voor Britse onderdanen van een ander ras, opnieuw en nu uiterst dringend en pijnlijk aan de orde gekomen. Dat een Britse Labourregering in 1968 gradaties in de waarde van Britse paspoorten had aangebracht — al gebeurde dit ook onder druk van Enoch Powells demagogie — bood de verontruste Britse massa's in de industriesteden niet meer dan voorlopig soelaas. Het verschoof een categorisch antwoord op de vraag of het moederland van het voormalige wereldrijk een oude rekening die ditmaal voor het volle bedrag werd gepresenteerd, nu wel of niet wilde honoreren.

Shuttle-cocks

Dat de Aziaten, die al 6 jaar lang op een vulkaan leven in alle drie landen van Oost-Afrika opnieuw in paniek raakten is tragisch maar begrijpelijk. Opnieuw ontstond daardoor het trieste verschijnsel van wat in Engeland de *Shuttle-cocks* wordt genoemd, naar de pluimballen in het badminton-spel, een soort pendelaars tegen wil en dank, mensen die vóór hun beurt gingen in een wanhoopspoging toch maar snel in Groot-Brittanje voet aan wal te zetten. Velen werden daar afgewezen en dan in hun Oegandese land van herkomst niet meer binnen gelaten, zodat ze opnieuw een reis moesten ondernemen naar die gesloten hekken van het vliegveld. Er waren ook andere verloren Aziatische gezinnen, soms mensen zonder enig staatsburgerschap, wie in Londen, New Delhi, Tokio en Hongkong landingsrechten werden geweigerd en die aldus als thuislozen verbijsterd de aarde omcirkelden, door Engelse journalisten met de navrante naam *migronauts* bestempeld.

Na enkele pogingen — die geen succes hadden — van de speciale Engelse afge- zant, Geoffrey Rippon, minister zonder portefeuille, om uitstel van de termijn van 1 november te bereiken en een vergroting van de categorie van uitzonderingen en tenslotte een redelijke compensatie voor de eigendommen en goodwill van de Britse Aziaten, heeft de Britse regering op 11 augustus de knoop doorgehakt. Ze heeft de verantwoordelijkheid voor alle Aziaten die houder zijn van Britse paspoorten, aanvaard. Voor de buitenwereld was het duidelijk dat Londen zich redelijkerwijs niet zou kunnen onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor een minderheid die

zich onder Britse koloniale heerschappij in Oeganda had gevestigd en aan wie toegezegd was, hun Brits staatsburgerschap te kunnen houden ook nadat Oeganda onafhankelijk zou zijn geworden. Voor de Britse conservatieve regering is dit honoreren van het Britse paspoort erkenning van een nog duidelijker morele plicht dan die van Labour op dit punt in een vergelijkbare situatie in 1968. Voor wie zich realiseert, dat premier Heath de regering overnam met de toezegging de Aziatische emigratie te beperken, is het een daad van menselijkheid die echter zonder twijfel problemen van organisatie en aanpassing met zich mee zal brengen. Voor de uitvoering van de evacuatie hebben inmiddels zeven Britse luchtvaartmaatschappijen een overeenkomst gesloten.

Van alle kanten, zowel in Oeganda als daarbuiten, is in de laatste week kritiek geïet op president Amin's besluit t.a.v. de Aziaten en de overhaaste uitvoering daarvan. In Oeganda zelf drongen vertegenwoordigers van universiteit en studenten er op aan, de 23 000 Aziaten die het Oegandese staatsburgerschap hebben, een uitwijzing te besparen. President Nyerere van Tanzania heeft zich scherp tegen dit 'racisme' (in zake de uitwijzing der Oegandese Aziaten) gekeerd. President Amin antwoordde de studenten en zijn ambtgenoot Nyerere, dat hij geen kans zag de economische macht van Oeganda in handen van de Afrikanen te brengen zonder haar aan de Aziaten te ontnemen. 'Op het ogenblik beheersen 80 000 Aziaten in dit land met een bevolking van 9¹/₂ miljoen zielen 90% van de handel. Bijna 80% van de advocaten, artsen en leraren in dit land zijn Aziaten.' Ook Nederlandse artsen die in Oeganda hebben gewerkt, hebben telegrafisch beroep op president Amin gedaan, helemaal geen Aziaten uit te wijzen. Verschillende ondertekenaars van het telegram hebben president Amin persoonlijk leren kennen.

Onder de ontwikkelden in Oeganda weet iedereen dat de uitdrijving der Aziaten, een in kennis investerende middenstand, die tot welvaart is gekomen door vlijt en een sober leven, een tweesnijdend zwaard is. Deze Afrikaanse intellectuelen weten echter ook, zoals een hunner het uitdrukte, 'dat de Aziaten bij het volk zo ongaarne gezien zijn dat niemand in het land gehoor krijgt die Amins bewind op grond van zijn vervolging dezer minderheid zou aanvallen'.

De vaak gehoorde en zelfs in kranten gepubliceerde mening dat de meer dan 300 000 Aziaten in Oost-Afrika allen nazaten zouden zijn van contract-koelies die omstreeks 1900 voor de bouw van de spoorlijn Kenia-Oeganda door het Britse bestuur naar Afrika zijn gebracht, houdt geen stand. Al omstreeks 80 n. Chr. wordt melding gemaakt van Indische en Arabische schepen die op de Afrikaanse oostkust varen. In het begin van de zestiende eeuw hadden de Arabieren de hegemonie in de Indische Oceaan. Er zijn aanwijzingen dat Indische handelaren zich met instemming van de Arabische heersers al vroeg op de oostafrikaanse kust hebben gevestigd. Hoe intens de contacten tussen India en Afrika waren, wordt wel duidelijk uit het feit dat Afrikanen van 1486 tot 1493 de troon van Bengalen hebben bezet. De Portugezen troffen in 1498 op de kust van Oostafrika al indische kooplieden aan. Richard Burton, die omstreeks 1850 in Afrika reisde, maakt melding van de aanwezigheid van 80 Indiërs in Mombasa en 100 te Kilwa. Ook toen al zijn er uitingen van haat tegen de al welvarende Indische handelaren van de zijde van Arabieren en Afrikanen opgetekend. In het laatste kwart van de vorige eeuw schreef Sir Bartle

Frere dat volgens hem niets in de hele geschiedenis van de handel vergelijkbaar was met de uitgebreide commercie die Indische kooplieden hier tussen 1820 en 1870 hadden opgebouwd en in alle stilte tot monopolie gemaakt. Het waren ook de Indiërs die de slavenhandel, door Arabieren bedreven, grotendeels financierden. Zij rustten de expedities volledig uit op krediet en werden niet zelden na terugkomst betaald in Maria Theresia-daalders, die aan de kust voor de slaven werden ontvangen. Noch Moslims noch Hindoes beschouwden de handel in slaven als moreel verwerpelijk. Het was in die tijden moeilijk op andere manier hulp in winkel of huishouding te krijgen dan door de aankoop van slaven. Juist de grootste handelaren onder de Indiërs bepleitten echter spoedig na de officiële afschaffing van de slavernij een terugtrekking uit de handel in 'zwart ivoor'. Voor de roemruchte spoorlijn Kenia-Oeganda zijn nooit meer dan in totaal 32 000 Indische arbeiders aangetrokken. Zij zouden vrij zijn in Oost-Afrika te blijven als zij dat wensten. Nairobi ontstond als hoofdkwartier van de spoorwegdirectie, midden in Kenia. Van de 6000 Indische koelies, die na de voltooiing van de lijn zijn gebleven, is een derde in dienst gekomen van de spoorweg zodat niet meer dan ca. 4000 immigranten aan de Indische kolonie zijn toegevoegd. Landrechten kregen zij niet. Zij moesten zich tegen de verdrukking in door het leven slaan. Nadat Britse farmers de Keniase Highlands hadden leren waarderen, beletten zij met alle drukmiddelen dat land aan de Indiërs zou worden afgestaan. Als zij, nergens toegelaten, zich op de handel wierpen, ontstond hier weer ressentiment. Toen de Indiërs nog geen geld hadden en onder de moeilijkste omstandigheden huisden in wat voor hen en voor weinig anderen bewoonbaar was, ergerde dit de ordelievende Britse bestuurders. Nu, 65 jaar later, wordt de Aziaten kwalijk genomen, dat het hun zo goed gaat. (De benamingen 'Aziaten' en 'Indiërs' worden niet willekeurig gebruikt. Overal waar gesproken wordt over toestanden en gebeurtenissen die van voor India's onafhankelijkheid dateren, wordt van Indiërs gesproken, daar de meeste Aziaten die we in Oost-Afrika aantreffen afkomstig zijn uit het voormalige Brits-Indië. Zoals men weet is Brits-Indië bij verkrijging van zijn onafhankelijkheid verdeeld in India, met overwegend Hindoese bevolking en het voornamelijk door Moslims bewoonde Pakistan. De Pakistani maakten bezwaar tegen de term 'Indiase groepen', zodat van 1947 af de naam Aziaten in zwang is gekomen.) Oostafrika's Aziaten zijn overwegend afkomstig uit het westen en noordwesten van India, het gebied ten noorden van Bombay, het eiland Kutch en de Panjab. Zij die van de noordwestkust afkomstig zijn, spreken Gujerati. De tweede groep spreekt Panjabi. Lingua franca is Hindi, maar ook in vele gevallen Engels.

De Aziatische minderheid in Oost-Afrika verkeert in een precaire positie. Enkele jaren geleden, toen Kenia het de niet-Keniase staatsburgers onder de Aziaten moeilijk ging maken, leek het alsof zij die voor naturalisatie hadden gekozen op het winnende paard hadden gewed. Nu in Oeganda blijkt dat ook het staatsburgerschap van het land waar zij zijn geboren als de ene of andere heerser het zo wil niet meer dan een vodje papier is, wordt langzaam duidelijk dat het er eigenlijk weinig toe deed wat de Aziaten kozen. Hun struikelblok van hun komst af tot nu is en blijft dat zij duidelijk zichtbaar anders zijn. Ingeklemd tussen een Afrikaanse bovenlaag die hen door machtsmiddelen kan maken en breken en de naijverige onderlaag van

de meerderheid der Afrikanen, vormen zij een middenklasse, de economische humus van een samenleving, die noodzakelijk is maar ongewenst, daar die noodzakelijkheid niet wordt ingezien. Het is niet te ontkennen, en hun woordvoerders geven het ook toe, dat de Aziaten hun handelsorganisaties niet of te weinig toegankelijk hebben gemaakt voor Afrikaanse deelneming, tenzij dan op het laagste niveau. Iedere bedreigde groep is geneigd de gelederen te sluiten. Hoe zeer de Aziaten onderling naar taal, herkomst en kaste verdeeld zijn, naar buiten vormen zij een eenheid. Als Afrikaanse machthebbers de weg van de minste weerstand willen volgen door hen met een pennestreek te verdrijven zonder dat meer Afrikanen grondig bij hen in de leer zijn gegaan, heeft die heerser een kans op een soepele evolutie ten voordele van alle partijen gemist. En ieder blijft voor afzienbare tijd met de brokken zitten, de Afrikanen in de eerste plaats.

Bij het ter perse gaan van deze kroniek werd juist bekendgemaakt dat president Amin op 26 augustus had aangekondigd alle fabrieken, katoenplantages en andere ondernemingen in handen van Europeanen en Aziaten in Afrikaanse eigendom te doen overgaan. Ook 400 Nederlanders zouden door deze maatregelen worden getroffen. De meesten hunner werken in Oeganda bij Nederlandse bedrijven. Of deze onteigeningen invloed zullen hebben op het voornemen van ons land, Oeganda 45 miljoen gulden aan ontwikkelingshulp te doen toekomen, is een nog onopgeloste vraag.

24 augustus

aeb

R. Buijtenhuijs | Afrika en de wereldmodellen

Het gebeurt tegenwoordig hoe langer hoe meer dat geleerden, filosofen en politici zich in geschrifte uit laten over de 'toestand in de wereld' en trachten om via min of meer uitgewerkte 'wereldmodellen' de ontwikkeling van onze planeet in de komende decennia te voorzien. Het jaar 2000 is in deze gevallen dan vaak de magische grens die de verbeelding prikkelt en uitdaagt. Het is mijn bedoeling, in dit artikel op enkele van deze publicaties wat nader in te gaan, niet zo zeer om ze op hun merites te beoordelen en eventueel met de auteurs te polemiseren, maar vooral om te zien wat deze schrijvers expliciet of impliciet te zeggen hebben over Afrika, het werelddeel dat mij beroepsmatig het meeste ter harte gaat. Wij nemen dus telkens gemakshalve aan dat de schrijver gelijk heeft, en vragen ons vervolgens af, wat de in het boek aangediende ontwikkelingen voor consequenties voor Afrika zouden hebben. Ik zal daarbij in het bijzonder in gaan op Wertheim's uiterst boeiende en zeer uitgewerkte boek *Evolutie en Revolutie*, dat in eerste instantie de aanleiding tot deze beschouwing is geweest. Vooruitlopend op één van mijn conclusies kan vast gesteld worden, dat in de meeste beschouwingen op 'wereldniveau' Afrika geen of maar een hoogst onbelangrijke rol speelt, terecht of ten onrechte.

Het stabilisatieperspectief: de Club van Rome

Dit is bijvoorbeeld heel duidelijk in het door Dennis Meadows opgestelde Rapport van de Club van Rome.¹ Zoals men weet wordt in dit boek een poging gedaan om de toekomstige ontwikkelingen in de wereld gedurende de komende honderd jaar te voorspellen, waarbij gebruik wordt gemaakt van een wereldmodel dat rekening houdt met vijf belangrijke trends van wereldomvattend belang — versnelde industrialisatie, snelle bevolkingsgroei, wijd verspreide ondervoeding, uitputting van niet-vervangbare hulpbronnen en verslechtering van het milieu. Gebruikmakend van verschillende, steeds wisselende hypothesen die getest werden door de computer, tonen Meadows en zijn medewerkers aan dat er in alle gevallen een catastrofale instorting van de wereldeconomie en van de hele maatschappij te verwachten is vóór of tegen het midden van de volgende eeuw, tenzij de mensheid snel het bewuste besluit zou nemen, zowel de bevolkingsgroei als de kapitaalgroei definitief af te remmen om zo te komen tot een toestand van 'wereldomvattend evenwicht'.

Het door Dennis Meadows gebruikte model is typisch een wereld-model en het houdt dan ook totaal geen rekening met regionale verschillen, al wordt er wel enkele malen in het voorbijgaan op gewezen dat dit soort verschillen ongetwijfeld zullen optreden en zelfs van groot belang zullen zijn. Er is echter geen poging gedaan om deze verschillen verder te analyseren en men kan op grond van Meadows' rapport dan ook maar nauwelijks iets zinnigs zeggen over Afrika als werelddeel. Men mag natuurlijk wel veronderstellen dat Afrika automatisch over de kop zal gaan wanneer de hele wereld-economie in één zou storten, en men kan wel aannemen dat het één van de werelddelen zal zijn die de eerste klappen te verwerken zullen krijgen, aangezien de voedselpositie er ook in 1972 al weinig florissant is. Het is echter wel duidelijk dat er in het Rapport van de Club van Rome geen aparte en active rol is toebedacht aan Afrika (of aan de andere ontwikkelingslanden) en dat het in het

stabilisatieperspectief dat dit rapport opent, niet veel meer kan doen dan passief de gevolgen van toenemende milieuvervuiling en van de uitputting van de grondstoffen over zich heen te laten gaan. Hoogstens zouden de Afrikaanse landen individueel het initiatief kunnen nemen om hun bevolkingsgroei drastisch te remmen, maar Meadows' wereldmodel toont duidelijk aan dat dit als geïsoleerde maatregel maar een lapmiddel zou zijn.

Wat een allesomvattende oplossing op wereldschaal van onze problemen betreft, daarvoor, zo wordt op verschillende plaatsen in het rapport expliciet gesteld, zijn in de eerste plaats de rijke industrielanden verantwoordelijk en zij alleen zouden als 'gangmakers' in deze ontwikkeling kunnen optreden. Aan de Derde Wereld wordt alleen aandacht gegeven voor zover er gewezen wordt op de noodzaken van een eerlijker verdeling van de gestabiliseerde rijkdommen in een 'evenwichtige' wereld, een eerlijke verdeling die in het rapport toch naar voren komt als een typisch 'verlichte' maatregel, geotroyeerd door de rijke landen aan de arme en op hun uitsluitend initiatief.

Op de achtergrond van deze redenering zit de niet uitgesproken en waarschijnlijk ook niet eens bewuste gedachte dat een eens verkregen industriële en technologische voorsprong, ook voor altijd behouden zal blijven en dat de kloof tussen de ontwikkelde landen en de Derde Wereld hoogstens zou kunnen afnemen, maar eigenlijk nooit in haar tegendeel zou kunnen omslaan. Indien men inderdaad van een dergelijk standpunt uitgaat dan hoeft men in een wereldmodel nauwelijks of geen rekening te houden met initiatieven uit de Derde Wereld, laat staan van Afrika alleen.

Het revolutieperspectief: J. F. Revel

Het Rapport van de Club van Rome is een min of meer technische of zelfs technocratische poging om de ontwikkeling in de wereld te voorspellen op grond van enkele zorgvuldig uitgekozen trends.

Met Jean François Revel, filosoof en polemist, zijn we op een heel ander terrein. Hij is de man van de intuïtieve geniale gedachte, een gedachte die dan wel uitgewerkt wordt maar zonder dat daar verder computers en modellen aan te pas komen. Jean François Revels laatste idee, dat hij neergelegd heeft in zijn boek *Ni Marx ni Jésus*, is dat er op het ogenblik een tweede wereldrevolutie aan de gang is en dat die revolutie het leven op aarde ingrijpend zal wijzigen.²

Op één punt echter stemt Revel duidelijk overeen met Dennis Meadows en dat is dat ook hij impliciet als axioma voor zijn beschouwingen aan schijnt te nemen dat een eenmaal verkregen voorsprong op technologisch gebied niet meer in te halen valt. Net zoals dat in het geval was met het Rapport van de Club van Rome gaat hij dus uit van een soort unilineaire ontwikkeling zonder echte verschuivingen, al wordt bij de denkers van de Club van Rome dit onbewuste unilineaire denken uiteindelijk ingepast in een model dat rekening houdt met de mogelijkheid van een algehele instorting, dus een cyclische ontwikkeling, wat bij Revel niet het geval is. Revel's grondthema en hoofdstelling is al tot het uiterste geabstraheerd samengevat in de volgende vier zinnnetjes waarmee zijn boek opent: 'La révolution du vingtième siècle aura lieu aux Etats-Unis. Elle ne peut avoir lieu que là. Elle a déjà commen-

cé à s'y dérouler. Elle ne se produira dans le reste du monde que si elle réussit en Amérique du Nord'.³

In de rest van zijn boek zet Revel dan uiteen wat hij precies verstaat onder deze in de Verenigde Staten begonnen revolutie, die zich kenmerkt door het feit dat zij zich niet automatisch bloedig hoeft te voltrekken en die uit zijn verhaal te voorschijn komt als een soort Januskop, die enerzijds een gezicht heeft dat sterk lijkt op dat van de Franse politicus Servan-Schreiber (het streven naar een wereldregering die het leven op aarde 'beter' en op meer rationele wijze zou organiseren, waarin Revel dicht komt bij het perspectief van de Club van Rome), en anderzijds een hippy aangezicht (cultureel pluralisme, vergaande vrijheid en vrijheden, een minder consumptief ingestelde mentaliteit, etc . . .). Revel is in deze gedeelten van zijn boek zeker niet altijd strikt wetenschappelijk en hij leunt vaak dicht aan tegen het politieke pamflet, maar hij zegt soms toch op briljante en geestige wijze enkele harde waarheden waarbij vooral de linkse dogmatici het ontgelden moeten.

Interessanter voor ons speciale doel zijn echter de gedeelten van zijn boek waarin hij uiteenzet waarom hij denkt dat de 'tweede wereldrevolutie' alleen maar in de Verenigde Staten kan beginnen en niet b.v. in de Derde Wereld. Dit is dan vooral een kwestie van technisch niveau. Voor Revel kan de Revolutie alleen maar plaats vinden in de technisch en industrieel meest vergevorderde landen, zoals b.v. blijkt uit de volgende citaten: 'Helas! la loi cruelle du sous-développement, c'est que les révolutions aussi y sont sous-développées'⁴; en: 'On ne peut pas raisonnablement envisager qu'une révolution, même initialement réussie, puisse passer d'une société moins complexe à une société plus complexe.'⁵

Hij toont zich er verder van overtuigd dat de landen van de Derde Wereld slechts uit hun staat van onderontwikkeling zullen kunnen raken indien ze een massale steun van de ontwikkelde landen zouden ontvangen, hetgeen, nog steeds volgens Revel, slechts mogelijk zou zijn nadat de revolutie zich in die landen heeft voltrokken. Alweer dus een perspectief dat aan de ontwikkelingslanden eigenlijk maar weinig kans op eigen initiatief laat omdat het aansluit op een duidelijk unilineaire ontwikkelingsgedachte, en dat vooral aan Zwart Afrika maar heel weinig hoop geeft. Revel besteedt namelijk wel enkele pagina's aan dit werelddeel⁶, maar poneert daarin uitsluitend dat het aansluiting trachten te vinden bij het 'Afrikaanse verleden', zelfs als dit gebeurt in het kader van het zogenaamde Afrikaanse 'socialisme', in wezen een contra-revolutionair en obscurantistisch streven is, typerend voor het 'onderontwikkelde' karakter dat een revolutie in de ontwikkelingslanden noodzakelijkerwijs moet aannemen.

W.F. Wertheim en het perspectief van de dialectiek der vooruitgang

Met Wertheims boek *Evolutie en revolutie* komen we in een heel andere wereld. Het is niet zozeer dat Wertheim zelf ons zoveel meer over Afrika te vertellen heeft dan de voorgaande auteurs (in zijn hele tekst van meer dan vijfhonderd pagina's wordt Afrika niet meer dan twintig maal vermeld en dan altijd nog terloops, bijna bij toeval), maar deze auteur gaat uit van bepaalde veronderstellingen, die het althans mogelijk maken, indien ze uitgewerkt zouden worden, om aan Zwart Afrika een meer actieve rol in de ontwikkeling der mensheid toe te kennen. Dit is zowel

het geval wanneer Wertheim over evolutie spreekt, als wanneer hij het heeft over revolutie.

Wat het eerste betreft is het meest kenmerkende van zijn studie dat hij bij zijn pogingen om het proces van de wereldevolutie te doorgronden uitgaat van de destijds door de historicus Jan Romein ontwikkelde hypothese van de Dialektiek van de Vooruitgang. Deze hypothese houdt in het kort in 'dat in plaats van zich trapsge wijze te ontwikkelen de historie van de mens sprongsgewijs verloopt, te vergelijken met de mutaties uit de wereld van de levende natuur. De volgende stap in de evolutie hoeft helemaal niet plaats te vinden in de maatschappij die al een hoge graad van volmaaktheid in een zekere richting heeft bereikt. Integendeel, de vooruitgang die eens in het verleden is bereikt wordt licht een rem voor verdere vooruitgang.⁷

Het is uitsluitend indien men rekening houdt met deze 'wet van de remmende voorsprong', of zoals Romein ook wel zei, met de 'premie op de achterstand', dat men kan verklaren waarom het centrum van politieke macht en technisch overwicht in de wereldgeschiedenis voortdurend is verschoven, van Griekenland naar Rome, van Rome naar Byzantium, toen opnieuw naar Italië en via de Verenigde Nederlanden en Engeland tenslotte naar de Verenigde Staten. In dit licht gezien is het dus bepaald niet zo dat een eens behaalde voorsprong altijd behouden blijft. Integendeel, en dit maakt het werk van Wertheim voor ons juist zo interessant al laat deze auteur zich zelf niet uit over Afrika's plaats in de dialektiek der vooruitgang. Zijn evolutieperspectief reikt namelijk in zekere zin niet verder dan China. Voor Wertheim is de geschiedenis in de 20e eeuw beheerst geworden door drie grootmachten: eerst door de Verenigde Staten, die in het begin van de eeuw de leiding hadden en die nog lang hielden, dan door Rusland, dat van 1917 begon zijn achterstand op de V.S. weg te werken⁸, en tenslotte door China, waarvan Wertheim voorspelt dat het op zijn beurt via de premie op de achterstand over enkele decennia aan de top van de ontwikkeling zal komen.

Zoals gezegd, hier houden Wertheim's analyses op en hoewel hij aankondigt dat hij in zijn boek wil uitzoeken 'onder welke voorwaarden precies de tendens van de remmende voorsprong en het voorrecht van de achterstand werkzaam zijn'⁹, maakt hij deze belofte toch niet geheel waar. Indien we ons namelijk gaan afvragen in hoeverre het mogelijk zou zijn dat ooit Afrika via de dialektiek van de vooruitgang een soort centrum van politieke macht en van technische ontwikkeling zou kunnen worden, dan kunnen we het antwoord op deze vraag niet in Wertheim's boek vinden. Wel vinden we een paar aarzelende hypothesen, die interessant zijn in dit verband, en die overigens voor Afrika en met name Zwart Afrika toch eigenlijk maar weinig hoop bieden.

Eenzijds merkt Wertheim namelijk op dat de 'wet' van de remmende voorsprong bepaald geen *wet* is, maar eerder een 'trend', een tendens: 'In het verleden waren er tal van achterlijke samenlevingen, en er zijn er nu ook nog heel wat, waar geen revolutionaire verandering is ingetreden die als uiting kan worden gezien van het 'voorrecht van de achterstand'. Het zou voorbarig zijn aan te nemen dat al die maatschappijen op weg zijn van dat voorrecht voordeel te trekken, hoewel de voortgaande emancipatie van de mensheid de sceptici van vandaag waarschijnlijk op de lange duur zal kunnen weerleggen.'¹⁰ Er is dus geen ingebouwd automatisme in de wereldgeschiedenis dat maakt dat iedere samenleving op een gegeven moment

een tijdlang op de top van de vooruitgangsgolf rijdt, en het zou in Wertheim's visie dus best kunnen zijn, dat Afrika of zekere delen van Afrika het nooit zullen halen. Verder zegt Wertheim nog dat Romein, toen hij zijn hypothesen over de dialectiek van de vooruitgang formuleerde, niet voldoende aandacht gaf 'aan het duidelijke feit dat het nooit de achterlijkste maatschappij is die de sprong voorwaarts maakt, en dat bij gevolg de speciale kenmerken van een maatschappij die bestemd is voor de volgende evolutiestap beter bepaald zou moeten worden dan door alleen de nadruk te leggen op hun achterstand.'¹¹ We staan dus niet voor een soort van totale omwenteling in de zin van 'de eersten zullen de laatsten zijn' en vice versa, en we zouden kunnen aannemen dat, gezien de situatie in dit werelddeel, Zwart Afrika er voorlopig nog wel niet aan toe zal zijn, de fakkel van de vooruitgang over te nemen. Niettemin blijft de kans dat dit eens gebeurt wel bestaan in Wertheims visie en het zou daarom bijzonder interessant zijn als een aantal Afrikanisten eens zouden proberen het begrippenapparaat van Wertheim en Romeins wat meer uit te diepen door het toe te passen op de Afrikaanse geschiedenis en op de Afrikaanse toekomst. In elk geval lijkt het me dat het onmogelijk is om zich met enig gezag over de toekomst van Afrika uit te spreken wanneer men niet op één of andere manier rekening houdt met het verschijnsel dat Romein de wet van de remmende voorsprong noemde.

Wertheim's revolutieperspectief

In het grootste deel van zijn boek gaat Wertheim verder in op het begrip revolutie en de kansen daarvan in de wereld van vandaag. Ook hier gaat hij lijnrecht in tegen unilineaire denkers als Meadows en Revel die het centrum 'où se passent les choses', automatisch zoeken in de technisch meest ontwikkelde landen. 'Er is geen twijfel mogelijk', zo stelt Wertheim, 'dat vanaf de Tweede Wereldoorlog de problematiek van revolutie of evolutie grotendeels draait om de situatie in de niet-industriële landen van de zogenaamde Derde Wereld'.¹² Hier hoort Afrika ook bij, en men zou dus verwachten dat Wertheim ook aan dit werelddeel in de latere delen van zijn boek aandacht zou besteden.

Dit is echter geenszins het geval, hetgeen enerzijds voortvloeit uit schrijvers onbekendheid met de speciale problematiek van het continent, maar anderzijds toch ook min of meer logisch voortvloeit uit het revolutie-schema dat Wertheim hanteert. Het zou ons te ver voeren om Wertheims analyse hier geheel samen te vatten, maar men kan wel in heel grote lijnen zeggen, dat hij de Derde Wereld onderverdeelt in twee grote helften: enerzijds de dichtbevolkte, voornamelijk Aziatische landen, waar natte rijstbouw wordt bedreven, en waar de situatie volgens Wertheim ook vandaag de dag al werkelijk revolutionair is, aangezien iedere vorm van geleidelijke evolutie er geblokkeerd is, en anderzijds de meer dunbevolkte tropische gebieden, waar het over-grote deel van Afrika toe behoort. In deze streken, zo zegt Wertheim, en ik ben het hier grotendeels met hem eens, 'kan er altijd nog voor een aanzienlijk deel van de landelijke bevolking een uitweg zijn, door het openleggen van woeste gronden, door het verbouwen van handelsgewassen . . . of door naar de steden te trekken . . . In zulke dun bevolkte tropische streken . . . zal de boerenbevolking haar toestand niet persé als ondragelijk ervaren. Niet alle wegen naar lots-

verbetering zijn afgesneden; bij gevolg zijn de situationele voorwaarden voor een boerenrevolutie niet optimaal vervuld, behalve in de streken waar de overheersing door grootgrondbezitters van dien aard is dat ontginning van woeste gronden of pogingen om van voedsellandbouw naar commerciële landbouw over te stappen voor de grote meerderheid van de kleine landbouwers praktisch uitgesloten is.¹³

Afrika bevindt zich dus niet in de kopgroep van potentieel revolutionaire landen en het is dan ook logisch dat Wertheim zijn aandacht vooral richt op de eerste groep landen, de dichtbevolkte.

Niettemin heeft ook hier zijn hele wijze van zien het voordeel dat er niets statisch is, en dat de huidige 'achterstand' van Afrika dus niets definitiefs heeft. Het is in dit perspectief wel degelijk mogelijk dat Afrika nog eens een eigen bijdrage aan de emancipatiegeschiedenis der mensheid zou kunnen leveren en ook hier kunnen Wertheims ideeën en schema's wel degelijk dienen als uitgangspunt voor Afrikanisten. Hierbij denk ik dan met name aan Hoofdstuk 10, waar Wertheim onder de titel 'Voorspelling en voorkoming van revoluties' een schets voor een onderzoeksplan geeft voor de bestudering van het verschijnsel revolutie in de huidige wereld. Hoewel bepaalde elementen van dit plan en van Wertheims schema bepaald niet zonder meer toegepast zouden kunnen worden, zou het toch interessant zijn om met deze blauwdruk eens wat werk op dit gebied in Afrika te doen. Wertheim gebruikt zelf de Philippijnen als voorbeeld om het operationeel maken van zijn theorieën te illustreren. Het zou de moeite waard zijn om hetzelfde eens te doen voor een land als Ivoorkust of Kenya.

De 'futuurologen' van de Derde Wereld

Tot nog toe heeft onze studie der wereldmodellen ons maar weinig concreets opgeleverd over Afrika, al bood Wertheims werk wel degelijk perspectieven. Het was dus met gespannen verwachtingen dat ik in zekere zin een stapje naar beneden deed en een publicatie getiteld 'Le Tiers Monde en l'an 2000'¹⁴ in handen nam, in de hoop hierin wat meer over de toekomst van Afrika te kunnen vernemen. Helaas viel ook dit in eerste instantie tegen. Ook op dit niveau blijkt Afrika maar weinig in de belangstelling te staan of althans min of meer als meelopertje te worden behandeld, want van de bijdragen die dit speciale nummer telt zijn er 10 gewijd aan methodologische kwesties en aan de Derde Wereld in het algemeen, 3 speciaal aan Azië, één aan Latijns Amerika, en één aan Algerije. Geen enkel artikel spreekt zich dus speciaal en uitsluitend uit over de problemen van Zwart Afrika.

Toch bevat deze verzamelbundel interessante artikelen en opmerkingen, waar de Afrikanist zijn voordeel mee zou kunnen doen indien hij over zou willen gaan tot het opstellen van hypothesen over de toekomst van Afrika. Het meest belangrijke is wel, dat praktisch alle auteurs hoe verschillend hun opvattingen ook mogen zijn, de verhouding onderontwikkelde landen — Derde Wereld in het oog houden bij hun beschouwingen en vaak zelfs centraal stellen, hoewel vaak op heel verschillende wijze. Dit is inderdaad een belangrijke punt dat men niet mag vergeten wanneer men futurologie van Afrika zou willen bedrijven: Afrika is niet alleen een werelddeel, maar ook een deel van de wereld, en zaken als neo-kolonialisme en de *terms of trade* zijn voor de toekomst van het continent van het grootste belang. Hetzelfde

geldt ook voor Azië en Latijns Amerika en het is interessant om te zien hoe Kinhide Mushakoji, wanneer hij zich uitlaat over de toekomst van Azië verschillende scenario's ontwerpt waarbij de houding van de V.S. en Sovjet Rusland belangrijke variabelen zijn.¹⁵

Afrika in het jaar 2000

Dit brengt mij tenslotte op een laatste punt. Wij hebben gezien dat de huidige 'wereldmodellen' over het algemeen bijzonder weinig aandacht aan Afrika besteden, al bood het werk van Wertheim wel enkele interessante uitgangspunten. Het is trouwens zo dat we dit aan de betrokken auteurs ook maar nauwelijks kwalijk kunnen nemen, aangezien Afrika op het ogenblik inderdaad nog niet voldoende gewicht in de wereldschaal legt, als het dit ooit zou kunnen doen. Anderzijds kunnen we vaststellen dat er aan het andere einde van het continuüm, waar het gaat om landen- en streek-studies, ook al niet veel opwindends en interessants over de toekomst van Afrika wordt gezegd. Over het algemeen bepaalt men zich op dit niveau tot het trouwhartig extra-poleren van groeipercentages, waarbij men dan tot stoutmoedige en explosieve conclusies komt van het soort: in het jaar 2000 zal de katoenogst van Senegal verdriedubbeld zijn. *Mutatis mutandis* natuurlijk, maar dat is nu juist het probleem: alles verandert en in een ongelooflijk snel tempo.

Er is echter ook een midden-niveau denkbaar, waarop men zou kunnen trachten meer klaarheid te krijgen over Afrika's toekomst, rekening houdend *en* met de algemene ontwikkelingen in de wereld *en* met de specifieke situatie in Afrika. Op dit niveau is nog praktisch niets gedaan wat Zwart Afrika betreft.¹⁶ Niettemin zou het boeiend zijn om in navolging van sommige wereldmodellen ook een 'Afrika-model' te ontwerpen. Het gaat natuurlijk de krachten van één onderzoeker ver te boven en de volgende suggesties zijn dan ook hoogst onvolledig, maar men zou toch kunnen stellen dat de factoren waarmee rekening zou moeten worden gehouden op zijn minst in twee grote groepen onderverdeeld zouden moeten worden:

a) De factoren die werkzaam zijn op wereldschaal en die zowel van economische (milieu-vervuiling, nieuwe technologische vindingen, etc.) als van politieke aard kunnen zijn. Onder de laatste categorie zouden dan vallen verschijnselen als imperialisme en neo-kolonialisme, alsook het probleem Zuidelijk Afrika, dat in de komende tien tot twintig jaar wel eens van grote invloed zou kunnen zijn op de toekomst van het hele continent.

b) De factoren die specifiek aan de Afrikaanse situatie gebonden zijn en die onderverdeeld kunnen worden in economische (uitputting van de grond, migraties, urbanisatie, werkeloosheid, braindrain), politieke (klassevorming, regionale en intercontinentale samenwerking, onderlinge oorlogen en burgeroorlogen, etc.) en socio-culturele (demographie, onderwijs, talenproblemen, psychologie, etc.).

Gezien Afrika's afhankelijkheid van de buitenwereld zou het waarschijnlijk aanbeveling verdienen eerst een aantal hypotheses over deze verhouding op te stellen en vandaar uit tot een aantal alternatieve scenario's te komen, waarbij aangetekend moet worden dat in minstens één scenario Afrika een groot deel van het initiatief in handen zou hebben. Dit zou het geval zijn wanneer Afrika alleen of in samenwerking met andere landenblokken in de Derde Wereld de raad op zou volgen van Sa-

mir Amin, namelijk om te komen tot een volledige breuk met de wereldmarkt, breuk die volgens deze auteur de kernvoorwaarde is voor werkelijke economische ontwikkeling.¹⁷ Men kan op het hier gelanceerde onderzoeksschema natuurlijk tegenwerpen dat het allemaal wat vrijblijvend aandoet en dat geen enkel scenario ooit helemaal uit zal komen, omdat er toch te veel vergeten problemen mee spelen. Dit is wel enigszins waar, maar het opstellen van een Afrikaans model, zoals hier boven zeer schematisch en onvolledig beschreven is zou toch het voordeel hebben dat het de Afrikaanse leiders iets meer bewust zou kunnen maken van de verschillende alternatieven die er in de toekomst op wereldniveau bestaan en van de marge van vrijheid waarover het Afrikaanse continent beschikt in de verschillende scenario's. Dit zou hen waarschijnlijk kunnen helpen om een iets bewuster beleid te voeren in hun politieke en economische streven.

Noten

¹ D. Meadows, *Rapport van de Club van Rome: de grenzen aan de groei*, Utrecht/Antwerpen, Uitgeverij het Spectrum, 1972 (Aula 500).

² J. F. Revel, *Ni Marx ni Jésus*, Paris, Robert Laffont, 1970.

³ op. cit., p. 9.

⁴ op. cit., p. 75.

⁵ op. cit., p. 74.

⁶ op. cit., pp. 79-81.

⁷ W. F. Wertheim, *Evolutie en revolutie: de golfslag der emancipatie*, Amsterdam, Kritische bibliotheek Van Gennep, 1971, p. 81.

¹ Het wordt overigens in Wertheims boek niet helemaal duidelijk of de schrijver meent dat de u.s.s.r. op het ogenblik haar achterstand op de v.s. al geheel heeft ingelopen of dat dit proces nog volop aan de gang is.

⁹ op. cit., p. 96.

¹⁰ op. cit., pp. 94-95.

¹¹ op. cit., p. 96.

¹² op. cit., p. 311.

¹³ op. cit., pp. 315-316.

¹⁴ *Revue Tiers Monde*, 12 (47), juillet-septembre 1971.

¹⁵ op. cit., pp. 595-615.

¹⁶ Tinbergen wijst b.v. op het ontbreken van de Derde Wereld in de futurologie. De enkele uitzonderingen die hij noemt hebben bovendien nog betrekking op Japan en Latijns Amerika, niet op Afrika. Op. cit., p. 617.

¹⁷ Zie Samir Ain, *L'Accumulation à l'échelle mondiale*, Paris, Anthropos, 1970.

Klaas de Jonge | Mythe en realiteit van geboortenbeperking in Afrika

‘The developed nations must re-examine their economic and ideological policies which also contribute to the underdevelopment of the nations of the Third World. Their enthusiasm in financing and organizing family planning clinics in most of the nations of the Third World will be misconstrued as a political gimmick to control the population of the latter, unless they (the rich nations) liberalize their economic arrangements with the developing countries.’

prof. F. O. Okediji (Nigerië)

Inleiding

In het Westen bestaat de neiging de ‘bevolkingsexplosie’ als de kern van velerlei problemen te zien, zoals armoede, hongersnood, sociale misstanden en de milieucrisis.

Een afremming van deze bevolkingsgroei (voornamelijk in de arme landen), door middel van geboortenregeling, wordt daarbij als de methode gepresenteerd om een einde aan al deze problemen te maken. Hoewel we geenszins het nut van gezinsplanning en geboortenbeperking¹ willen ontkennen, verzetten wij ons tegen de misleidende wijze waarop de bevolkingsproblematiek naar voren wordt geschoven en waarmee de aandacht wordt afgeleid van een meer reële analyse van armoede en onderontwikkeldheid. Het beschouwen van de bevolkingsgroei als wereldprobleem no. 1, gebeurt meer en meer. Heel duidelijk werd dit tijdens een in de Verenigde Staten gevoerde propaganda-actie² om de bevolkingsexplosie tot staan te brengen:

‘Progress has been made in increasing food supply, but not early enough in *reducing population growth*. The situation requires a *crash program* — a vastly stepped-up effort to control population growth. Before it is too late.

A world with mass starvation in underdeveloped countries will be a world of chaos, riots and war. And a perfect breeding ground for Communism. We cannot afford a half dozen Vietnams or even one more.

Our own national interest demands that we go all out to help the underdeveloped countries control their populations. A White House panel has recommended that the United States Government spend at least \$ 100 million a year on family planning aid to underdeveloped nations. Urge the speeding up of Government action in the population emergency.

The time to act is now.

THE POPULATION BOMB KEEPS TICKING.’

Deze actie werd gesteund door vooraanstaande politici, industriëlen en hoogleraren. Onder de ondertekenaars was een groot aantal topmensen van grote bevolkingsorganisaties zoals bijvoorbeeld de Population Council (een Amerikaanse partikuliere organisatie). Onder hen: Generaal W.H. Draper, de door Nixon benoemde vertegenwoordiger in de Bevolkingscommissie van de Verenigde Naties. Draper propageert daar een ‘zero population growth’ voor het jaar 2000, iets wat niet al-

leen onmogelijk is, maar voor de arme landen zelfs niet wenselijk zou zijn.³ Ook in Nederland bestaat bij velen de neiging om de snelle bevolkingsgroei als de kernfaktor van allerlei problemen naar voren te schuiven. Zo ziet bijvoorbeeld de Stichting Ideële Reclame (SIRE) het 'te veel aan kinderen' als de kern van de milieucrisis (zie hun advertenties). Naar mijn mening heeft Barry Commoner⁴ echter gelijk als hij stelt dat de milieucrisis niet in de eerste plaats wordt veroorzaakt door de bevolkingstoename, maar door de moderne produktiemethoden. Er zal dus een oplossing gevonden moeten worden op het gebied van de moderne technologie, economie en politiek, iets wat wel veel moeilijker is om aan te pakken dan de bevolkingsgroei. Uit opmerkingen van de Raad van Milieudefensie⁵, bleek dat zij ook geneigd zijn de snelle bevolkingsgroei als de belangrijkste faktor van de ontwikkelingsproblematiek te beschouwen. In Afrika wordt men bestookt met gelijklopende argumenten, zoals bleek op de onlangs te Accra gehouden Afrikaanse bevolkingsconferentie. In de hal van het congresgebouw was een tentoonstelling ingericht waar op een groot bord de volgende uitspraak van de president van de Wereldbank afgedrukt stond:

'To put it simply: The greatest single obstacle to the economic and social advancement of the majority of the peoples in the underdeveloped world is rampant population growth.' (McNamara)

Premier Busia bracht in zijn openingsrede de angstige toekomstvisie van Malthus naar voren:

'In certain parts of the world the squalor and poverty predicted by Malthus is already in evidence. Our own continent has not yet reached that stage of human degradation, but unless we take steps now to ensure that our rate of population growth is consistent with the available natural resources and with the growth of the economy, we shall be courting disaster in the future.'

De Ghanese kranten die zijn boodschap goed begrepen, kwamen dan ook met de kop 'Check birth rate in Africa'. Dezelfde thema's kwamen aan de orde op de opgehangen affiches en in de alom aanwezige pamfletten. In een brochure⁶ van de International Planned Parenthood Federation (IPPF), één van de aan de conferentie medewerkende organisaties, wordt de armoede en ondervoeding afgeschilderd als een gevolg van te veel kinderen:

'In the developing world it (the unwanted child) finds its most acute expression in the poverty and malnutrition which denies so many human beings the chance of a decent life.'

Ook uit de discussies tijdens de conferentie bleek dat Afrikaanse demografen, economen, planners en politici de snelle bevolkingsgroei gaan beschouwen als 'de nachtmerrie van deze eeuw' en als de voornaamste oorzaak van onderontwikeldheid.

In de volgende pagina's zullen we verder in gaan op de realiteiten en de mythevorming rondom de bevolkingsproblematiek.

De demografische situatie in Afrika en de houding van de regeringen hier tegenover.

De bevolking van Afrika werd in 1970 geschat op 355 miljoen inwoners. Een ge-

middelde dichtheid van de bevolking van 11 personen per vierkante kilometer maakt Afrika tot het dunst bevolkte continent van de Derde Wereld. Dit zegt echter weinig, daar bevolkingsdruk ook kan optreden bij een zeer lage dichtheid. Zo beschouwde Cunningham⁷ het veenomaden-gebied van de Massai in Tanzania (met een dichtheid van 2 pers./km²) als overbevolkt, rekening houdende met het door de Massai gebezigde produktiesysteem en de kwaliteit van de grond. Veel belangrijker is de groei van de bevolking. Het geboorten- en sterftcijfer (in 1970 resp. 47 en 21 per 1000) is in Afrika hoger dan in Azië of Latijns-Amerika. Daar de sterfte aan het dalen is, maar het hoge niveau van de vruchtbaarheid gehandhaafd blijft, zien we in een aantal landen de bevolkingsgroei van jaar tot jaar toenemen. Zelfs bij de meest gunstige (serieuze) projekties zal op zijn minst tot 1985 de groei van de bevolking aanzienlijk zijn (voor Tropisch Afrika: 2,5-2,6 procent), iets waar de Afrikaanse landen rekening mee zullen moeten houden.⁸

Het is vooral de vruchtbaarheid die de leeftijdsopbouw beïnvloedt en een hoge vruchtbaarheid zoals in Afrika betekent een hoog percentage jongeren (in 1970 was 63 procent van de bevolking jonger dan 25 jaar!), wat een extra zware belasting voor de economie met zich meebrengt.

De Afrikaanse landen verschillen zeer sterk in de beoordeling van deze groei,⁹ wat niet terug te voeren is op een politieke stellingname.

We zouden het volgende onderscheid in kunnen voeren. Een klein aantal landen: Congo Brazza., Madagascar, Malawi, Ivoorkust, Boven-Volta en Libië (C-categorie) heeft een officiële politiek waarbij de toename van de bevolkingsgroei gestimuleerd wordt. Daarvan heeft alleen Gabon ook werkelijk een lage bevolkingsgroei (in 1970 ongeveer 1 procent). Sommige van deze landen beschouwen zich als onderbevolkt (Congo, Gabon o.a.) en Ivoorkust schaarst zich bij deze groep vanwege economische redenen, daar het land van mening is dat het voor zijn ontwikkeling veel te veel is aangewezen op arbeidsmigratie uit het buitenland.

Het grootste aantal landen (de B-categorie) neemt een 'laissez-faire'¹⁰ houding aan en alleen Egypte, Tunesië, Marokko, Kenia, Mauritius, Botswana, Ghana en Nigerië (de A-categorie) hebben een officiële bevolkingspolitiek die gericht is op een afname van de groei door het doen dalen van het geboortencijfer. Deze acht landen hebben alle een bevolkingsgroei van 2 procent of meer. Toch is er geen duidelijk verband tussen de houding t.a.v. geboortenbeperking en de omvang van de groei, zoals uit de volgende tabel blijkt:

Houding t.a.v. geboortenbeperking, naar omvang van de bevolkingsgroei voor 41 onafhankelijke Afrikaanse landen*

jrl. bev. groei in %	houding t.a.v. geb.beperking			totaal
	voor (A)	laissez-faire (B)	tegen (C)	
<2,0	0	4	2	6
2,0-2,4	2	10	2	14
2,5-2,9	4	9	1	14
≥3,0	2	4	1	7
totaal	8	27	6	41

* de groeicijfers zijn die van 1969, de houdingen van 1971. Bron: VN (zie n. 9).

De gelden¹¹ voor bevolkingszaken komen in de vorm van hulp uit het buitenland. Het meeste ervan (5,5 mln. van de 9 mln. dollar in 1970) gaat naar landen in de A-categorie, de rest is verspreid over vrijwel alle landen in de B-categorie.

Tachtig procent van de huidige hulp is voor 'family-planning'-activiteiten, de resterende twintig wordt besteed aan demografisch onderzoek en opleiding. Nederland¹² behoort met de Verenigde Staten, Engeland en de Scandinavische landen tot de belangrijkste donor-landen (50 procent van de totale hulp). De diverse organisaties van de Verenigde Naties (vooral het U.N. Population Fund), droegen in 1970 16 procent bij en de resterende 34 procent kwam van de zijde van privé-organisaties zoals het I.P.P.F., de Population Council en de Ford Foundation. Family-planning-specialisten menen dat de omvang van deze hulp (zelfs voor de landen uit de A-categorie) nog onvoldoende is voor het opzetten van grootscheepse nationale geboortenregeling-programma's. Verwacht wordt dat de hulp op dit terrein in de komende jaren nog aanzienlijk zal toenemen¹³ en dat meer Afrikaanse landen tot het instellen van een bevolkingspolitiek ten gunste van geboortenbeperking zullen overgaan. De verwachtingen van de demografische aanpak zijn vaak hoog gespannen, zowel bij de donors als bij de ontvangende landen. Zo meende de Population Council bijvoorbeeld dat twintig jaar bevolkingscontrole genoeg zouden zijn om de onderontwikkelde landen in de economische fase van de 'take-off' te brengen¹⁴ en de regering van Kenia hoopte in staat te zijn het hoge niveau van de vruchtbaarheid, in 10 tot 15 jaar tijd tot de helft terug te kunnen brengen.¹⁵ In de volgende hoofdstukken zullen we proberen na te gaan waarop dit soort verwachtingen berusten en of ze reëel zijn.

Economie en bevolking

Voor een niet-econoom is het moeilijk om uit te maken in hoeverre een productie-verhoging in de arme landen bevorderd wordt door een daling van het geboortecijfer. Vooral ook daar de economen hierover niet eensgezind zijn.

De meeste specialisten zoals o.a. Tinbergen¹⁶, Enke, Demeny en Ohlin zijn van mening dat een dergelijke daling inderdaad nuttig zou zijn voor de economie van dit soort landen. Ze wijzen erop dat bij een snelle bevolkingsgroei:

- extra uitgaven nodig zijn voor onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting en verruiming van de arbeidsmarkt;
- een groot deel van de beschikbare hulpbronnen gebruikt moet worden om het niet productieve deel van de bevolking (wat hoog is in Afrika) in leven te houden;
- er nog meer hulp van buiten moet komen;
- de ongelijkheid in de spreiding van het inkomen vergroot wordt en
- de huisvestingsproblemen (mede ten gevolge van migratie) haast niet meer op te lossen zijn.

Anderen zijn daar niet van overtuigd. Zo kwam Sauvy¹⁷ na een analyse van de lasten die voortvloeien uit de groei van de bevolking tot voorzichtige conclusie. (op basis van gegevens over 35 ontwikkelingslanden) dat voor de door hem bekeken gevallen de bevolkingsgroei tot nu toe nog niet de ongunstige werking heeft uitgeoefend die er in het algemeen aan wordt toegeschreven.

De landbouweconomen Colin Clark en Ester Boserup¹⁸ zijn beide van mening (zij

spreken echter niet over landen in zijn geheel, maar over kleinere eenheden), dat voor een landbouwgemeenschap de bevolkingsgroei bijna altijd voordelen oplevert voor de economie:

'... primitive communities with sustained population growth have a better chance to get into a process of genuine economic development than primitive communities with stagnant or declining population, provided of course, that the necessary agricultural investments are undertaken. This condition may not be fulfilled in densely peopled communities if rates of population are high.'

(Boserup p. 118).

Men moet wat dit laatste betreft dus wel onderscheid maken tussen Tropisch-Afrika, waar door de snelle groei de bevolkingsdruk op het land wel toe neemt, maar in het algemeen nog niet ernstig is en de situatie in zeer dichtbevolkte gebieden zoals de Nijldelta, Java en de deltagebieden van Azië.

Het is voor onze discussie niet zo belangrijk in hoeverre de diverse standpunten, juist of onjuist zijn. Veel belangrijker is de kernvraag waarom een werkelijke economische ontwikkeling van de Afrikaanse landen achterwege blijft. Voor Tropisch-Afrika komt dit zeker niet door de bevolkingsgroei en de bevolkingsdruk maar door de bestaande nationale en internationale economische en sociale patronen, zoals Arrighi en Saul¹⁹ dit bijvoorbeeld hebben uiteengezet:

'Moreover, . . . , one does in fact find the productive potential of African societies, and therefore their development and structural transformation, constrained by the present pattern of world and domestic economy and society; the available surplus is ill utilised — drained away, for example, as the repatriated profits of overseas firms or consumed by self-indulgent domestic élites — and the generation of a larger surplus from, for example, an aroused and mobilised peasantry discouraged. As this suggests, it is the pattern of current inequality, in particular, which tends thus to hamper a rise in productivity.' (p. 142)

Behalve in de tegenstelling elite-massa, komt de ongelijkheid vooral tot uitdrukking in de verhouding tussen stad en platteland. De stagnatie in de landbouw (o.a. door het achterwege blijven van de noodzakelijke investeringen in deze sector) leidt tot een massale trek van boeren naar de steden, waar de sociale infrastructuur beter is (scholen, hospitalen etc.) en waar zich de industrieën, handelsfirma's en andere kantoren bevinden. Hoewel deze migranten hopen op werk en een beter levenspeil, slagen de meesten er niet in een vaste baan te vinden. Dit proces dat tot uiting komt in totale of gedeeltelijke werkeloosheid en in een voortdurende circulatie van mensen tussen stad en platteland, wordt door Samir Amin²⁰ de 'marginalisering van de massa' genoemd. Hoewel men de indruk krijgt van een groeiende kloof tussen economische en demografische krachten, heeft dit proces in feite weinig te maken met de snelle bevolkingsgroei, maar alles met de afhankelijkheid van Afrika. Het is niet moeilijk erachter te komen waarom toch steeds een demografische oplossing voor het probleem van de onderontwikkelde wordt benadrukt.²¹ Door de bevolkingsgroei als hoofdoorzaak van de ellende aan te wijzen, is de verantwoordelijkheid van de rijke landen voor de onderontwikkeling van de Derde Wereld weggemoffeld. Men legt het accent op een ondeugdelijk middel als geboortenbeperking ter oplossing van de ontwikkelingsproblematiek, daar men in feite niet bereid is om fundamentele veranderingen na te streven op economisch-politiek ter-

rein. Bovendien wordt het bevorderen van geboortenbeperking beschouwd als één van de goedkoopste vormen van hulpverlening.

Deze houding is te begrijpen, daar de rijke landen en de aan de macht zijnde elites in de arme landen er — althans op korte termijn — niet bij gebaat lijken te zijn, zelf hun invloedrijke positie aan te tasten. Een korte opsomming van enkele aspecten van de huidige ontwikkelingsamenwerking lijkt ons voldoende om te illustreren dat de rijke landen er op uit zijn de status quo te handhaven:

- de hulp is ontoereikend (aalmoes-hulp) en vaak gebonden;
- handelsstructurele maatregelen blijven uit (UNCTAD);
- de industrialisatie van de arme landen wordt tegengewerkt;
- vaak worden elite-regimes die niets doen om de emancipatie van de massa op gang te brengen gesteund, waardoor de ongelijkheid nog toeneemt.

De houding van de meeste regeringen in Afrika zelf is niet veel beter. Ondanks dat op dit continent socialistische ideologieën hoogtij vierten (Afrikaans socialisme), doen de meeste regeringen weinig om tot 'self reliance' te komen:

- de positie van de gepriviligeerde elite-groeperingen wordt niet aangetast;
- de tegenstelling stad-platteland niet overbrugd;
- de binnenlandse kapitaalvorming wordt niet voldoende nagestreefd;
- de mobilisering van de grote massa van boeren op het platteland is nauwelijks serieus aangepakt;
- om het hardst tracht vrijwel elke regering zo veel mogelijk buitenlandse hulp en investeringen aan te trekken, hoewel dit het streven naar economische onafhankelijkheid vaak belemmert, en

— de noodzakelijke stappen om te komen tot een verdere economische (en politieke) integratie van de Afrikaanse landen blijven achterwege.

De spiraal en de pil zullen nooit een snelle technologische oplossing kunnen bieden voor de hierboven uiteengezette problemen. Toch zijn er mensen die hierin geloofd hebben. Berelson²², een vooraanstaand man in de kring van family-planningdeskundigen, heeft bijvoorbeeld in 1964 gezegd dat hij werkelijk meende dat de spiraal de geschiedenis van de wereld zou kunnen veranderen. Tot nu toe is daar weinig van gebleken. Naar onze mening zal geboortenbeperking hoogstens een secundaire rol kunnen spelen bij het nastreven van economische ontwikkeling.

Geboortenregeling en daling van het geboortecijfer

Laten we voorop stellen dat gezinsplanning heel belangrijk is voor de emancipatie van de vrouw en voor de bevordering van de gezondheid van moeder en kind. Wat we hier echter willen nagaan is de vraag of we van geboortenregelings-programma's in de Derde Wereld (en in Tropisch-Afrika in het bijzonder) kunnen verwachten dat ze kunnen leiden tot een aanzienlijke daling van het geboortecijfer, zodat daarmee de ongunstige werking die een snelle bevolkingsgroei verondersteld wordt te hebben, wordt opgeheven. Een groei nul voor het jaar 2000 is zeker niet te verwezenlijken, bovendien zouden de diverse demografische kenmerken dan op een dusdanige wijze heen en weer gaan bewegen, dat het hele economische en sociale leven van deze landen volledig ontwricht zou worden.

En kan een snelle daling van de vruchtbaarheid, op een manier zoals die bijvoor-

beeld heeft plaats gevonden in Singapore en op Taiwan en Porto Rico, als een redelijk alternatief voor de Afrikaanse landen beschouwd worden? Uit bovengenoemde voorbeelden blijkt allereerst dat het hier gaat om landen met een vrij laag bevolkingsaantal, maar dit komt overeen met de situatie in Afrika, waar alleen Nigerië, Zaïre, Ethiopië en de Noordafrikaanse landen Egypte, Soedan en Marokko een bevolkingsaantal hebben dat dat van Taiwan overtreft. Een tweede kenmerk is echter van veel groter belang: in al deze gevallen was de sociale en economische situatie reeds aanzienlijk gewijzigd (o.a. door een intensieve economische hulp van de Verenigde Staten) *voordat* geboortenbeperking op grote schaal ingang vond:

'Any declines in birth rates in countries like Taiwan, or Korea are a result of general, institutional development rather than of family planning programs.'²³

Deze programma's hebben er vaak wel toe bijgedragen dat de daling van het geboortecijfer versneld werd. Wij zijn het eens met de marxistische opvatting dat er eerst een maatschappelijke ontwikkeling op gang gebracht moet worden, hoewel Taiwan laat zien dat dit niet persé een socialistische revolutie hoeft te betekenen:

'For even if Malthus were altogether right, it would still be necessary to carry out this reorganisation immediately, since only this reorganisation, only the enlightenment of the masses which it can bring with it, can make possible that moral restraint upon the instinct for reproduction which Malthus himself puts forward as the easiest and most effective countermeasure against overpopulation.' (Friedrich Engels in 1844)²⁴

Het komt er dus op neer dat als men werkelijk een snelle daling van het geboortecijfer nastreeft, men moet beginnen met een politiek die gericht is op het veranderen van die sociale en economische condities die invloed uitoefenen op de bestaande praktijken betreffende geboortenregeling en op het niveau van de vruchtbaarheid. Daarnaast kan men dan faciliteiten scheppen voor geboortenregelingsprogramma's. Als men in Tropisch-Afrika het geboortecijfer aanzienlijk wil doen dalen, moet dus de plattelandsbevolking (80 tot 90 procent van de totale bevolking) bereikt worden. De meeste huidige Afrikaanse regimes zetten zich echter nauwelijks in voor een verbetering van de situatie op het platteland. Aan de hand van een voorbeeld²⁵ uit Rungwe in Tanzania kan men een indruk krijgen van enkele van de sociale en economische condities die van invloed zijn op de vruchtbaarheid. De Nyakyusa, het grootste volk van dit gebied, hebben een hoge vruchtbaarheid (gemiddeld 6,7 kinderen per vrouw) en de natuurlijke groei bedraagt er 2,3% per jaar. Ondanks het feit dat de sterfte na de 2e w.o. aanzienlijk gedaald is, blijft de zuigelingensterfte en de sterfte van kinderen tussen 1 en 5 jaar hoog. Zo sterft 32 procent van alle levend geboren kinderen voor hun vijfde verjaardag. Als man en vrouw enige zekerheid willen hebben, dat zij als ze oud zijn, één zoon over hebben die hen kan verzorgen, dan moeten ze bij de huidige sterfteniveau ongeveer zeven kinderen ter wereld brengen. Het valt te begrijpen dat in deze omstandigheden het hebben van veel kinderen prestige geeft. Er zijn een aantal elementen in het sociale systeem van de Nyakyusa die deze hoge vruchtbaarheid bevorderen: meisjes trouwen er op zeer jonge leeftijd (16-17 jaar) en het percentage vrouwen dat nooit trouwt, valt te verwaarlozen. Na de sterfte van haar man blijft een jonge weduwe (beneden de 45 jaar) niet lang alleen: ze wordt of 'geërfd' (leviraat) door een familielid van haar overleden man, of ze zoekt zelf een nieuwe partner. Door de poly-

gamie zijn er, ondanks een tekort aan mannen, weinig vrouwen uit de vruchtbare leeftijd die geruime tijd zonder man leven. Het gebruik van effectieve moderne contraceptieve middelen is er niet bekend, hoewel vrijwel alle vrouwen op een of andere wijze aan 'spacing' tussen de geboorten doen. In deze rurale samenleving waar de produktie in sterke mate afhangt van het aantal beschikbare werkkrachten, heeft een man met meerdere vrouwen en meerdere ongehuwde zoons vaak de beste economische mogelijkheden. Stel dat je het geboortecijfer in Rungwe zou willen doen dalen en de groei afremmen, dan zou je weinig bereiken met het bijbrengen van de noodzakelijke kennis over gezinsplanning en het aanbieden van middelen. Misschien wel iets; er zijn aanwijzingen dat een bepaalde categorie van vrouwen (bijvoorbeeld degenen die op jonge leeftijd al veel nog in leven zijnde kinderen hebben), er positief tegenover staat. De vraag blijft of deze vrouwen werkelijk op grote schaal tot geboortenbeperking zouden overgaan. Ook op het terrein van de spacing zou misschien iets gedaan kunnen worden. Al deze maatregelen zullen echter nauwelijks effect sorteren als men het daarbij zou laten en niet in voldoende mate streeft naar een maatschappelijke ontwikkeling van dit gebied. Zonder dat laatste zal ook een gepland gezin een groot gezin blijven.

Betere medische voorzieningen die de sterfte op het platteland verder omlaag brengen; investeringen in en reorganisatie van de landbouwsector, zodat de bestaanszekerheid toeneemt; (aangepast) onderwijs en veranderingen in de positie van de vrouw, zodat o.a. het gebrek aan communicatie tussen man en vrouw afneemt, zijn een greep uit een pakket van maatregelen die een gunstige bodem zouden kunnen vormen voor een geboorteregelingproject. Dit betekent echter een vrij diepgaande transformatie van velerlei aspecten van het sociale systeem en bij grote delen van de bevolking op het platteland.

In geen van de landen in Tropisch-Afrika die een bevolkingspolitiek voeren, gericht op het afremmen van de groei, wordt een dergelijke transformatie op serieuze wijze nagestreefd zodat een snelle daling van het geboortecijfer op korte termijn niet te verwachten valt.

De ontoereikendheid van gezinsplanning als middel tot bevolkingsbeperking is ook naar voren gebracht door Ehrlich²⁶:

'Het komt er in feite op neer, dat ik geen land ter wereld kan noemen waar men erin is geslaagd het bevolkingsaantal te regelen via programma's voor gezinsplanning (of anderszins).'

Bij gezinsplannings-programma's gaat men er namelijk meestal vanuit dat de medewerking van de bevolking op volledig vrijwillige basis moet geschieden. Daar mensen als Ehrlich het bevolkingsvraagstuk toch als de kern blijven zien van allerlei misstanden (onderontwikkeldheid, armoede en milieuvervuiling), propageren ze het gebruik van *dwangmaatregelen*²⁷ om bevolkingen te dwingen tot bevolkingsbeperking over te gaan.

Nu zijn we niet a priori tegen het gebruik maken van dwang, maar wel in deze situatie, waarin bij een afwezigheid van maatschappelijke ontwikkeling, een afgedwongen geboortebeperking zeker niet zal bijdragen tot een grotere emancipatie van de betrokken bevolking.²⁸

In de meeste Afrikaanse landen gaat men van het principe uit dat gezinsplanning een vrijwillige aangelegenheid van de betrokkenen zelf is, hoewel dat in de praktijk

wel eens anders is toegegaan. Sommige landen (Tunesië bijvoorbeeld) nemen in het kader van hun bevolkingspolitiek wel veel verdergaande maatregelen, waarvan wordt aangenomen dat ze een negatieve invloed uitoefenen op het niveau van de vruchtbaarheid zoals het vaststellen van een minimum huwelijksleeftijd, het legaliseren van abortus, en het beperken van de kinderbijslag tot de eerste vier kinderen. Toch kunnen ook Afrikaanse landen in de toekomst met dwang van buiten te maken krijgen, als bijvoorbeeld McNamara zijn zin zou krijgen. De voorzitter van de Wereldbank heeft namelijk in 1968²⁹ voorgesteld om economische hulp te gaan weigeren aan landen zonder geboortenregelingsprogramma's. Uit kringen van bevolkingsbeperkers is er ook bij de regering van de Verenigde Staten sterk op aangedrongen om de aanvaarding van een bevolkingspolitiek (gericht op een daling van de vruchtbaarheid) als voorwaarde voor hulp te stellen. Tot nu toe is het echter nog steeds bij voorstellen gebleven.

Uitgaande van de huidige maatschappelijke ontwikkelingen in Afrika lijken optimistische verwachting over de rol die geboortenregelingsprogramma's kunnen spelen bij het doen dalen van het geboortecijfer, niet gewettigd.

Samenvatting en conclusie

We zijn niet van mening dat de demografische variabele van weinig betekenis is, of een faktor waaraan niets te doen zou zijn.

We keerden ons hier tegen de opvatting — die ook in Afrika veld wint — dat geboortenregelings-activiteiten prioriteit moeten hebben, daar ze noodzakelijk zouden zijn voor het op gang brengen van de sociaal-economische ontwikkeling.

Wij menen dat de bevolkingsgroei slechts één van de factoren is waardoor de ontwikkeling van Afrika achterblijft, en dat de oplossing voor zowel de onderontwikkelde als voor de zeer snelle bevolkingsgroei in de eerste plaats gezocht moet worden op het economische en politieke vlak: in een fundamentele transformatie van de bestaande instituties op zowel internationaal als op nationaal niveau.

Overal waar sociale en economische ontwikkeling heeft plaats gevonden, zijn immers de geboortecijfers gedaald. Dit betekent niet dat men hoeft te wachten totdat de daling van de vruchtbaarheid spontaan zal optreden. In het kader van een globale ontwikkelingsstrategie die gericht is op de emancipatie van de (plattelands-) bevolking, kunnen geboortenregelingsprogramma's een belangrijke functie vervullen.

In Afrika (uitgezonderd de Nijldelta) is ondanks de snelle bevolkingsgroei de bevolkingsdruk op het land nog niet ernstig. Wel is het zaak om het ook niet zover te laten komen.

Daar noch het Westen, noch de meeste Afrikaanse regeringen zich voldoende inzetten voor de maatschappelijke ontwikkeling van de meerderheid van de bevolking, zal van de geboortenregelingsprogramma's geen enkele verlichting van de bevolkingsdruk te verwachten zijn.

Het feit dat de demografische oplossing zo sterk benadrukt wordt, moet naar onze mening gezien worden als één van de pogingen van het Westen en van sommige heersende elites in Afrika zelf, om hun invloedrijke positie te handhaven en radicale veranderingen tegen te gaan.

Noten:

¹ Hoewel deze begrippen vaak door elkaar worden gebruikt, zijn ze niet synoniem. Onder 'family planning' of *gezinsplanning* wordt verstaan het gebruik maken van contraceptieven, het komen tot betere 'spacing' en de strijd tegen de steriliteit. Kortom, maatregelen in de eerste plaats gericht op de gezondheid van moeder en kind.

Geboortenbeperking (ook wel geboortenregeling genoemd) gaat veel verder en is in de eerste plaats een poging om het geboortencijfer te doen dalen, systematisch door verspreiding van contraceptieven op grote schaal, daarnaast ook door middel van abortus.

Vaak gebeurt dit binnen het kader van een *bevolkingspolitiek*: een geheel van maatregelen waarmee een regering de omvang, structuur en spreiding van de bevolking tracht te beïnvloeden. De maatregelen kunnen variëren van vrijwillige gezinsplanning tot afgedwongen geboortenbeperking en het nastreven van veranderingen in sociale en economische instituties.

Zie hierover o.a. Pierre Pradervand: *Introduction aux problèmes du planning familial et de la limitation des naissances dans le Tiers Monde*, Montréal 1971.

² Uit een advertentie in de *New York Times*, afgedrukt in 'Population control in the Third World', *NACLA Newsletter*, vol 4, no. 8, December 1970.

³ Zie hierover Jean Bourgeois-Pichat en Si-Ahmed Taleb: Un taux d'accroissement nul pour les pays en voie de développement en l'an 2000. Rêve ou réalité? *Population*, sept. oct. 1970 (nr. 5). O.i. een overtuigend betoog, dat zich echter moeilijk in kort bestek laat samenvatten.

⁴ Barry Commoner: *Overleven we dit?* (Ned. vertaling, Amsterdam 1972).

⁵ Zie p. 177 van de Nederlandse vertaling van Commoner's boek en het artikel hierover in *Vrij Nederland* (5-8-'72) van Bram van der Lek. Het door de Raad van Mileudefensie aangehaalde *Rapport van de Club van Rome* kent naar onze mening ook te veel een sleutelpositie toe aan de demografische projecties. Zie hierover verder A. Kuijsten: 'The limits to growth: science fiction als bestseller', *Mededelingen Planologisch Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam* (mei 1972). Het benadrukken van vooral de demografische faktor is duidelijk bij Böttcher, zie bijvoorbeeld 'De Club van Rome en het M.I.T. onderzoek', in: *Commentaren op het Rapport van de Club van Rome*, Stichting Bio-Wetenschappen en Maatschappij, 1972.

⁶ Voor een uitgebreide analyse van deze brochure, zie Aklili Mewae, Lars Bondestam en Tamrat Kebede: 'Tomorrow the problem will be even more severe, IPPF's misleading propaganda challenged', in: *On family Planning in Ethiopia* no. 2, May 1972.

⁷ Cunningham, G. L., Agriculture and Population in Tanzania, in: Proceedings of a seminar on Effects of Population Growth on Health, Education and economic Development in Tanzania, Dar es Salaam 1968.

⁸ Etienne van de Walle: 'The Population of Tropical Africa in the 1980s', in: *Africa in the Seventies and Eighties*, Symposium of the Adlai Stevenson Institute of International Affairs, Praeger 1970.

⁹ Zie United Nations Population Division: Approaches to population problems and policies with special reference to the fertility component of population growth, Accra Conference paper, dec. 1971, en P. Pradervand, *Family planning programmes in Africa*, OECD, Paris 1970.

¹⁰ Onder regeringen met een 'laissez-faire'-houding verstaan we hier regeringen zonde.

officiële bevolkingspolitiek, die wel de activiteiten van partikuliere family-planning-organisaties toelaten en zelfs soms steunen. Nederland zou onder deze categorie vallen.

¹¹ OECD: Population Assistance to Africa, 1969-1970, Accra Conference paper, dec. 1971.

¹² De Nederlandse regering kent in het kader van de hulpverlening een duidelijke prioriteit toe aan het bevolkingsvraagstuk in de Derde Wereld. Van 1967 tot 1972 werd 5,54 mln. gulden uitgegeven aan family-plannings activiteiten (waarvan 2,95 mln. voor de KIT-projecten in Kenia en Tunesië). In tegenstelling tot de politiek gevoerd in het vorige kabinet, streeft minister Boertien naar een multilaterale aanpak van de hulpverlening (via o.a. het VN-fonds voor bevolkingsactiviteiten). Voor 1972 heeft hij een budget voorgesteld van 7 mln. gulden, dat zal moeten groeien tot ruim 18 mln. in 1975. Dat wil zeggen dat als dit kabinet zou aanblijven, er een bedrag van ruim 50 mln. gulden aan het bevolkingsvraagstuk in de arme landen zal worden besteed. Sommige fracties (d'66, P.v.d.A. en P.P.R.) vinden de prioriteit die de Nederlandse regering aan het bevolkingsvraagstuk toe kent nog steeds te gering, zoals o.a. blijkt uit de kamerdebatten en de moties van Engwirda, Pronk en de Gaay Fortman. Zie: 1. Interpellatie met betrekking tot family-planning in ontwikkelingslanden (81ste vergadering — 22/6/72), en 2. Brief van de minister zonder portefeuille (ontwikkelingssamenwerking) van 18/11/71, voor een overzicht van de diverse projecten.

¹³ Gezien de door het westen gevoerde politiek lijkt deze verwachting juist: de hulp op dit terrein groeit sterk zoals reeds blijkt uit de aan Afrika toegekende bedragen voor 1969 en 1970, van respectievelijk 6 mln. en 9 mln. dollar. Wat de Verenigde Staten betreft, dient opgemerkt te worden dat bij een achteruitgang van de hulpverlening (relatief en absoluut!) het bedrag bestemd voor de bevolkingsproblematiek in de arme landen sterk toeneemt.

¹⁴ *Le Monde*, sélect. hebd. 2-8 septembre 1971.

¹⁵ Geciteerd bij Pierre Pradervand: 'Les pays nantis et la limitation des naissances dans le tiers-monde', in *Développement & Civilisations*, mars-juin, 1970.

¹⁶ J. Tinbergen: *Een leefbare aarde*, Amsterdam 1970.

¹⁷ A. Sauvy: 'Les charges économiques et les avantages de la croissance de la population', *Population*, janv./févr. 1972 nr. 1.

¹⁸ Ester Boserup: *The conditions of agricultural Growth, the Economics of Agrarian Change under Population Pressure*, London 1965.

Colin Clark: 'The Economic and Social Implications of Population Control', in Anthony Allison, ed.: *Population Control*, Pelican 1970.

¹⁹ Giovanni Arrighi en John S. Saul: 'Socialism and Economic Development in Tropical Africa', in: *The Journal of Modern African Studies*, vol. 6, nr. 2, 1968 (Nederlandse vertaling in *Sunscrift* 54, maart 1972).

²⁰ Samir Amin: Under-populated Africa, paper Accra, dec. 1971.

²¹ Zie hierover o.a. W. F. Wertheim: *Evolutie en revolutie*, Amsterdam 1970 (hoofdstuk 10).

²² Geciteerd bij P. Pradervand (zie noot 15).

²³ R. G. Potter, R. Freedman en L. P. Chow: 'Taiwan's family planning program', *Science*, vol. 160 (24/5/68), p. 848.

²⁴ Uit F. Engels: *Outlines of a Critique of Political Economy*, 1844 en overgenomen door Ronald L. Meek: *Marx and Engels on Malthus*, London 1953 (p. 62).

²⁵ Klaas de Jonge: *Fécondité chez les Nyakyusa du Rungwe (Tanzanie)*, étude socio-démographique, Mémoire pour l'E.P.H.E., Paris 1971.

Daar er grote regionale en ethnische verschillen zijn in de vruchtbaarheid, mogen we op grond van één zo'n voorbeeld zeker niet generaliseren voor geheel Tropisch Afrika.

²⁶ Dr. Paul R. Ehrlich: *De bevolkingsexplosie* (Nederlandse vertaling, Amsterdam 1971), p. 77/78.

²⁷ Zie hierover behalve Ehrlich ook 'Beyond Family Planning', een rapport van het Population Council, *Studies in Family Planning*, number 38, February 1969, waarin allerlei maatregelen opgesomd worden die verder gaan dan 'family planning'. Naast een aantal voorstellen van waarde (zoals het nastreven van een transformatie van sociale en economische instituties), gaat het rapport ook in op allerlei dwangmaatregelen zoals: toevoeging van tijdelijke steriliserende stoffen in de watervoorziening, vergunningen — die gekocht moeten worden — om kinderen te krijgen, verplichte sterilisatie van mannen die 3 of meer levende kinderen hebben, radiotransistors e.d. voor degenen die zich laten steriliseren, betaling voor perioden zonder zwangerschap, geen kinderbijslag e.d. voor gezinnen met meer dan een bepaald aantal kinderen (waarschijnlijk 3), belasting op meer dan een bepaald aantal kinderen, politieke druk van de zijde van Westerse landen en internationale organisaties om regeringen te dwingen aan geboortenbeperking te doen. Op dit ogenblik vraagt men zich in brede kring nog af of dergelijke maatregelen wel ethisch verantwoord zijn. Maar al te vaak is echter gebleken dat de ethische grenzen makkelijk opschuiven.

²⁸ Dit geldt ook voor het omgekeerde, voor de landen die een bevolkingspolitiek hebben die gericht is op een groter bevolkingsaantal en een snellere groei: het verbieden van de verkoop en verspreiding van contraceptieve middelen, het in stand houden van een wetgeving tegen abortus etc. zijn maatregelen die de emancipatie van de vrouwelijke bevolking schaden.

²⁹ Dit geschiedde op een bijeenkomst te Washington op 30-9-1968. McNamara, een sterk voorstander van bevolkingscontrole, heeft ook verklaard dat de kosten van een kind in de Derde Wereld totdat het in het productieproces wordt opgenomen, 600 dollar bedragen, terwijl het slechts 6 dollar kost om een kind te voorkomen (geciteerd bij Samir Amin, zie noot 20).

G. Strootman | Succession to the throne in a Cameroonian Fondom

In this article we propose to give as accurately and objectively as possible an account of the throne succession in Bafut in 1968 and of the events which followed as seen against the background of tradition and modern political developments. This report is based upon observations made from December 1969 til May 1972, a study of the traditional political system and interviews held with all parties involved.

It lacks some of the important sources of information since the discussions between the Fon and the parties involved and those among the secret societies have only come to us through intermediaries and some documents issued in connection with this case are unknown to us.

Other documents which are known, have not yet been released for publication.

To understand the seemingly sudden appearance of a struggle in the Fondom, we shall first give an outline of its complicated political set-up, stressing the points of conflict inherent to the system, then proceed to a survey of the events surrounding the succession and finally deal with more fundamental developments which might have caused this political crisis.

Bafut is perhaps best known from the humoristic book *Bafut Beagles*, by Gerard Durell, who collected animals for the London Zoo and further spent some time drinking with the Fon, the traditional ruler of the area.

Bafut is situated in the grassfields of Cameroon, traversed by a long range of mountains starting about 200 km from the coast, covered with grass, some forest and intersected by numerous streams. This very large area consists of a multitude of Fondoms, small and large ones, divided into three tribes: the Bamun and Bami-leke in East Cameroon and the Tikar in East and West Cameroon. These tribes have a common origin and constitute a cultural unity with similar traditions.

Bafut is one of the large Fondoms actually comprising about 37.000 inhabitants. During the last century it succeeded in conquering many small Fondoms, reducing them to the position of what is now called 'Subchiefdoms'.

The traditional political system

Traditionally the Fondom is personified by the Fon, who has absolute political, judicial and religious powers. In fact, however, he cannot rule as an absolute monarch, because he has to seek the advice from several bodies representing the people. Most important among them is a secret society called *Kweyifor*, the defender of tradition par excellence, the highest authority in the Fondoms responsible for all laws in the name of the Fon which enthrones or dethrones the Fon, who is therefore called *Mo Kweyifor*, 'son of the *Kweyifor*'.

Thus, we can discern in the political system two high authorities, which rise to a permanent conflict, but also ensure a balance of power within the government. To all people questioned about the existence and interplay of two highest authorities, this does not present much of a problem. It is said that the Fon rules, but in unity with the secret society. If the Fon would go contrary to *Kweyifor*, he would loose

his eyes and his hands, for he would not receive any information from outside his Palace and he would have no means to implement his decisions. The Fon, when coming to the secret society, is expected only to listen to the senior members, but these advisers in their turn cannot take a decision without the Fon's consent.

Another important body limiting the power of the Fon as well as *Kweyifor*, is the secret society of the Fon's brothers, called *Takumbeng*. This society does not represent the common people, but the *Bo ontoh*, 'Palace-children', usually referred to as princes and princesses.

They derive their power from the fact that they are closely related to the Fon and therefore participate in his superhuman status. They wield considerable power and prestige among the population but both Fon and *Kweyifor* are at great pains to allow them as little political influence as possible, in the knowledge that they are apt to promote only their own material interest. Yet, their society gained great political influence, more than in many other Fondoms in the Grassfields. In fact, tradition says that no important decision can be taken without the consent of the Fon's brothers organized in *Takumbeng*.

A third group, limiting the Fon's scope of action rather than his political power is formed by the sub-chiefs representing the quarters which have joined Bafut in the course of its history. They have no formal political power, but an old tradition says that the Fon consults them in any important decisions because they have to implement those decisions in their own quarters, or sub-chiefdom, in which they are fairly autonomous.

Conflict between the sub-chiefs and the Fon is understandable. The sub-chiefs would like a regular say in political affairs, but no Fon of Bafut has ever granted this to them. The Bafut people living directly under the Fon regard themselves as superior to others. They divide Bafut into three regions: *Mumalah*, comprising the real Bafut people, *Ntara*, comprising three large chiefdoms which sought protection under the Fon of Bafut, but were never conquered by him and *Buntoh*, an area of conquered Sub-chiefs, the population of which was considered slaves. People from *Mumalah* have always prevented inhabitants of Sub-chiefdoms from occupying high positions in their secret societies, but allowed them almost complete autonomy in their own area.

A last group to be mentioned is that of the servants who, formally, have no power. They may influence the Fon however through their intimate contact with him and they are important intermediaries in all Palace-intrigues. Some members of this group gained in importance as advisers during the process of modernization because they were considered less suspect to the British than secret-society members.

As in many other areas in Africa, women have an inferior position in society and it is not considered wise to allow them any influence on political affairs in the Fondom. Yet, men actually admit that they often have considerable influence in that they succeed in 'confusing the minds of men'.

Women also have an important official representative, called *Mamfor*. She is chosen by the Fon among the women of the royal family to become his titular mother. She leads all women in the Palace, princesses and Fon's wives. She has a seat among the nobles hearing civil cases and must be consulted on all important issues. From this preliminary outline we see that the Fon is at the centre of the Govern-

ment. He hears information from all sides, consults all sides and distributes his favour equally to the various representatives. He takes most decisions, concerning daily affairs, after due consultation, but very important decisions must be taken in a joint meeting of both the princes' and the commoners' secret societies, respectively, *Takumbeng* and *Kweyifor*, together with the Fon.

The most important secret society is *Kweyifor* which, as the people's representative, constitutes the highest authority together with the Fon.

Sub-chiefs approach the Fon only through the secret society *Kweyifor*, of which they are not members. They have a place in its compound however where they can sit together and meet the Fon. The princes' secret society *Takumbeng* claims to be of equal importance, but, since they do not possess the poison ordeal and do not enthrone or dethrone a Fon, they are not regarded as such by tradition. No important decision can, however, be taken without their consent in a joint meeting. In the past, most warleaders were recruited from among the princes.

Mamfor, the titular Fon's mother, is put on one line with the most important princes, though she has no official seat in their society, which is confined to men. If she wants to get a favour from the Fon, she will often seek the approval of the princes first.

This system contains some built-in conflicts, a number of which we have already mentioned: conflict between Fon and *Kweyifor*, between both secret societies, between the Sub-chiefs and the Fon, but also between the Fon and the princes' secret society, not to mention friction between the Fon and his wives and servants. Some of these conflicts have their roots in the population, notably in the distance between members of the royal family and commoners and between inhabitants of the central quarters and of the Sub-chiefdoms. The main advice which a dying Fon gives to his son is that he should remain impartial in all conflicts. For the common people it is indeed impartiality which most enhances the authority of a Fon.

The rules and traditions guiding the decision making process show great care to avoid or minimize these conflicts. Some of the more important traditions in this respect are that any person concerned should be given ample room to express his opinion and that a decision should be taken which is unanimously accepted as 'according to tradition'.

This is the democratic aspect of the process, but another rule is of a more authoritarian character: once an authority, the Fon or a senior member of the secret society, has spoken, it is impossible for the others to go contrary to his words.

Internal organization of the Secret societies

Membership of the people's secret society *Kweyifor* is in three grades. Any man, except members of the royal family, can become an ordinary member of the society after a short initiation. The society as a whole can be seen as a social club for men, with little power.

Boys who have served the society for many years, may become permanent members. They implement all decisions taken by the Fon and the society, but have little influence on the decision making.

True power lies in the hands of two inner lodges, both having seven members.

One lodge, called '*Ndansie*', is more concerned with religion and the other, called '*Ndangori*', with politics. The latter is better known under the name of 'seven king-makers'. This inner lodge constitutes the most important council of the Fon and is, together with the Fon, the highest authority of the Fandom. A peculiar feature of this inner lodge in Bafut is that the membership is not strictly hereditary. The sitting members have the power of refusing a son from succeeding his father in the lodge and the Fon has the right to promote one or two people into the inner lodge. The last tradition has resulted in the fact that this inner lodge contains at present 12 members and it might be an invention of the Fon of Bafut because it cannot be found in other Fandoms.

The princes' secret society is organized along the same line. Ordinary membership is open to all males procreated by the previous Fon.

The sons of the reigning Fon may serve the society during a number of years in order to become a permanent member after their father's death. Real political power is only exercised by the inner lodge of the society, called '*Nda Chunkah*', comprising seven members. Membership is only possible on the recommendation of the sitting members and approval of the Fon. Sons of the reigning Fon may have a seat in this lodge without being a member of the society as a whole. The position of the leaders of the inner lodge and of the society as a whole needs a more detailed explanation because they are the most important public advisers of the Fon and played a crucial role in the events surrounding the succession.

According to tradition, a Fon selects long before his death three sons, one to succeed him, another, called '*Ndimfor*', to help the Fon in all affairs, like replacing him in his absence and who also becomes the leader of the princes' secret society by right, and a third, called '*Mumamfor*', to assist '*Ndimfor*', in all his tasks. The last two are the highest nobles in the Fandom with *Mamfor*, the titular Fon's mother.

Rules of succession

The choice of the Fon's successor is limited by the following rules:

— He has to be procreated on a leopard skin. Since only a Fon may have a leopard skin, children born before his enthronement are excluded.

— The mother should originate from the central quarters of Bafut, *Mumalah*, and not from a Sub-chiefdom.

— The mother should be a high ranking Fon's wife. Actually, all informants stressed the point that only the son of a wife favoured by the Fon could become the successor.

— He should be of good character, brave and wise. To test this, the Fon would give him difficult tasks to fulfil. He should also prove to be productive. Some of the favourite sons of the Fon were therefore given a wife.

— Since Aboombi I, it has become generally accepted that only an educated man deserves to occupy the throne.

Princes, their mothers and their maternal uncles used to fight for the throne even long before the Fon's death. Indeed for people very familiar in the Palace it is possible to discern which son is most beloved by his father: he may receive presents,

he may often be allowed to drink from his father's cup, he may accompany his father and may be given difficult tasks. But the Fon knows that it is dangerous, too, to show much favour to a son because the other princes may kill him, possibly with the help of their mothers.

As a precaution, Fon Achirimbi II had sent several of his sons outside the Fondom to study. One of them, beloved by the whole population, was careless enough to release the secret of his designation as successor. A few weeks later, he was found poisoned in Douala. Later, another possible candidate was poisoned, so that all the indications are that the fight for the throne was a tough one. In theory it is the father who chooses his own successor among his sons, but the history of all Fondoms shows that a fight ensues rather frequently after their father's death. In such a case, *Kweyifor* ultimately decides who is going to be the new Fon. This secret society has actually free play in forwarding their own favourite as soon as the father has died, though they will hesitate to do so for fear of the ancestors. If the son designated by the father does not succeed, great sacrifices are made to the late Fon to appease him, just as happens in any other lineage which nominates another son than the father's choice as the new lineagehead. However, in the case of a Fon, *Kweyifor* has to come to terms with the princes' secret society about their choice. The first Fon of Bafut for instance, settled in the area as a result of a fight among the Kejom-people, where each of two conflicting groups wanted their favourite prince on the throne. Finally, the smaller group lost and left the large Fondom of Bafut later on. Fon Achirimbi II himself had a rival who happened to be earlier at the father's grave. The rival would have succeeded if *Kweyifor* had blown a small flute as a sign that he could touch the head of his deceased father. The present Fon of Manikon also had a rival who was, however, not accepted by the population.

In the past, the outcome of such a struggle depended upon the support of *Kweyifor's* inner lodge which had to come to an unanimous choice with *Takumbeng's* inner lodge, and in the last resort upon popular support. In this respect the influence of the maternal uncles and their supporters was very important. Often a compromise was found in the sense that the prince, with the majority of people behind him, was made the Fon while the other was made *Ndimfor*, the first counsellor of the Fon.

Quite illuminating in this respect is the history of small Fondoms as Menda Nkwe and Bambui. Here it was told that two rivals were fighting for the throne and that the one not designated by the father was allowed to bury him and so became the successor. The successor designate received the position of *Ndimfor* as a consolation and to prevent him from leaving the country with his followers.

In Bambili, the Fon forwards three names to the secret society *Kweyifor*, which chooses the successor.

The successor of the Fon takes over all rights, duties, women and possessions of the Fonship. For six weeks he has to remain in *Ndangori*, the inner lodge of the people's secret society, where he is taught all the traditions and becomes initiated into all secrets of the society, which gives him a decisive authority *vis à vis* his brothers who are never allowed to see the secrets, but it also makes him dependent upon the approval of the society for all his actions.

To summarize the actual functioning of this fairly complicated political apparatus

we give a sketch of the way the Government appears in public at great festivities like the Annual Dance, the Grass-cutting feast and the Harvest Festival.

Servants and Fon's wives

Ordinary princes	inner lodge of princes' secret society	Mamfor	Muma	Ndimfor	<i>FON</i>	inner lodges people's secret society	Subchiefs
	population					population	

We see that the royal family sits at the right hand of the Fon, the most honourable side, in the following order:

- *Ndimfor*, the first counsellor of the Fon
- *Mumanfor*, the second counsellor of the Fon
- *Mamfor*, the representative of the women
- *Nda Chunkah*, the inner lodge of princes' secret society
- ordinary princes.

On the left of the Fon are seated both inner lodges of the people's secret society *Kweyifor* and the Sub-chiefs:

- *Ndangori*, the political inner lodge
- *Ndansie*, religious inner lodge
- *Atangched*, the Subchiefs.

The servants and the Fon's wives stand behind him, while the population stands in a half-circle before him.

Historical background

Bafut has a rich and colourful history. One of the other remarkable features is that Bafut resisted the invasion of the Germans for some time. They surrendered, however, when after some years the Palace was destroyed and their Fon was sent to Bota island in exile. This set in motion a long process of erosion of the authority, power and prestige of the Fon and the secret societies. The Germans put an end to an essential element of their power, namely the right to inflict capital punishment either in a public execution or by administering the poison ordeal. They released the Fon from his imprisonment after a year, as he was considered a suitable intermediary between the new Government and the population.

The British, through their policy of indirect rule, acted in line with their predecessors. They took away virtually all power from the Fon but gave him due honour, hoping that he would thus enable them to carry out their administration.

Right from the beginning the Bafut people must have realized that the real power was not held by the Fon or the secret societies, but by the Germans and later the British. The authority of the Fon was, however, so deeply rooted that it took about fifty years before the people dared to disobey him openly.

Fon Aboombi, the one who was imprisoned for a year died on the sixth of August

1932. Many old men of the Fondom still remembered him as a very generous Fon. Towards the end of his reign he 'preferred mimbo to administration', as the D.O. Hunt put it in 1929. Under indirect rule he had become head of the native court and council for the whole Bafut area, but one of his senior servants, called Mbonjum, often replaced him in his administrative functions. In his position as special trustee of the Fon, Mbonjum became very powerful and was able to buy many titles in the Palace and the secret society *Kweyifor*, until he started suggesting that he would be a suitable successor to the Fon.

This provoked a strong reaction from the population who begged the Fon to move Mbonjum to a second place and to designate one of his sons to succeed him. The Fon, who had already sent three of his favourite sons to school, gave one of them, called Suaie, more and more tasks to replace him. This boy actually succeeded his father under the name of Achirimbi II. Mbonjum kept his titles, his son succeeded him as an important counselor and in his turn he played a crucial role in the throne secession 36 years later. Fon Achirimbi II reigned from 1932 till the end of 1968. Bafut people do not like to talk about him, but when they do, they admit, choosing their words carefully, that he ruled in such a manner that he ignored the voice of the people and that he did not bring about any modernization to the country being mostly concerned with his own interests. They tell how once he had a school and a Catholic Church destroyed, that he failed to have an airport built in Bafut because he asked too much money for it, that he resisted the building of a secondary school in Bafut and had a market in one of his sub-chiefdoms burnt down. We do not know how true these allegations are, but it is not to be denied that Bafut prospers much less than the other large Fondoms in Cameroon, that it has no single secondary school, hospital or airport and that most educated Bafut people have emigrated.

During his reign Achirimbi II succeeded in upholding all appearances of the prestigious Fonship, but certain signs indicated however that he increasingly lacked popular support, though this could not be shown openly. The Palace and Traditional Government soon became an artificial and almost folkloristic institution demonstrating the glory of the past, but which collapsed much earlier than anybody had expected.

Signs that people did not turn their attention to advancement in the Palace-hierarchy but rather to advancement in the modern world through education and earning money were:

— It became hard for the Fon to find boys and young men to serve him during a number of years as *Nchinda*, in order to become senior servants later on. Parents preferred to send their sons to school or to have them work for their own family.

— It became even harder for the secret society *Kweyifor* to find young men to serve the society in order to become permanent members.

— A popular resistance developed against the tradition whereby the Fon and the high-ranking princes could freely take girls from the Fondom to become their wives. The Fon was eventually bound to abolish this tradition.

— It became hard for princesses to find a husband. They used to be a precious gift from the Fon for services rendered, but their pride made them very unpopular. At present, many of them are even free ladies.

— It became increasingly hard for the Fon to receive gifts from the Sub-chiefdoms. He used to treat his Sub-chiefs in a contemptuous manner to which they reacted by not sending gifts in this way stressing their position as autonomous Chiefs.

It is also important to know how Fon Achirimbi II succeeded in ruling in a very authoritarian way, while tradition stresses that a Fon cannot speak or act without the approval of both secret societies. There are several explanations why this could happen in the specific historical situation of his time:

1. In the traditional set-up a vacuum existed when Fon and *Kweyifor* had disagreed since neither of them could impose his will. In this vacuum, determination, strength of character, experience and popular support became decisive. A young Fon had a hard time with the secret society because all its members were older and more experienced. In the course of his reign he may, however, become a strong personality with convincing arguments, who knows what he wants, and who is not afraid to put aside all people resisting him. He may also learn how to handle the mechanism of traditional government by selecting friends on key-posts, bringing about division among the members of inner lodges or between princes and commoners, by gaining support of influential commoners and creating disagreement among Sub-chiefs so that it becomes impossible for a coalition which could plot against him, to be formed. Naturally, a Fon will gain more respect as he grows older and his elder counsellors will die. He then either replaces them by a Trustee or he just faces a young successor.

Achirimbi had such a determined, astute and sometimes ruthless character which elicited respect mingled with fear. He had a very long reign during which several *Mamfors* died. *Ndimfor* also died and was not replaced either. He promoted Sama, his eldest son, to the Princes' secret society. This son, whose main virtue was complete loyalty to the Fon as long as he regularly received a wife from him, eventually came to occupy a key position among the princes because the Fon always consulted and informed him first.

During the course of his reign, he promoted people loyal to him into the inner lodge of *Kweyifor*. For instance, a youth friend of his, called Nsa'alah, brought to the Palace as the son of a slave, was promoted into *Kweyifor* and became the mightiest member because of his special links with the Fon. After his death, Mbonjum, the son of his father's trusted counsellor, became the most prominent adviser.

The Fon was clever enough never to oppose *Kweyifor* openly. He used to push his ideas through by informing his trusted friends in advance in a secret meeting and by bribing others. *Kweyifor* members repeatedly resisting the Fon had to be very careful. It proved to be easy to find somebody making a false accusation, whereupon the opponent would be exiled and the Judas could seize his property.

The Fon never succeeded in breaking the opposition of the Sub-chiefs, notably of the late Ntoh, chief of Bawum, but they had no real power in the central palace and their main concern was to be as autonomous as possible.

2. The Fon could also rule fairly despotically because the British generally took indigenous rulers for despotic. Visiting Bafut, they only came in contact with the Fon and were not able to discern the role of the secret society *Kweyifor*. In their system of indirect rule, they consequently considered the Fon the unique ruler and

not the *Kweyifor*, of which they, moreover, repudiated activities as the poison ordeal and capital punishment as well as their 'superstitious beliefs'.

The Fon was made head of the native court and council for the whole area, he was invited by the D.O. for important discussions and was a member of the so-called House of Chiefs in the capital Buea. This reinforced his authority over his people and gave him an opportunity of circumventing his advisers among the princes and within *Kweyifor* by saying that such a decision was on order of the British.

3. A third reason why Fon Achirimbi II could rule in an authoritarian way was the collapse of *Kweyifor's* power. In the past, *Kweyifor* could discipline any members of the society, including the Fon, without an appeal being possible. Enemies of the secret society were subjected to the poison-ordeal upon an accusation of sorcery or witchcraft. They had to drink the poison and if they survived, they were considered not guilty. Even the Fon could be forced to take the poison, *Ngori*, if he violated tradition or became too old.

By way of summary we may say that Colonial Rule and independence resulted in the growing importance of the Fon as traditional Ruler, but to the detriment of both secret societies, the one representing the people and the other representing the royal family. This process was reinforced by the strong personality of Fon Achirimbi II who inspired great awe all over West Cameroon. As a result, the Fonship was maintained in his old style, but it lacked popular support which, traditionally, was always expressed through the secret societies and the Sub-chiefs.

A very interesting development under Achirimbi II took place among his senior servants, whose influence outgrew that to which they were entitled by tradition. Many of these servants were Christians and educated people for whom this position was acceptable because they could advise the the Fon in private conversations, without being obliged to partake in sacrifices to the ancestors as *Kweyifor* members were. Whenever the Fon represented his Fondom to the Cameroonian authorities, he took some of these educated servants along, knowing that this made a good impression.

Succession to the Throne

This was the situation when Fon Achirimbi II died in 1968 leaving 92 women and countless children behind. All groups in the society seized this opportunity of regaining the lost influence by trying to put their favourite on the throne, just as happened in many other cases in the Fondoms of the Grassfields. A religious struggle would have complicated this issue.

When the Fon had died, *Kweyifor* took quick action. They sent a delegation to Bali to bring Johan Neba, a prince of 17, back home to bury his father. In the meantime, the death was kept secret to the population but the news leaked out and was secretly passed to two other princes, George and Mattias, both fairly well educated, who came home immediately. The population and they themselves had expected one of them to become the successor, but they found their father already buried and heard that the late Fon had designated them as *Ndimfor* and *Mumamfor*, the first advisers of the new Fon.

Ndimfor, feeling that the majority of the population did not like the young boy to

become the Fon, put himself at the head of the opposition by distributing pamphlets saying that the people could not accept the Fon and should choose a new one.

The Cameroonian Government, however, put an end to the possibility that a Fon could be chosen and decided that the choice of *Kweyifor* should be accepted. Severe measures were taken to restore order among the population and the instalment of the Fon was arranged. This revealed what was in fact already known for a long time. The Fonship depended less on popular support than on official support of the government.

In this situation, the population could only demonstrate its disagreement with the choice by not appearing at the installation and by not throwing stones at the Fon, the traditional symbol that all powers of the people are joined and invested in the new Fon.

The Fon himself was sure of one thing only: he did not want to occupy his father's throne and said so to all people who were willing to listen. He was told, however, that he had to accept.

The anger of the population became more manifest when the Fon installed his real mother as *Mamfor*, the titular Fon's mother. That very night, the large sacred basalt stone standing in the field before the Palace broke into two pieces, a clear and frightful sign for everybody that the forefathers were strongly offended.

The throne had become the target of larger interests and the Fon as well as his opponent *Ndimfor* became the victims, more or less against their will.

A large fraction of *Kweyifor's* inner lodge was in favour of the Fon. They hoped to regain the political influence which they had lost in the last years, thinking that a young boy of 17 would be easy to handle.

The inner lodge was dominated by Mbonjum who inherited the titles of his father. He consolidated and expanded his power till he reached a unique position in the Palace-clique as head of the Fon's servants, the second position in the secret society *Kweyifor* and a seat in the princes' society *Takumbeng*, a right which the Fon accorded to a non-royal in order to check the movements of his brothers.

Mbonjum had a special interest in seeing that the young man would become the Fon because he was his maternal uncle. Knowing the meaning of the maternal uncle in an African context like the Bafut Fondom, where the matrilineage has great religious significance, it is easy to imagine that he hoped to direct the young boy and so the Government, even to a greater extent if his sister would be appointed *Mamfor*, titular Fon's mother. This is what actually happened.

This was exactly the same reason why the population was opposed to the new Fon. They feared that his mother and maternal uncle, whom they considered bad advisers and egotistic people, would gain control over the Fondom.

For the same and other reasons, the princes opposed the new Fon. They were particularly offended that the Fon was not chosen according to tradition because he had not been accepted in a joint meeting of both the seven kingmakers of *Kweyifor* and the seven kinmakers of *Takumbeng*. The people's secret society *Kweyifor* had pushed its decision through by inviting its candidate at the burial site without the consent of the joint meeting. As a kind of protest and revenge, a number of princes violated the sacred compound of *Kweyifor* by entering there, which is considered the worst insult possible.

They were also opposed to the instalment of *Mamfor*, since only a woman of royal blood could occupy this position according to tradition. The candidate of the princes, *Ndimfor*, did not fulfil all traditional requirements either, because his mother was born in a Sub-chiefdom. This very fact induced the Sub-chiefs to support the opponent *Ndimfor*. They hoped to gain more influence through him in the affairs of the central palace.

A matter of dispute was whether Fon Achirimbi actually chose the present Fon as his successor. The popular explanation in Bafut is that the mother of the new Fon, who used to be a favourite wife of Achirimbi and cared for him faithfully during the last years of his life 'confused his head in his last days' and made him choose her son as the successor. From her present wealth it can be deduced that actually she had a great influence over the late Fon. The truth will become known because the Cameroonian government preserves the last will of the late Fon.

While these traditional conflicts caused the dispute over the throne, they were overshadowed by modern issues which determined the final outcome in the days following the enthronement.

Firstly, the enlightened people of Bafut, inside and outside the Fondom, would have preferred a more educated Fon to be on the throne. For them, *Ndimfor* was a suitable candidate because he had studied at a university in Britain, thanks also to the efforts of his maternal uncle.

The educated elite considered Fonship a suitable instrument for promoting modernization of the Fondom, by building roads, bridges, schools and churches with communal labour, by introducing modern farming methods and building up a dynamic administration. They even expected the Fon to give a good example to the population by living a Western style of life. Probably they did not realize that such a Fon would be subject to strong tensions because the very foundation of Fonship and secret societies lies in the maintenance of the ancestral traditions.

Ndimfor was handicapped by the disadvantage that he belonged to the catholic faith whereas the majority of the Bafut people, especially in the central quarters, is Presbyterian. Presbyterian church leaders, knowing that the religion of the Fon tends to influence the choice of many of his subjects, took therefore the side of the new Fon, while the inhabitants of the Sub-chiefdoms, the majority of which is catholic, supported his opponent. The first group was more successful.

The reign of Aboombi II

Eventually, the schoolboy of 17 was officially installed as Fon of Bafut under the name Aboombi II. In accordance with the old African art of finding a compromise, the powers of both secret societies were completely transferred to a so-called Traditional Council in which the secret societies, the Sub-chiefs, and people elected from the quarters were represented and of which the Fon was the head while his opponent occupied a prominent position under the title *Ndimfor*.

The first months all eyes watched the movements of Aboombi II to see whether he would be progressive or conservative, but he appeared to be neither. He was just a weak ruler who violated tradition in many ways but did not replace traditional norms with new ones better adapted to the changing situation.

For the partisans of the Fon, their efforts appeared to be a miscalculation. He was not easy to handle by anybody and he was not the promotor of the Presbyterian faith either.

In the year that followed his instalment, the Fon became the victim of all tensions. He felt very insecure and developed neurotic traits. In order to be more secure, he advanced relatives and trustees to the highest positions in the Council, without the consent of the majority of that Council.

One of his main troubles was that of the women whom he inherited from his father. He even refused to sleep with the younger ones and hardly cared for them and their children. As a result, and because of their hatred for his mother, many women ran away from the Palace to their fathers' compounds.

The Fon offended the population very deeply by marrying a girl from outside the Fandom announcing that she would be the only woman he would ever marry.

In this situation the inhabitants of Bafut had only one way to express their disagreement which is in fact traditionally the only safe way to express anger towards the Fon: They stayed away from the Palace and did not bring the Fon presents, also because they knew that the Fon was very poor and would not give presents in return.

Thus, within one year, the Palace changed from a busy little city to a desolate place in which a lonely Fon was locked up by tradition except for the presence of his mother, a few wives of his father who continued to stay in the Palace and the servants he had recently appointed. Progress in the Fandom was almost reduced to a halt.

It may appear that the events which occurred in Bafut resulted from the personality of the last Fon Aboombi II, but this is clearly not the case. The staying away from the Fon's Palace is not limited to Bafut and is a sure sign that the authority of Fonship has declined continually these last decades. The fundamental ambiguity of the role of a Fon makes conflicts unavoidable. He is expected to rule according to tradition, but most of his traditional functions and means of coercion have been taken away from him. At the same time, he is expected to bring about progress but, again, he has no means of doing so. Yet, people remain attached to their Fon for sentimental reasons. A strong personality could make a valuable contribution to the smooth development of the area, as was demonstrated by the Fon of Mankon.

We have the impression that Fon Aboombi II sharply resented this fundamental problem, but his solution does not seem to be proper. On the 10th of August 1970 he fled from the Fandom after writing a letter to the D.O. enumerating many grievances and accusations and announcing that if he would be brought back he would either be killed or kill himself.

First of all he complained that he did not get due support and respect from the population, that many forces among the princes, the secret society *Kweyifor* and the ordinary people were conspiring against him and that he did not receive the presents he deserved as a Fon.

Secondly, he stated that he felt threatened by supernatural forces especially by his late father, who visited him in his sleep.

The people rejected his accusations but, in fact, such a Fon would have been poisoned in former times since the people did not support nor bring presents to him.

The second complaint was more understandable to the population. The appearance of his father in dreams was a proof of the discontent of the ancestors. Many people now said that the late Fon had not wished this young man as his successor and brought therefore misfortune over him and his Fondom. The Fon was also blamed that he had not invited the respected medicine-men, called *Töngang*, who by tradition protect the Palace against evil forces, but instead invited dubious medicine-men who had done their work badly and so had driven the Fon mad.

The fact that the Fon had ruled as a puppet for a year had passed almost unnoticed but his leaving the Palace for good, claiming that he did not want to be a Fon at all, caused a storm of indignation throughout the country. Everybody inside and outside the Fondom agreed on one point, namely that the Fon should return. Once a Fon has been installed, he cannot resign during his life. This tradition could not be abolished because it would turn the whole Fonship into ridicule. Here is an example of what can be observed in many aspects of traditional life in Africa and elsewhere: the ritual appears to be stronger than the content. Long after everybody has forgotten or stopped to believe in the certain meaning of traditions, the ritual is maintained and everybody would be indignant if it would be abolished.

Long months of discussions followed and finally, after the people had promised him heaven on earth, the Fon agreed to come back. Funds were raised to organize a big party at his return. All quarters and Sub-chiefdoms obliged by sending food, money and sending their dance-groups. The big day of return was the 27th of november. Many dances were staged and all parties involved held a speech in which they expressed their regret. The party was held alright, but appeared to be rather small. The Fon, disappointed, searched in his Palace and found 92 jugs of mimbo, 40 chickens, three goats and other food in a store. He kept silent but watched the next morning from the resthouse, from which he had an overall view, how the food was brought outside the Palace again by members of the organizing committee. The Fon now knew he was really alone.

In fact, nothing had changed. The people could not forgive this Fon for having degraded the name of their Fondom in such a way. Moreover, they had discovered that they could live without a Fon as well. So the Fon remained alone in the Palace, but soon left again, now under the pretext of being ill, for many months. During this time he stayed in a hospital where some of his subjects paid him a visit.

In 1971, a solution was found. The Fon was sent to a Government school in Buea and returns home during holidays to take up his duties as Fon. An office has been built where he receives visitors, but they are few in number . . .

The violence which occurred during the throne-succession and the scope of the campaign proved that the people considered Fonship still very important in 1968. Two years later, it was astonishing how easily the population appeared to have adapted to a life without the Fon and even without Traditional Council and Traditional Court. Conflicts were solved in the traditional manner: by the parties involved with some neutral people from the quarter.

Actually, the events in Bafut have hastened a process which can also be observed in the other large Fondoms of West-Cameroon, Nso, Kom and Bali. The inhabitants of these areas whose actions once centered around the Fon and his Palace as the nucleus of spiritual, economical, judicial, political and social life are directing

their interest to new spheres and centres which have taken over the traditional functions of the Fon.

The Churches, Catholic and Protestant, have become the religious centres which attract every Sunday the great majority of the inhabitants. The ritual of the yearly offerings to the ancestors however is still maintained although without much conviction.

Economical life centres around the new townships and the old markets which have rapidly grown in the last decades. They have also become the social centre with their many bars and shops.

Political and judicial power have been taken away from the Fon, who is therefore left in his Palace without real functions, but maintained as symbol of the unity and past glory of the Fandom.

DOCUMENTEN

Vrede in Soedan

Al in 1965 ging het mis tussen noord en zuid in Soedan. Het liep uit op een bloedig conflict, waarin ook het ene accord na het andere om de strijd te staken het leven liet. Het kostte bijna twee jaar discreet onderhandelen, voordat tenslotte in februari van dit jaar in Addis Abeba een overeenkomst geparafeerd werd tussen de regering en de Bevrijdingsbeweging van Zuidelijk Soedan die alle essentiële zaken regelde (zie ook KVA 1972/1). Vanwege het belang van deze documenten, waarmee inderdaad de strijd be-slecht lijkt en die op bijzondere wijze tot stand gekomen zijn (zie de mede onderte-kenende getuigen), laten wij hieronder de volledige tekst van overeenkomst en aange-hechte protocollen volgen, als eerder afgedrukt in *Grass curtain II 3* (mei 1972).

pae

The Addis Ababa Agreement on the problem of South Sudan

Contents

- I. Draft Organic Law to organise Regional Self-Government in the Southern Provinces of the D.R.S.
- II. Cease Fire Agreement
- III. Protocols on Interim Arrangements

Draft Organic Law to organize Regional Self-Government in the Southern Provinces of the Democratic Republic of the Sudan

In accordance with the provisions of the Constitution of the Democratic Republic of the Sudan and in realization of the memorable May Revolution Declaration of June 9, 1969, granting the Southern Provinces of the Sudan Regional Self-Government within a united socialist Sudan, and in accordance with the principle of the May Revolution that the Sudanese people participate actively in and supervise the decentralized system of the government of their country.

It is hereunder enacted:

Article 1:

This law shall be called the law for Regional Self-Government in the Southern Provinces. It shall come into force on a date within a period not exceeding *thirty days* from the date of Addis Ababa Agreement.

Article 2:

This law shall be issued as an organic law which cannot be amended except by a three-quarters majority of the People's National Assembly and confirmed by a two-thirds majority in a referendum held in the three Southern Provinces of the Sudan.

Chapter II

Definitions

Article 3:

- (i) Constitution refers to the Republican Order No. 5 or any other basic law replacing or amending it.
- (ii) "President" means the President of the Democratic Republic of the Sudan.
- (iii) "Southern Provinces of the Sudan" means the Provinces of Bahr El Ghazal, Equatoria and Upper Nile in accordance with their boundaries as they stood on January 1, 1956, and any other areas that were culturally and geographically a part of the Southern complex as may be decided by a referendum.
- (iv) "Peoples Regional Assembly" refers to the legislative body for the Southern Region of the Sudan.
- (v) "High Executive Council" refers to the Executive Council appointed by the President on the recommendation of the President of the High Executive Council and such body shall supervise the administration and direct public affairs in the Southern Region of the Sudan.
- (vi) "President of the High Executive Council" refers to the person appointed by the President on the recommendation of the Peoples Regional Assembly to lead and supervise the executive organs responsible for the administration of the Southern Provinces.
- (vii) "Peoples National Assembly" refers to the National Legislative Assembly representing the people of the Sudan in accordance with the constitution.
- (viii) "Sudanese" refers to any Sudanese citizens as defined by the Sudanese Nationality Act 1957 and any amendments thereof.

Chapter III

Article 4:

The Provinces of Bahr El Ghazal, Equatoria and Upper Nile as defined in Article 3 (iii) shall constitute a self-governing Region within the Democratic Republic of the Sudan and shall be known as the Southern Region.

Article 5:

The Southern Region shall have legislative and executive organs, the functions and powers of which are defined by this law.

Article 6:

Arabic shall be the official language for the Sudan and English the principal language for the Southern Region without prejudice to the use of any other language or languages which may serve a practical necessity or the efficient and expeditious discharge of executive and administrative functions of the Region.

Chapter IV

Article 7:

Neither the Peoples Regional Assembly nor the High Executive Council shall legislate or exercise any powers on matters of national nature which are:—

- (i) National Defence.
- (ii) External Affairs.
- (iii) Currency and Coinage.
- (iv) Air and Inter-Regional River Transport.
- (v) Communications and Telecommunications.
- (vi) Customs and Foreign Trade except for border trade and certain commodities which the Regional Government may specify with the approval of the Central Government.
- (vii) Nationality and Immigration (Emigration).
- (viii) Planning for Economic and Social Development.
- (ix) Educational Planning.
- (x) Public-Audit.

Chapter V

Legislature

Article 8:

Regional Legislation in the Southern Region is exercised by a Peoples Regional Assembly elected by Sudanese Citizens resident in the Southern Region. The constitution and conditions of membership of the Assembly shall be determined by law.

Article 9:

Members of the Peoples Regional Assembly shall be elected by direct secret ballot.

Article 10:

- (i) For the First Assembly the President may appoint additional members to the Peoples Regional Assembly where conditions for elections are not conducive to such elections as stipulated in Article 9, provided that such appointed members shall not exceed one-quarter of the Assembly.
- (ii) The Peoples Regional Assembly shall regulate the conduct of its business in accordance
- (iii) The Peoples Regional Assembly shall elect one of its members as a speaker, provided that the first sitting shall be presided over by the Interim President of the High Executive Council.

Article 11:

The Peoples Regional Assembly shall legislate for the preservation of public order, internal security, efficient administration and the development of the Southern Region in cultural, economic and social fields and in particular in the following:—

- (i) Promotion and utilization of Regional financial resources for the development and

administration of the Southern Region.

- (ii) Organization of the machinery for Regional and Local Administration.
- (iii) Legislation on traditional law and custom within the framework of National Law.
- (iv) Establishment, maintenance and administration of prisons and reformatory institutions.
- (v) Establishment, maintenance and administration of Public Schools at all levels in accordance with National Plans for education and economic and social development.
- (vi) Promotion of local languages and cultures.
- (vii) Town and village planning and the construction of roads in accordance with National Plans and programmes.
- (viii) Promotion of trade; establishment of local industries and markets; issue of traders licenses and formation of co-operative societies.
- (ix) Establishment, maintenance and administration of public hospitals.
- (x) Administration of environmental health services; maternity care; child welfare; supervision of markets; combat of epidemic diseases; training of medical assistants and rural midwives; establishment of health centres, dispensaries and dressing stations.
- (xi) Promotion of animal health; control of epidemics and improvement of animal production and trade.
- (xii) Promotion of tourism.
- (xiii) Establishment of zoological gardens, museums, organizations of trade and cultural exhibitions.
- (xiv) Mining and quarrying without prejudice to the right of the Central Government in the event of the discovery of natural gas and minerals.
- (xv) Recruitment for, organization and administration of Police and Prison services in accordance with the national policy and standards.
- (xvi) Land use in accordance with national laws and plans.
- (xvii) Control and prevention of pests and plant diseases.
- (xviii) Development, utilization, and protection of forests, crops and pastures in accordance with national laws.
- (xix) Promotion and encouragement of self help programmes.
- (xx) All other matters delegated by the President or the Peoples National Assembly for legislation.

Article 12:

The Peoples National Assembly may call for facts and information concerning the conduct of administration in the Southern Region.

Article 13:

- (i) The Peoples Regional Assembly may, by a three-quarters majority and for specified reasons relating to public interest, request the President to relieve the President or any member of the High Executive Council from office. The President shall accede to such request.
- (ii) In case of vacancy, relief or resignation of the President of the High Executive Council, the entire body shall be considered as having automatically resigned.

Article 14:

The Peoples Regional Assembly may, by a two-thirds majority request the President to postpone the coming into force of any law which, in the view of the members, adversely affects the welfare and interests of the citizens of the Southern Region. The President may, if he thinks fit, accede to such request.

Article 15:

- (i) The Peoples Regional Assembly may, by a majority of its members, request the President to withdraw any Bill presented to the Peoples National Assembly which in their view affects adversely the welfare, rights or interests of the citizens in the Southern Region, pending communication of the views of the Peoples Regional Assembly.
- (ii) If the President accedes to such request, the Peoples Regional Assembly shall present its views within 15 days from the date of accession to the request.
- (iii) The President shall communicate any such views to the Peoples National Assembly together with his own observations if he deems necessary.

Article 16:

The Peoples National Assembly shall communicate all Bills and Acts to the Peoples Regional Assembly for their information. The Peoples Regional Assembly shall act similarly.

*Chapter VI**The executive**Article 17:*

The Regional Executive Authority is vested in a High Executive Council which acts on behalf of the President.

Article 18:

The High Executive Council shall specify the duties of the various departments in the Southern Region provided that on matters relating to Central Government Agencies it shall act with the approval of the President.

Article 19:

The President of the High Executive Council shall be appointed and relieved of office by the President on the recommendation of the Peoples Regional Assembly.

Article 20:

The High Executive Council shall be composed of members appointed and relieved of office by the President on the recommendation of the President of the High Executive Council.

Article 21:

The President of the High Executive Council and its members are responsible to the President and to the Peoples Regional Assembly for the efficient administration in the Southern Region. They shall take an oath of office before the President.

Article 22:

The President and members of the High Executive Council may attend meetings of the Peoples Regional Assembly and participate in its deliberations without the right to vote, unless they are also members of the Peoples Regional Assembly.

*Chapter VII**Article 23:*

The President shall from time to time regulate the relationship between the High Executive Council and the central ministries.

Article 24:

The High Executive Council may initiate laws for the creation of a Regional Public Service. These laws shall specify the terms and conditions of service for the Regional public service.

*Chapter VIII**Finance**Article 25:*

The Peoples Regional Assembly may levy Regional duties and taxes in addition to National and Local duties and taxes. It may issue legislations and orders to guarantee the collection of all public monies at different levels.

Article 26:

- (a) The source of revenue of the Southern Region shall consist of the following: —
- (i) Direct and indirect regional taxes.
 - (ii) Contributions from Peoples Local Government Councils.
 - (iii) Revenue from commercial, industrial and agricultural projects in the Region in accordance with the National Plan.
 - (iv) Funds from the National Treasury for established services.
 - (v) Funds voted by the National Assembly in accordance with the requirements of the Region.
 - (vi) The Special Development Budget for the South as presented by the Peoples Regional Assembly for the acceleration of economic and social advancement of the Southern Region as envisaged in the declaration of June 9, 1969.
 - (vii) See Appendix B.
 - (viii) Any other sources.
- (b) The Regional Executive Council shall prepare a budget to meet the expenditure of regional services, security, administration, and development in accordance with National plans and programmes and shall submit it to the Peoples Regional Assembly for approval.

*Chapter IX**Other provisions**Article 27:*

- (i) Citizens of the Southern Region shall constitute a sizeable proportion of the Peoples

Armed Forces in such reasonable numbers as will correspond to the population of the Region.

- (ii) The use of the Peoples Armed Forces within the Region and outside the framework of national defence shall be controlled by the President on the advice of the President of the High Executive Council.
- (iii) Temporary arrangements for the composition of units of the Peoples Armed Forces in the Southern Region are provided for in the Protocol on Interim Arrangements.

Article 28:

The President may veto any Bill which he deems contrary to the Provisions of the National Constitution, provided the Peoples Regional Assembly, after receiving the Presidents' views, may reintroduce the Bill.

Article 29:

The President and members of the High Executive Council may initiate laws in the Peoples Regional Assembly.

Article 30:

Any member of the Peoples Regional Assembly may initiate any law provided that financial Bills shall not be presented without a sufficient notice to the President of the High Executive Council.

Article 31:

The Peoples Regional Assembly shall strive to consolidate the unity of the Sudan and respect the spirit of the National Constitution.

Article 32:

All citizens are guaranteed the freedom of movement in and out of the Southern Region, provided restriction or prohibition of movement may be imposed on a named citizen of citizens solely on grounds of public health and order.

Article 33:

- (i) All citizens resident in the Southern Region are guaranteed equal opportunity of education, employment, commerce and the practice of any profession.
- (ii) No law adversely affect the rights of citizens enumerated in the previous item on the basis of race, tribal origin, religion, place of birth, or sex.

Article 34:

Juba shall be the Capital of the Southern Region and the seat of the Regional Executive and Legislature.

Appendix (A)

Fundamental rights and freedoms

The following should be guaranteed by the Constitution of the Democratic Republic of the Sudan.

1. A citizen should not be deprived of his citizenship.
2. Equality of citizens.
 - (i) All citizens without distinction based on race, national origin, birth, language, sex, economic or social status, should have equal rights and duties before the law.
 - (ii) All persons should be equal before the courts of law and should have the right to institute legal proceedings in order to remove any injustice or declare any right in an open court without delay prejudicing their interests.
3. Personal liberty.
 - (i) Penal liability should be personal. Any kind of collective punishment should be prohibited.
 - (ii) The accused should be presumed innocent until proved guilty.
 - (iii) Retrospective Penal Legislation and punishment should be prohibited.
 - (iv) The right of the accused to defend himself personally or through an agent should be guaranteed.
 - (v) No person should be arrested, detained or imprisoned except in accordance with due process of law, and no person should remain in custody or detention for more than twenty-four hours without judicial order.
 - (vi) No accused person should be subjected to inducement, intimidation or torture in order to extract evidence from him whether in his favour or against him or against any other person, and no humiliating punishment should be inflicted on any convicted person.
4. Freedom of Religion and Conscience.
 - (i) Every person should enjoy freedom of religion, opinion, conscience and the right to profess them publicly and privately and to establish religious institutions subject to reasonable limitations in favour of morality, health or public order as prescribed by law.
 - (ii) Parents and guardians should be guaranteed the right to educate their children and those under their care in accordance with the religion of their choice.
5. Protection of labour.
 - (i) Forced and compulsory labour of any kind should be prohibited except when ordered for military or civil necessity or pursuant to penal punishment prescribed by law.
 - (ii) The right to equal pay for equal work should be guaranteed.
6. Freedom of minority to use their languages and develop their culture should be guaranteed.

*Draft Ordinance on Items of Revenue
and Grants in-aid for the Southern Region*

1. Profits accruing to the Central Government as a result of exporting products of the Southern Region.
2. Business Profit Tax of the Southern Region that are at present in the central list of the Ministry of Treasury.
3. Excise Duties on alcoholic beverages and spirits consumed in the Southern Region.
4. Profits on sugar consumed in the Southern Region.
5. Royalties on leaf Tobacco and Cigarettes.

7. Taxation on property other than that provided in the Rates Ordinance.
8. Taxes and Rates on Central and Local Government Projects (5% of net profits of factories, co-operative societies, agricultural enterprises and cinemas).
9. Revenue-accruing from Central Government activities in the Southern Region provided the Region shall bear maintenance expenses, e.g., Post Office revenue, land sales, sale of forms and documents, stamp duties and any other item to be specified from time to time.
10. Licenses other than those provided for in the Peoples Local Government Act, 1971.
11. Special Development tax to be paid by Residents in the Southern Region the rate of which should be decided by the Peoples Regional Assembly.
12. Income Tax collected from officials and employees serving in the Southern Region both in the local and national civil services as well as in the Army, Police and Prisons, Judiciary, and Political establishment.
13. Corporation Tax on any factory and/or agricultural project established in the Region but not run by the Regional Government (5% of the initial cost).
14. Contributions from the Central Government for the encouragement of construction and development; for every agricultural project, industrial project and trading enterprise (20% of the initial cost as assessed by the Central Government).
15. New Social Service Projects to be established by the Region or any of its Local Government units, and for which funds are allocated, shall receive grants from the National Treasury in the following manner:
 - Educational institutions, 20% of expenses.
 - Trunk and through Roads and Bridges, 25% of expenses.
 - Relief and Social amenities, 15% of expenses.
 - Tourist attraction projects, 25% of expenses.
 - Security, 15% of expenses.
 - Grants for Post Secondary and University education within the Sudan ,20% of grants, outside the Sudan, 30% of grants.
 - Contribution for Research, Scientific Advancement, and Cultural activities, 25% of expenses.

Agreement on the Cease-Fire in the Southern Region

Article 1:

This Agreement shall come into force on the date and time specified for the ratification of the Addis Ababa Agreement.

Article 2:

There will be an end to all military operations and to all armed actions in the Southern Region from the time of cease-fire.

Article 3:

All combat forces shall remain in the area under their control at the time of the cease-fire.

Article 4:

Both parties agree to forbid any individual or collective acts of violence.

Any underground activities contrary to public order shall cease.

Article 5:

Movements of individual members of both combat forces outside the areas under their control shall be allowed only if these individuals are unarmed and authorized by their respective authorities.

The plans for stationing of troops from the National Army shall be such as to avoid any contact between them and the Southern Sudan Liberation Movement combat forces.

Article 6:

A Joint-Commission is hereby created for the implementation of all questions related to the cease-fire including repatriation of refugees. The Joint-Commission shall include members from all the countries bordering on the Southern Region as well as representatives of the International Committee of the Red Cross, World Council of Churches, All Africa Conference of Churches and United Nations High Commissioner for Refugees.

Article 7:

The Joint-Commission shall propose all measures to be undertaken by both parties in dealing with all incidents after a full inquiry on the spot.

Article 8:

Each party shall be represented on the Joint-Commission by one senior military officer and a maximum of five other members.

Article 9:

The headquarters of the Joint-Commission shall be located in Juba with provincial branches in Juba, Malakal and Wau.

Article 10:

The Joint-Commission shall appoint local commissions in various centres of the Southern Region composed of two members from each party.

Protocols on Interim Arrangements

Chapter I

*Interim Administrative Arrangements
(Political, Local Government and Civil Service)*

Article 1:

The President of the Democratic Republic of the Sudan shall, in consultation with the South Sudan Liberation Movement (S.S.L.M.) and branches of the Sudan Socialist Union in the Southern Region, appoint the President and members of an Interim High Executive Council.

Article 2:

The Interim High Executive Council shall consist of the President and other members with portfolios in:

- (a) Finance and Economic Planning.
- (b) Education.
- (c) Information, Culture and Tourism.
- (d) Communication and Transport.
- (e) Agriculture, Animal Production and Fisheries.
- (f) Public Health.
- (g) Regional Administration (Local Government, Legal Affairs, Police and Prisons).
- (h) Housing, Public Works and Utilities.
- (i) Natural Resources and Rural Development (Land Use, Rural Water Supply, Forestry and Co-operatives).
- (j) Public Service and Labour.
- (k) Minerals and Industry, Trade and Supply.

Article 3:

The Interim High Executive Council shall, in accordance with national laws, establish a Regional Civil Service, subject to ratification by the Peoples Regional Assembly.

Article 4:

The President shall, in consultation with the Interim High Executive Council, determine the date for the election to the Peoples Regional Assembly, and the Interim High Executive Council shall make arrangements for the setting up of this Assembly.

Article 5:

In order to facilitate the placement in and appointment to both central and regional institutions, the South Sudan Liberation Movement shall compile and communicate lists of citizens of the Southern Region outside the Sudan in accordance with details to be supplied by the Ministry of Public Service and Administrative Reform.

Article 6:

The Interim High Executive Council and the Ministry of Public Service and Administrative Reform shall undertake to provide necessary financial allocations with effect from 1972-73 Budget for such placements and appointments.

Article 7:

The Mandate of the Interim High Executive Council shall not exceed a period of 18 months.

Chapter II

*Temporary Arrangements for
the Composition of Units of the Peoples Armed
Forces in the Southern Region*

Article 1:

These arrangements shall remain in force for a period of five years subject to revision by

the President on the request of the President of the High Executive Council acting with the consent of the Peoples Regional Assembly.

Article 2:

The Peoples Armed Forces in the Southern Region shall consist of a national force called the Southern Command composed of 12,000 officers and men of whom 6,000 shall be citizens from that Region and the other 6,000 from outside the Region.

Article 3:

The recruitment and integration of citizens from the Southern Region within the aforementioned Forces shall be determined by a Joint Military Commission taking into account the need for initial separate deployment of troops with a view to achieve smooth integration in the national force. The Commission shall ensure that this deployment shall be such that an atmosphere of peace and confidence shall prevail in the Southern Region.

Article 4:

The Joint Military Commission shall be composed of three senior officers from each side. Decisions of the Joint Military Commission shall be taken unanimously. In case of disagreement such matters shall be referred to the respective authorities.

Chapter III

Amnesty and Judicial Arrangements

Article 1:

No action or other legal proceedings whatsoever, civil or criminal, shall be instituted against any person in any Court of law for or on account of any act or matter done inside or outside the Sudan as from the 18th day of August, 1955, if such act or matter [has been] done in connection with mutiny, rebellion or sedition in the Southern Region.

Article 2:

If a civil suit in relation to any acts or matters referred to in Article 1 is instituted before or after the date of ratification of the Addis Ababa Agreement such a suit shall be discharged and made null and void.

Article 3:

All persons serving terms of imprisonment or held in detention in respect of offences hereinbefore specified in Article 1 shall be discharged or released within 15 days from the date of ratification of the Addis Ababa Agreement.

Article 4:

The Joint Cease-Fire Commission shall keep a register of all civilian returnees which register shall serve to certify that the persons therein named are considered indemnified within the meaning of this Agreement; provided that the Commission may delegate such power to the

Diplomatic Missions of the Democratic Republic of the Sudan in the case of citizens from the Southern Region living abroad and to whom the provisions of this Agreement apply.

Article 5:

In the case of armed returnees or those belonging to combat forces the Joint Military Commission shall keep a similar register of those persons who shall be treated in the same manner as provided for in Article 4.

Article 6:

Notwithstanding the provisions of Articles 4 and 5 above a Special Tribunal with ad hoc judicial powers shall be established to examine and decide on those cases which in the estimation of the authorities do not meet the conditions for amnesty specified in Article 1 of this Agreement. The Special Tribunal shall be composed of a President appointed by the President of the Republic and not more than four members named by the Cease-Fire Commission.

Article 7:

Cases referred to in Article 6 shall be brought to the attention of the Special Tribunal by request of the Minister of Justice.

Article 8:

The Amnesty Provisions contained in this Agreement as well as the powers of the Special Tribunal shall remain in force until such time as the President after consultation with the commissions referred to in this Agreement, decide that they have fulfilled their functions.

Chapter IV

Repatriation and Resettlement Commission

I. Repatriation

Article 1:

There shall be established Special Commissions inside and where required outside the Southern Region charged with the responsibility of taking all administrative and other measures as may be necessary in order to repatriate all citizens from the Southern Region who today are residing in other countries and especially in the neighbouring countries. The headquarters of the Commission shall be in Juba.

Article 2:

The Commissions shall be composed of, at least, three members including one representative of the Central Government, one representative of the Southern Region and one representative of the U.N. High Commissioner for Refugees. For those commissions operating outside the Sudan, a representative of the host Government shall be included, plus the Central Government representative who shall be the Ambassador of the Sudan or his representative.

Article 3:

The control of repatriation at the borders shall be assumed by the competent border autho-

rities in co-operation with the representatives of the Resettlement Commission.

Article 4:

The repatriation Commission shall work very closely within the Commission for Relief and Resettlement to ensure that the operation and timing of the returning of refugees from across the borders is adequately co-ordinated.

II. Resettlement

Article 1:

There shall be established a Special Commission for Relief and Resettlement under the President of the Interim High Executive Council with headquarters in Juba and provincial branches in Juba, Malakal and Wau. The Commission, its branches and whatever units it may deem fit to create in other localities in order to facilitate its functions, shall be responsible for co-ordination and implementation of all relief services and planning related to Resettlement and Rehabilitation of all returnees, that is:

- (a) Refugees from neighbouring countries;
- (b) Displaced persons resident in the main centres in the Southern Region and other parts of the Sudan;
- (c) Displaced persons including residual Anya-Nya personnel and supporters in the bush;
- (d) Handicapped and orphans.

Article 2:

Although resettlement and rehabilitation of refugees and displaced persons is administratively the responsibility of the Regional Government the present conditions in the Southern Region dictate that efforts of the whole nation of the Sudan and International Organizations should be pooled to help and rehabilitate persons affected by the conflict. The Relief and Resettlement Commission shall co-ordinate activities and resources of the Organizations within the country.

Article 3:

The first priority shall be the resettlement of displaced persons within the Sudan in the following order:

- (a) Persons presently residing in overcrowded centres in the Southern Region, and persons desirous to return to their original areas and homes;
- (b) Persons returning from the bush including Anya-Nya supporters;
- (c) Handicapped persons and orphans.

Article 4:

The second priority shall be given to returnees from the neighbouring and other countries according to an agreed plan. This plan shall provide for:

- (a) Adequate reception centres with facilities for shelter, food supplies, medicine and medicaments;
- (b) Transportation to permanent resettlement villages or places of origin;
- (c) Materials and equipments.

Article 5:

The Relief and Resettlement Commission shall:

- (a) Appeal to International Organization and Voluntary agencies to continue assistance for students already under their support particularly for students in secondary schools and higher institutions until appropriate arrangements are made for their repatriation;
- (b) Compile adequate information on students and persons in need of financial support from the Sudan Government.

Article 6:

The Relief and Resettlement Commission shall arrange for the education of all returnees who were attending primary schools.

This Agreement is hereby concluded on this twenty-seventh day of the month of February in the year one thousand nine hundred and seventy two, A.D., in this City, Addis Ababa, Ethiopia, between the Government of the Democratic Republic of the Sudan on the one hand and the South Sudan Liberation Movement on the other.

It shall come into force on the date and hour fixed for its ratification by the President of the Democratic Republic of the Sudan and the Leader of the South Sudan Liberation Movement. It shall be ratified by the said two Leaders in persons or through their respective authorised Representatives, in this City, Addis Ababa, Ethiopia, at the twelfth hour at noon, on the twelfth day of the month of March, in the year one thousand nine hundred and seventy two, A.D.

In witness whereof, We the Representatives of the Government of the Democratic Republic of the Sudan and the Representatives of the South Sudan Liberation Movement hereby append our signatures in the presence of the Representative of His Imperial Majesty, the Emperor of Ethiopia and the Representatives of the World Council of Churches, the All Africa Conference of Churches, and the Sudan Council of Churches.

For the Government of the Democratic Republic of the Sudan

1. Abel Alier-Wal Kuai,
Vice-President and Minister of State for Southern Affairs.
2. Dr. Mansour Khalid,
Minister for Foreign Affairs.
3. Dr. Gaafar Mohammed Ali Bakheit,
Minister for Local Government.
4. Major General P. S. C. Mohammed El Baghir Ahmed,
Minister of Interior.
5. Abdel Rahman Abdalla,
Minister of Public Service and Administrative Reform.
6. Brigadier P. S. C. Mirghani Suleiman.
7. Colonel Kamal Abasher.

For the South Sudan Liberation Movement

1. Ezboni Mondiri Gwonza,
Leader of the Delegation.

2. Dr. Lawrence Wol Wol,
Secretary of the Delegation.
3. E. Mading DeGarang,
Spokesman of the Delegation.
4. Colonel Fredrick Brian Maggott,
Special Military Representative.
5. Oliver Batali Albina
Member.
6. Angelo Voga Morjan,
Member.
7. Rev. Paul Puot,
Member.
8. Job Adier de Jok,
Member.

Witnesses

1. Nabiyelul Kifle,
The Representative of His Imperial Majesty, the Emperor of Ethiopia.
2. Leopoldo J. Niilus,
Representative of the World Council of Churches.
3. Kodwo E. Ankrah,
Representative of the World Council of Churches.
4. Burgess Carr,
General Secretary, All Africa Conference of Churches.
5. Samuel Athi Bwogo,
Representative of Sudan Council of Churches.

Attestation

I attest that these signatures are genuine and true.

*Burgess Carr,
Moderator.*

BOEK- BESPREKINGEN

Bernd Heine — *Status and Use of African Lingua Francas*. IFO-Institut für Wirtschaftsforschung München, Afrika-Studien Nr. 49, Weltforum Verlag, München 1970, 206p. DM. 34

It is rare that linguists studying African languages can answer questions brought forward by non-colleagues adequately. 'How many languages are spoken in Nigeria?'; 'I am going to live in Kampala, so which language should I study?'; 'Is Wolof difficult to learn?'. To all such questions no linguist could give a short and easy answer. The author of our book at one time was working for the radio broadcasting service Voice of Germany (Deutsche Welle), and I could well imagine that the planning problems of this institution raised the questions that led to the writing of *Afrikanische Verkehrssprachen*, Infratest, Schriftenreihe zur empirischen Sozialforschung, Band 4, Köln 1968. The present review deals with an enlarged and improved English version of this book.

This work has no direct forerunner. The author had to read through an enormous amount of literature; the bibliography is comprised of some 530 titles. The direct result of this literature study is given as the main part of the volume: a survey of African lingua francas (ca. 120 pp.). The following is a list of the languages treated, followed by the number of speakers (in millions) for each:

1 Fanagalo		20 Duala	0.03
2 Tswana		Bali	
3 Lozi		21 Adamawa-Ful	
4 Umbundu	1.8-2	22 Sango	1,5
5 Lwena	1	23 Yoruba	12
6 Town Bemba		24 Ewe	
7 Nyanja	2	25 Twi	3.9
8 Luba lingua franca		26 Ga	0.2
9 Kituba	3	27 Mende	1
10 Lingala	1.2 min	28 Temne	0.6
11 Swahili	25	29 Susu	0.5
12 Ganda	2	30 Wolof	1.6
13 Amharic	5	31 Hausa	25
14 Zande	0.8	32 Song'ai	1
15 Sara		33 Mosi	2
16 Kanuri	1	34 Mandingo:	5
17 Maba	0.3	Malinke	2
18 Arabic		Dyula	
Bulu	0.2	Bambara	3
Yaunde	0.1 min	Kangbe	
19 Pidgin A70			

(A 'min' indicates that the number of speakers is probably much higher than this estimate. The numbers in front of a language name corresponds to the map accompanying this review. The locations of the languages are taken from the five maps and from the text of the original book).

For each language the author gives information concerning (a) the name(s) and linguistic relationships of the language, (b) its development into and as a lingua franca, (c) the present extent of its use, (d) its dialects, and (e) its sociolinguistic situation. As could be expected, the amount of information available varies greatly from language to language, e.g., much more is known about Nyanja than about Sara. I would like to take up three points in particular.

- (i) It is difficult to find important omissions. I can only draw attention to Efik, which on the map should occupy part of the space between Duala (20) and Yoruba (23). Its rôle as a lingua franca in what is now the South-Eastern State of Nigeria was pointed out by D. Forde and G.I. Jones (*The Ibo and Ibibio-Speaking Peoples of South-Eastern Nigeria*, London 1950, p. 69). More details are given by T.L. Cook (*The Pronunciation of Efik for Speakers of English*, Bloomington, Ind. 1969 pp. 1, 6f.), where the total number of speakers is given as two million, of which 360 000 speak it as mother tongue.
- (ii) A full treatment of Arabic as an African lingua franca would certainly have been beyond the scope of the book. But a little more information about its rôle in countries like the Sudan Republic or Mauritania might have been appreciated by the reader who wishes to use the work as a handbook.
- (iii) The language most thoroughly dealt with is Swahili (pp. 80-105). This chapter has greatly benefitted from the author's own field work in Kenya (in 1968). From this country we find figures on the proportions of Swahili users according to age, sex, tribe and distance from the centre of the tribal area, and on the relation of Swahili use to the use of vernaculars and English.

An introductory chapter of the book deals with definitions and characteristics of lingua francas in Africa, e.g., their relation to the 'basis form', factors contributing to their spread, limits of spread and decay, their relation to the national State, etc. The definition of lingua franca adopted is of great importance: 'A lingua franca is understood to be a common language which is habitually used as a medium of communication between groups of people whose mother tongues are different' (p. 15). (Lingua francas of Indo-European origin are not dealt with. Among these the author includes pidgins such as Weskos and creoles such as Krio. More information about these can be found in two articles by J. Berry: 'Pidgins and Creoles in Africa', in: *Colloque sur le multilinguisme*, Brazzaville 1962, pp. 219-225; 'Pidgins and Creoles in Africa', in: Th.A. Sebeok (Ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol 7: *Linguistics in Sub-Saharan Africa*, pp. 510-536.) To the definition quoted above I would like to add that a quantitative criterion is also used implicitly. Probably a high percentage of African languages are used as lingua francas by very restricted groups of people, e.g., the users of a market place near a boundary between groups speaking different languages. This is especially true of areas with much linguistic diversity. Even for Kenya the author gives a figure of some 18 % for the people who use languages other than their mother tongue, Swahili and English. I would presume that this indicates that many more vernaculars would have to be classified as lingua francas if the above quoted definition had been followed very strictly. To do this, however, would have been very awkward. Perhaps the problem could be solved by an expanded and more explicit use of an index explained on pp. 27f. This index shows the relation of the number of speakers of the basis form and of the lingua franca form which developed from it.

In summary, *Status and Use of African Lingua Francas* contains an enormous amount of information useful for people with a variety of interests. But the reader should always bear in mind two things:

- (i) The definition of 'lingua franca' excludes 'important' languages which are only (or very predominantly) used as mother tongues, e.g. Igbo, Somali, Galla (cf. p. 17).
- (ii) Due to the insufficiency of research which has been conducted up to the present and to the insufficient attention given to sociolinguistic questions, the author is forced to state (p. 17): 'It is unknown how many lingua francas are spoken in Africa.'

Thilo C. Schadeberg

Ewald Götz — *Siedlerbetriebe im Bewässerungsgebiet des Unteren Medjerdatales/Tunesien*. IFO-Institut für Wirtschaftsforschung München, Afrika-Studien Nr. 74, Weltforum Verlag, München 1972, 223 blz. DM 52

Deze studie, waarop de schrijver in 1971 de doctorstitel behaalde, is gebaseerd op zijn in de jaren 1967 tot 1969 verricht veldonderzoek in de drie oudste en grootste — van bovenaf opgelegde — dienstenverlenende coöperaties waarin de nieuw gevestigde boeren georganiseerd werden en op de uitkomsten van een uitvoerige enquëtering van een steekproef van 12 procent van de in die coöperaties georganiseerde boerenbedrijven. Deze studie is daarmee een welkome aanvulling op de reeds eerder in dezelfde serie Afrika-Studien verschenen en op pag. 42-45 van no. 1972/1 van de *Kroniek van Afrika* besproken publicatie *Staatlich geplante Produktionsgenossenschaften, das Tunesische Modell*. Na een inleidend hoofdstuk, waarin de natuurlijke omstandigheden van klimaat, grondgesteldheid en watervoorziening in het voor landbouwontwikkeling geschikte Medjerda-dal, alsmede de oude en de hervormde agrarische structuur van het gebied behandeld worden, valt de hoofdmoot van de studie in drie belangrijke onderdelen uiteen. Het hoofdstuk over de organisatie der 'Bewässerungssiedlung' behandelt voornamelijk de institutionele voorzieningen door middel van de oprichting van het Office de la Mise en Valeur de la Vallée de la Medjerda en van de (dienstenverlenende) landhervormingscoöperaties);¹ verder de irrigatievoorzieningen, de verkaveling en de stichting der kolonistenbedrijfjes en der nieuwe kolonistendorpen. Ook de maatregelen tot invoering van nieuwe cultures en van een moderne melkveehouderij, met alle hieraan klevende fouten, te hoog gestelde verwachtingen en afwenteling van het risico der nieuwe cultures door de Medjerda-organisatie op de nieuwbakken boeren, komen hierbij in behandeling. Vooral t.a.v. de landbouwvoorlichting, die ondermeer tot taak diende te hebben de uitvoering der produktievoorschriften te controleren en de door de kolonisten op zich genomen plichten te helpen realiseren door het geven van operationele aanwijzingen, kan duidelijk geconcludeerd worden dat deze grotendeels gefaald heeft. Dit was enerzijds het gevolg van het opdragen van de voorlichting en van de controle op de juiste uitvoering der produktie-voorschriften aan het coöperatiepersoneel, dat conflicten met de kolonisten liever uit de weg ging en veel door de vingers zag; anderzijds werd het

aantal landbouwvoorlichters veel beperkter gehouden dan aanvankelijk voorzien was (1 voorlichter op 30 boeren) terwijl zij bovendien overbelast werden met administratieve werkzaamheden.

Het volgende hoofdstuk beschrijft zeer gedetailleerd — soms te gedetailleerd en met een overmaat aan tabellen en berekeningen, ten koste van de leesbaarheid voor niet-akkerbouw- en -veeteeltkundig geschoolden — de organisatie en de inrichting der kolonistenbedrijfjes, het grondgebruik, kosten en opbrengsten van de afzonderlijke gewassen, de inzet van arbeidskrachten en machines, waarna ten slotte nog ingegaan wordt op economische resultaten, beschikbaar inkomen voor de kolonisten (al dan niet uit uitbetalingen der coöperaties dan wel verkregen uit verkoop der producten buiten de coöperaties om) en op de mate van planrealisering en hieruit af te leiden tendenzen voor de toekomstige ontwikkeling der kolonistenbedrijfjes.

De uitkomsten van de bedrijfseconomische berekeningen van Götz en van zijn onderzoek naar de verschuldiging der bedrijfjes (in 1967) bevestigen de reeds door andere onderzoekers in de beginjaren der kolonisatie waargenomen tendenzen, dat de economische resultaten van een groot deel der bedrijven teleurstellend waren, dat de verschuldiging (de achterstand op de aflossing der credieten) te hoog was en bij een deel der boeren zelfs dreigde toe te nemen, en dat het voldoen aan de aflossingsverplichtingen meer moeilijkheden opleverde bij de bedrijven waarin de melkveehouderij een ruime plaats innam dan bij de overwegend akker- en tuinbouwbedrijven. Het niet voldoen aan de crediet-aflossingsverplichtingen, uit onmacht wegens slechte economische resultaten of als gevolg van consumptieve bestedingen en uitbetalingen in contanten door de coöperatie ongeacht de schuldensaldi der boeren, leidde tot een afwenteling der aangegane verplichtingen door de kolonisten op hun coöperaties en indirect op het Office van de Medjerda, zodat daar likwiditeitsmoeilijkheden veroorzaakt werden. De schrijver geeft ook aan welke maatregelen sinds 1968 geprobeerd zijn om een verdere verschuldiging der boeren te voorkomen en een aflossing der uitstaande credieten te bespoedigen. Het is hem helaas nog niet gelukt om aan te kunnen geven of en in hoeverre deze maatregelen reeds tot resultaten geleid hebben of dat er aanwijzingen daartoe waren. Ook de realisering der geplande productiehoeveelheden en bruto-geldopbrengsten liet te wensen over, aangezien in doorsnee slechts de helft tot drierde van de gestelde normen bereikt werd. Evenals dat in 1963 het geval was², wezen ook de berekeningen en onderzoekingen van Götz uit dat slechts een vierde der kolonisten geslaagd is en het in het vooruitzicht gestelde inkomen van 250 Dinar ($\pm f$ 1750) per jaar heeft kunnen realiseren of zelfs overtreffen.

Het derde onderdeel van de studie gaat in op de problematiek van het irrigatie- en vestigingsproject in het Medjerdagebied en komt tot een aantal gevolgtrekkingen. Allereerst wordt ingegaan op de samenhang tussen het al of niet slagen van de kolonisten en van het project als geheel. De schrijver komt tot de conclusie dat het economisch niet bevredigende resultaat niet te wijten is aan ongunstige natuurlijke of economische omstandigheden, maar aan het falen van de projectorganisatie, dus van het Office de la mise en valeur de la vallée de la Medjerda. Deze Medjerda-autoriteit slaagde er niet in een zich zelf bedruipende ontwikkelingskern te worden, maar moest door aanzienlijke staatssubsidies op de been gehouden worden. De schrijver geeft gedetailleerd aan onder welke tekortkomingen likwiditeit en economisch resultaat geleden hebben, en hoe men bij de productieplanning voor de kolonistenvestigingen de houding en de reacties der

boeren veel te gunstig beoordeeld heeft. Men had nu eenmaal niet te doen met gelijkgeaarde, noch met ideale kolonisten; trouwens bij de selectie ervan heeft het ook aan het nodige ontbroken. De Medjerda-Organisatie was ook te weinig elastisch om snel op afwijkende (en afwijzende) houdingen van de boeren te kunnen reageren en die te corrigeren. Integendeel, er waren institutionele en administratieve regelingen getroffen die de inspanning van de boeren eerder remden dan bevorderden. Dat toch een vierde deel der kolonisten kon slagen geeft volgens de conclusie van de schrijver aan, dat de economische zwakte van de 'Bewässerungs-siedlung' als ontwikkelingsinstrument minder aan het principe dan aan de uitwerking in de praktijk gelegen is. Het zal echter nodig zijn in dergelijke projecten niet alleen kapitaalinvesterings en technische verbeteringen te introduceren, maar deze bovenal met doelmatige, op de praktische verhoudingen ingestelde organisatievormen te completeren.

Hans Ruthenberg in zijn 'Ten geleide' bij de uitgave van deze studie zegt het zeer terecht: 'Die Entwicklung der landwirtschaftlichen Produktion in den Subtropen hängt in ganz besonderem Masse von der Ausdehnung und Verbesserung der Bewässerungslandwirtschaft ab. Bewässerungssiedlungen sind unvermeidlich mit hohen Kapitalinvestitionen verbunden. Die Ergiebigkeit dieser Investitionen kann jedoch durch angemessene institutionelle und organisatorische Regelungen wesentlich verbessert werden. Fallstudien, wie die vorliegenden, unterrichten darüber, welche Lösungen sich bewähren und welche nicht. Sie geben damit Hinweise für die dringend erforderlichen Reformen der Institutionen und Organisationen in bestehenden Projekten und für die Planungen zukünftiger.' Hiermee is tevens de belangrijkheid van de voorliggende studie aangegeven.

P.J. van Dooren

Noten:

¹ Waar de auteur spreekt van 'Siedlergenossenschaften' en 'Agrarreformgenossenschaften' worden steeds bedoeld de dienstenverlenende coöperaties ('coopératives de service') volgens de Tunesische coöperatiewet van 1963, zoals die ten behoeve van de nieuw gevestigde boeren opgericht werden op gronden die via de landhervormingswet van 1958 voor irrigeerbare gebieden voor verkaveling en uitgifte aan kolonisten (grondbezitloze boeren) beschikbaar kwamen. Vgl. P.J. van Dooren, Karakter en perspectieven der Tunesische landbouwcoöperaties, *Kroniek van Afrika* VI, maart 1966, pp. 51-89.

² Van Dooren, t.a.p., pag. 73.

Tchad. Une néo-colonie. Edition Gât-le-Cœur, Parijs [1971], 176 blz. Fr. 12

Tot voor kort was het practisch onmogelijk om zich snel en gemakkelijk over de sinds 1965 in het noorden en oosten van Tchad voortdurende opstand te documenteren, aangezien het weinige er over gepubliceerde materiaal verspreid was over vele — soms erg goede maar moeilijk terug te vinden — artikelen in dag-, week, en maandbladen zoals *Le Monde*, *Le Nouvel Observateur*, *Africasia*, en *Le Mois en Afrique*. De grote

verdienste van dit boek is dat het deze leemte opvult en de lezer in gemakkelijk toegankelijke vorm een groot aantal gegevens over de thans door het FROLINAT (Front de Libération Nationale du Tchad) geleide opstand ter beschikking stelt. Het boek heeft daarbij nog het voordeel dat het een aantal belangrijke documenten, waaronder de opeenvolgende programma's van het FROLINAT, alsook enkele legercommuniqué's, in extenso weergeeft. Ook bevat het boek nog een paar interessante chronologieën en een vrij uitvoerige bibliografie die de lezer verder op weg kunnen helpen.

Het boek heeft echter ook enkele nadelen waarvan het belangrijkste wel is dat het een typisch eenzijdige 'partisanen'-publikatie is, die maar één van de aspecten van de opstand belicht en enkele andere praktisch verzwijgt. Het anonieme 'collectif anti-impérialiste' dat voor de uitgave verantwoordelijk is, stelt nml. de opstandige beweging in Tchad consequent voor als een 'revolutionaire volksoorlog' en wijst iedere interpretatie van de rebellie in religieuze en ethnische termen krachtig van de hand, waarbij men de indruk krijgt (ook uit de tekst van het boek zelf) dat de wens hier wel een beetje de vader van de gedachte is. Uit deze interpretatie vloeit ook voort dat de nadruk misschien te veel gelegd wordt op het neo-kolonialisme en de militaire interventie (sinds 1968) van Frankrijk en te weinig op de specifiek interne aspecten van het conflict.

Een bijkomend nadeel is ook dat het auteurs-collectief, vooral in het middelste gedeelte van het boek, de zaak kennelijk niet meer in de hand heeft kunnen houden en dat de tekst daar erg lijkt op een handige maar vrij verwarde montage en collage van ruw materiaal. In dit, over de gewapende opstand in het veld handelende deel, komen de schrijvers niet meer aan een echte analyse van het materiaal toe, wat nog wel het geval is in het eerste gedeelte (een vrij uitvoerige inleiding over de geschiedenis en de economie van Tchad) en in het aan de politieke actie van het FROLINAT gewijde derde gedeelte.

Deze nadelen wegen echter niet op tegen het simpele feit dat hier voor het eerst in boekvorm iets verschijnt over de onlusten in Tchad en dat met bijeenbrenging van veel ruw historisch materiaal. In het land der blinden is éénoog koning, ook al beschikt deze één-oog toevallig alleen over zijn linkeroog.

R. Buijtenhuijs

BOEK- AANKONDIGINGEN

Strategie und Politik im Maghreb. *Afrika Spectrum* 3/70, 3-68;
Militär in Afrika. *Afrika Spectrum* 1/71, 3-88. DM 8,50 per nummer.

Beide nummers verschenen in 1971. Het eerste bevat een viertal artikelen over de Maghreb in de internationale samenleving, de strategische positie van dat gebied, associatie met de EEG, en Frankrijk en de Maghrestaten, waarna nog een vijfde bijdrage de vorderingen in de reeks 'Östlicher Maghreb' van het Afrika-Kartenwerk behandelt. De afsluitende bibliografie is samengesteld uit recente literatuur over binnen- en buitenlandse politiek en over aanpak van de economische ontwikkeling in Libië, Tunesië, Algerije en Marokko. Arabische literatuur bleef buiten beschouwing.

Belangrijker is het nummer over militairen. Daarin leveren Volker Matthies en Bassam Tibi algemene beschouwingen over militaire staatsgrepen en regimes ten zuiden van de Sahara en over het leger en sociale veranderingen in Noord-Afrika (te weten Egypte, Algerije en Marokko). Vervolgens schrijft Franz Ansprenger over Mali en het beleid aldaar na de staatsgreep van november 1968, en tot slot William Gutteridge over buitenlandse militaire hulp aan Afrikaanse staten. Daarna volgen nog tabellen over de omvang van de strijdkrachten in de afzonderlijke landen en de druk van militaire begrotingen, ontleend aan het *ISS* in Londen. Uit recente literatuur selecteerde Barbara Bergatt een elf bladzijden lange overzichtelijke bibliografie.

Informatiebulletin voor werkgroepen buitenlandse arbeiders No. 1 (juli 1972). Redactie en administratie: Rinus Penninx, Doeslaan 12, Leiderdorp. Abonnement: privé Fl. 5 of meer per jaar; werk/actiegroepen Fl. 5 per jaar, als men dat kan betalen, anders gratis *na opgave*.

Nederlanders hebben onlangs bewezen behalve kritiek op rasbevangenheid elders ook 'Turkish delight, made in Rotterdam' te kunnen leveren; gelukkig wordt voor eigen gebruik echter andere kost nog aangerecht. Een aantal werk- en actiegroepen belegde op 17 en 18 juni in Leiden een congres over problemen van 'Gastarbeiter' (die wij net als in Afrika beter trekarbeiders kunnen noemen, wat bovendien wel zo duidelijk en wel zo eerlijk zou zijn). Een van de resultaten is dit bulletin, bestemd om 'tot een efficiënte manier van uitwisselen van ervaringen, van kennis, van gemaakte (actie)stukken enz. te komen'. De Leidse werkgroep, organisatrice van het congres, nam ook op zich het bulletin uit te geven, voor een half jaar, en kwam met een oorspronkelijk denkbeeld; zij 'verbond aan deze taak een eis: dat de verschillende groepen enkele malen per jaar bij elkaar zouden komen (3 à 4 keer) om verder te bouwen op de dingen die op dit congres aan de orde zijn gekomen'. Van die dingen vindt de lezer een en ander in dit eerste nummer. Vermeldenswaard zijn

'Enkele opmerkingen en reacties van een groep buitenlanders', geschreven door een Marokkaanse deelnemer, en het verslag over enkele ervaringen die de Leidse groep opdeed m.b.t. de huisvesting van Marokkanen hier ter stede.

Pierre Doinant en François Lancrenon — *Le Niger*. 'Que sais-je' 1461, Presses Universitaires de France, Parijs 1972, 126 blz. Fr. 3,95

Een evenwichtige, helder geschreven inleiding, voorzien van een dozijn goedgekozen kaartjes, doorsneden en statistische illustraties. Doinant nam de eerste twee hoofdstukken voor zijn rekening: geologie en relief, hydrografie, klimaat en bio-geografie; Lancrenon de volgende vier over de bevolkingsgroepen, politiek en sociaal leven, economische structuren en productie, en begroting, planning en ontwikkeling.

Dankbaar stemt de vermelding, dat nog steeds dichters Tamasjek poëzie in tifinar schrijven, maar de paragraaf over cultuur doet dan wat schraal aan en had op zijn minst Boubou Hama moeten noemen. Het goede economische overzicht is onaf omdat over Liptako-Gourma, potentieel ook politiek en juridisch toch van groot belang, gewogen wordt.

Anna-Britta Wallenius (Ed.) — *Libraries in East Africa*. The Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1971, 219 blz. Zw. Kr. 30

Een twaalfstal op verzoek geschreven artikelen, waarbij twee algemene beschouwingen. De meeste ruimte — meer dan 70 blz. — nemen twee bijdragen over Tanzania in, beide handelend over de bibliotheek en onderwijs voor volwassenen. Hierbij sluit een kritische algemene beschouwing van Rede Perry-Widstrand aan, 'Library Services for Whom?' J.D. Pearson schreef het andere algemene stuk, over Afrikaanse bibliografie na Nairobi, waar in december 1967 de eerste belangrijke internationale conferentie over dit onderwerp werd gehouden.

pae

E. A. du Plessis — *Outspan*. Bouwstenen voor apartheid. Boycot Outspan Aktie (BOA), Rotterdam 1972, 78 blz. Fl. 2,50

De moeilijkheden die de aanwezigheid van 'gastarbeiders' in de industrie der Westeuropese landen aankleven, heeft ons voor het vraagstuk van de trekarbeid gesteld, d.w.z. van arbeid van die mensen die op de plaats waar zij zijn geboren in economische zin 'over', teveel zijn en daardoor, om te kunnen leven, worden gedwongen naar andere plaatsen te trekken, waar zij werk kunnen vinden. Bijna overal waar zij komen vormen trekarbeiders arbeidskrachten van de tweede

rang: zij kunnen alleen maar arbeid vinden die ook 'over' is, werk dat de staatsburgers van het land waar zij zijn heen getrokken, niet willen doen. Het uiteindelijke voordeel van hun trekarbeid is dan ook vaak gering, maar het is beter dan niets en dat zou voor hen, als zij thuis zouden blijven, niet zelden het alternatief zijn.

Nog weer anders wordt trekarbeid in een samenleving die meervoudig is, met als heersende bovenlaag een minderheid van ander ras dan de autochtone bewoners. Zuid-Afrika is zo'n land. De aanwezigheid van trekarbeiders, rechteloos en slecht betaald, is hier welbewust tot hoeksteen van de economie gemaakt. Het boekje van E. A. du Plessis schetst de seizoenarbeid van Afrikanen op Zuidafrikaanse boerenbedrijven, in casu op citrusplantages, overduidelijk. Het boekje is geschreven als onderdeel van een actie om het publiek in de Westeuropese landen ervan te doordringen 'hoe duur de sinaasappels van Zuid-Afrika worden betaald' om een variant op Heyermans te gebruiken. Het betoog van 'Bouwstenen voor apartheid' is helder en ter zake. (De uitdrukking zelf is overigens ontleend aan een woord van de Zuidafrikaanse premier Vorster: 'Elke keer als er een produkt wordt gekocht, wordt er een nieuwe bouwsteen toegevoegd aan de muur van ons voortbestaan'. Een dergelijke beeldspraak, waarin het bestaan van de eigen groep met een muur wordt vergeleken, is veelzeggend.) Het systeem waarbij de Afrikanen niet wordt toegestaan zich in vakbonden te verenigen, of werk te verrichten op het niveau van hun bekwaamheden, of zich vrijelijk te vestigen in hun geboorteplaats als deze in een stedelijk en dus blank gebied ligt, wordt duidelijk uiteengezet tot in zijn hardste consequenties, n.l. die van de feitelijke dwangarbeid. Daarbij wordt melding gemaakt van tal van details van het passenstelsel voor zover deze betrekking hebben op landarbeiders en van strafmaatregelen die in hun uitwerking de belangen van de blanke boeren dienen. De samenhang tussen deze maatregelen van de overheid voor zover zij op boeren-seizoenarbeiders betrekking hebben — zoals het z.g. 'dop-stelsel' bijvoorbeeld — is elders moeilijk bijeen te vinden. Dat het beeld van de Zuidafrikaanse seizoenarbeider hier vermoedelijk somberder uitvalt dan velen in Zuid-Afrika de werkelijkheid zullen ervaren, komt niet doordat dit boekje onwaarheid zou bevatten, maar doordat het — als propagandageschrift — op de meest inhumane aspecten van een inhumaan stelsel de aandacht vestigt. Het is jammer dat de tekst van de Nederlandse uitgave van dit boekje, dat oorspronkelijk in het Engels is geschreven, hier en daar wordt ontsierd door hinderlijke slordigheden in de vertaling.

Wèl goed vertaald (door Jan Voorhoeve) is het gedicht van Barry Oliver Higgs, 'Geen sinaasappel toe', waarmee dit geschrift wordt geopend.

BRIEVEN

Geachte redactie,

In KVA 1972/2 valt het mij op, dat prof. Voorhoeve in een boekbespreking van *Linguistics in Sub-Saharan Africa* op blz. 88 ingaat op het analfabetisme — en dan blijkbaar uitsluitend uit Engelse bron put. Waarom niet over francofoon Afrika — waarover de Engelse gegevens zelden betrouwbaar zijn (zelfs nu nog!) — andere bronnen geraadpleegd?

Ik vergelijk nu met cijfers uit het jaarboek *Afrique 1969* van de zeer onafhankelijke, nogal radicale Editions Jeune Afrique; men spreekt in francofone landen meestal over het 'scolarité'-percentage; dat is dus het omgekeerde van dat van het analfabetisme.

Volgens Voorhoeve: in Gabon en Senegal meer dan 90% analfabeten; volgens het jaarboek (en andere bronnen) Gabon: 10%; Senegal: 60%. Ik voeg er aan toe — en ze komen er allemaal beter van af, dan de door Voorhoeve genoemde anglofone landen —: Ivoorkust: 55%; Kameroen: 33%. Bestaat er voor de Nederlandse Afrikanisten maar één bron der waarheid: de Engelse?

M. van der Goes van Naters,
Wassenaar

30

20

10

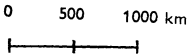
0

10

20

30

40

30

20

10

0

10

20

30

40